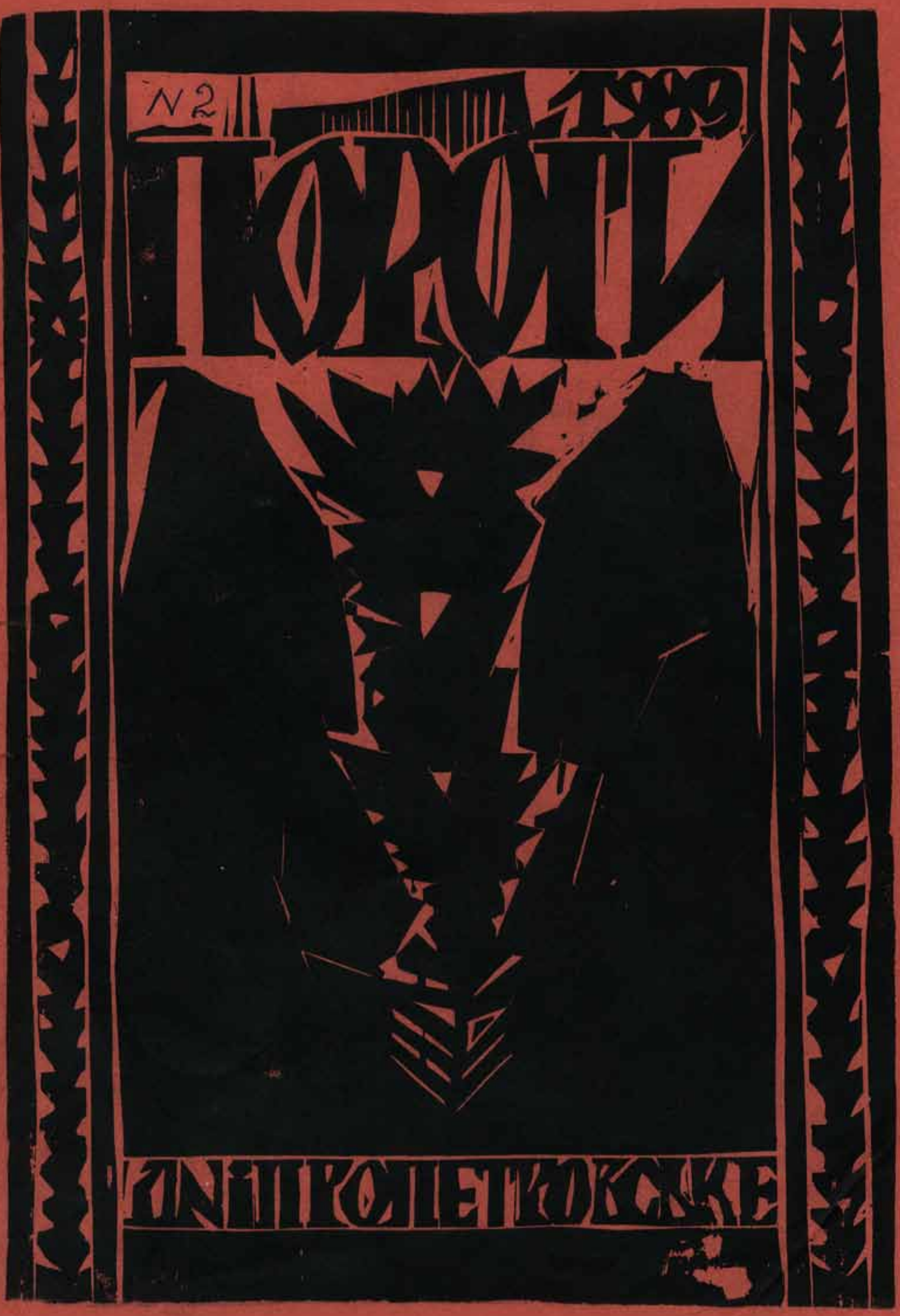
№2
1989
ГОРОД
ДНЕПРОПЕТРОВСК

НЕВЖЕ ЗАДАРМА СКІЛЬКИ СЕРЦЬ ГОРІЛО
ДО ТЕБЕ НА СВЯТІШОЮ ЛЮБОВ"Ю?...

ПОРОГИ

1989

ДЕГЕВОРИТИ С. КОВІКИ

АЛЬМАНАХ

ЛІТЕРАТУРИ МИСТЕЦТВА

ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ

УКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ ТВОРЧОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ

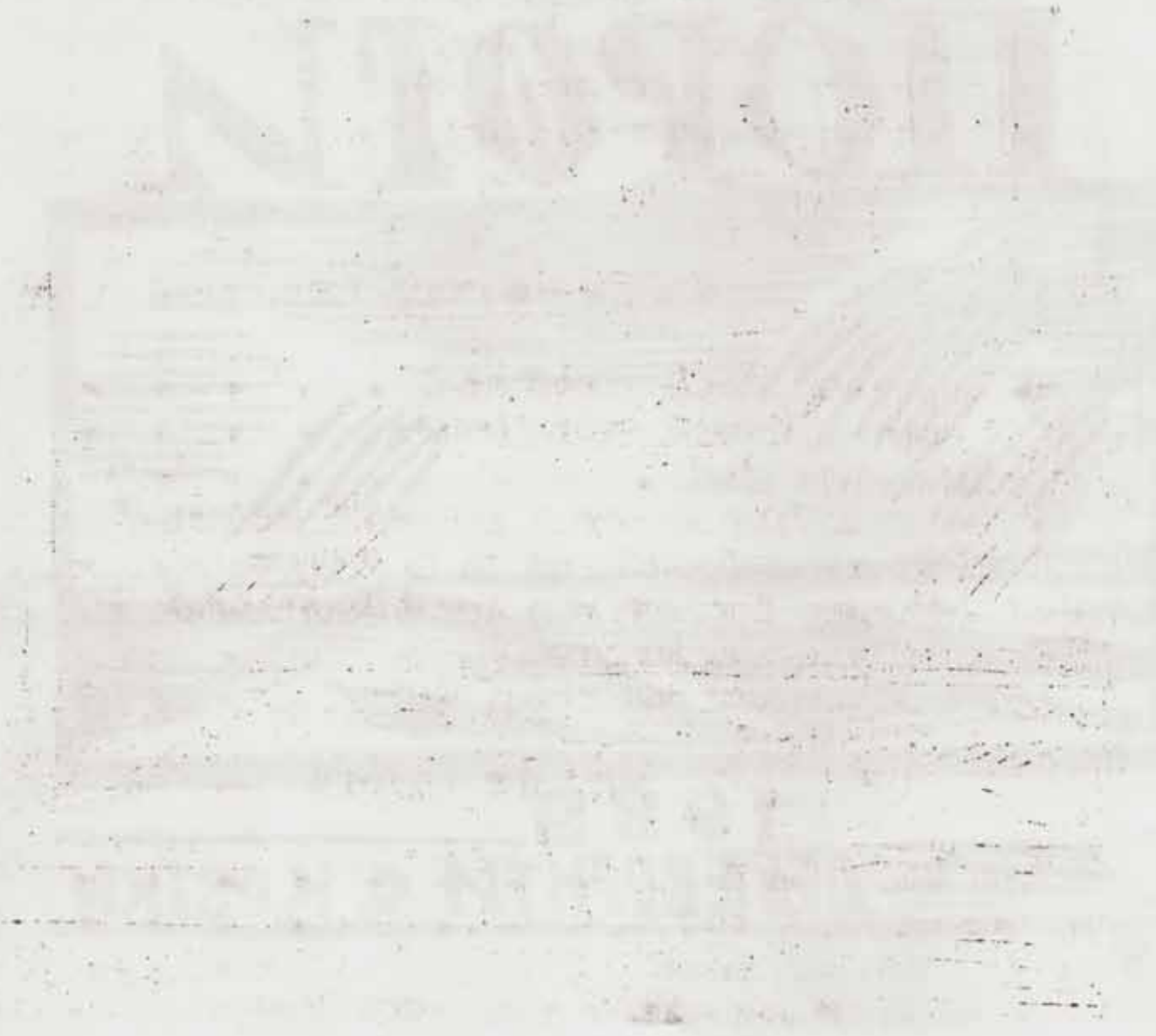

З М І С Т

Є.С. Він – душа нашого народу 3
Ярослав Гомза. 100-літній ювілей Тараса Шевченка в Катеринославі. Шевченко і Сковорода. Шевченко-драматург . . 5
Микола Куделя. "Кобзар" у моєму житті 17
Григорій Міняйло. Відкритий лист Сергію Тоїмі . . . 21
Петро Ротач. Автобіографічна замітка 27
Все життя з Шевченком 28

С Л О В О Р І Д Н Е

Галина Гордасевич. Убиймо в собі раба! 35
Тарас Мельничук. Чигрине, сльозо Кобзаря! 36
Йосип Дудка. Мово рідна! 40
Євген Сверстюк. Текст виступу до установчої конференції Товариства української мови ім. Т. Шевченка . . 41
Левко Лук'яненко. Відкритий лист голові Держтелерадіо УРСР 49
Лист творчої молоді м. Дніпропетровська 51
Петро Ротач. Недаремно били дзвони "Собору" 61

Д Н І П Р О П О Л Ь

Ярослав Лесів. Поезії 67
Юрій Вівташ. Долі, долі 73
Михайло Романушко. Поезії 75
Борис Антоненко-Давидович. Що таке істина? Новела . . 101

К О Л Ь О Р И С Т Е П У

В.С. Доля старої Петриківки 113
Леся Тома. Поезії 120
Ігор Кічак. З листа до редакції 127
Ярослав Гомза. Відповідь на листа 128
Могалевський Григорій Олександрович 129
Ярослав Гомза. Ще раз про український національний гімн 131
В.С. Свято в кунсткамері 135

ГРАФІТІ

Альбер Камю. Міф про Сізіфа 141
Микола Костомаров. Книги буття українського народу . . 141
Є.С. Валерій Марченко 157
Василь Стус. Поезії 161
Євген Сверстюк. Виступ при врученні премії ім. Василя Стуса 17 січня 1989 року 183
І.С. Борис Антоненко-Давидович - листи на батьківщину друга 189
Борис Антоненко-Давидович. Листи Юхиму Сущенкові . . 190

ДІМ ДЛЯ ДУШІ

Звернення Ініціативного Комітету Відновлення Української Автокефальної Православної Церкви в Україні . . 195
Отець Ярослав. 1988 рік у житті УКЦ 199
Патріярх Йосип. Витяги із послань 209
Великдень у поезії. В. Щурат, В. Лепкий, М. Зеров, Р. Лиша 212

ПЛИН

Левко Лук'яненко. Що далі? 215
Петро Розумний. До виступу на установчій конференції Товариства "Меморіал" в м. Дніпропетровську 9 квітня 1989 року 228
Плакат "Народний Рух України - пробуджена гідність народу" 232
Юрій Вівташ. Барабашка проти перебудови 2333
Петро Розумний. "Будем шото дєлать" (!?). Інтерв'ю з головою Солонянського райвиконкому Оришакой Г.О.(Дніпропетровщина) 239
Перебіг передвиборної кампанії. Фоторепортаж 242
Ю.В. Полювання на великі дерева 243
Неосталінізм в документах. Протокол обшуку 245
Декларація Української асоціації незалежної творчої інтелігенції 251
Редакційні оголошення та повідомлення 253

БОРІТЕСЬ-ПОБОРЕТЕ
ВАМ БОГ ПОМАГАЄ!
ВІЯ Т.ШЕВЧЕНКО 1989

ВІН - ДУША НАШОГО НАРОДУ

Кожному народові орати свою ниву життя - зі свого краю. І світ відкриє і знайде його на своїй карті тоді, коли нива зорана, зрошена, коли вона зродила дивний, незвичайний плід.

Є щасливі нації. Для них відступництво і національна зрада - просто випадок паталогії, що реєструється в клініці, а не фіксується в історії.

Для нас цілими довгими століттями дорога зради пахла коритом, мундиром, золотом, а дорога вірности - кров'ю.

Скільки відомих і невідомих нам лицарів пройшло цією богунською дорогою вірности і чести!

З їх крови і поту наша земля зродила Тараса Шевченка - зухвалого генія-боривітра, який цілому народові проклав шлях проти теє чії. Народові з зав'язаним ротом і скованими руками. Всупереч цьому, всупереч очевидності і всім обставинам, він явив чудо людської любові і віри. Його віра зрушила гори узвичаєних, узаконених понять про "історичну неминучість" капітуляції і рабства. А коли доводили, що неволя і загибель України судилась Богом - він підняв бунт проти самого Бога!...

Він звулканив слова, записані запорозькою кров'ю і заорані рабським плугом.

Ми будемо живими, доки в нас житимуть ці слова.

Сліпий Кобзар бачить вище і далі, ніж сотні сильних світу, засліплених своєю мудрістю мухи-одноденки.

Не ідеалізуймо і не обожнюймо Шевченка, але пам'ятаймо, що він - душа народу. Ті, хто обминав його, втрачали душу і не залишали після себе навіть перегною "на нашій не своїй землі".

Ті, хто приймав його заповіт любові і безоглядної боротьби до останку, ті стали сіллю землі, живим втіленням національної честі і гідности, громадської совісти. Без їхньої науки ми не могли б бути людьми. Так, Шевченко своєю пророчою пристрастю внутрішньо розкріпачує людей і вчить їх бути людьми.

Є. С.

Ярослав Гомза

100-ЛІТНІЙ ЮВІЛЕЙ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В КАТЕРИНОСЛАВІ

Як відомо, царський уряд заборонив велике свято українського народу, свято столітніх роковин Шевченка.

Журнал "Украинская жазнь" № 2 за 1914 рік писав: "На противагу громадській думці чи, точніше, зовсім усупереч їй (як завжди, між іншим), невелика інтернаціональна купка націоналістів* підняла гвалт, вказуючи на державну небезпеку, що загрожує розпадом Росії на випадок вшанування Шевченка, який, на їх запевнення, був сепаратистом, революціонером, безбожником і т.д. і т.п. Ці ... заяви, подані куди слід, подіяли, і в результаті - 6 лютого був опублікований у всіх газетах циркуляр міністра внутрішніх справ такого змісту: "Всякия публичныя чествования памяти Шевченка, наименование школ и улиц его именем воспретить, а также основание стипендий его имени и всякие сборы на фонд имени поэта, независимо от того, на какия потребности будут предназначены эти деньги.

Открытия памятников и бюстов не должны носить торжественного характера, а публичныя собрания по случаю юбилея не должны быть дозволяемы".**

Проте в Катеринославі ювілейні святкування відбулися і дуже урочисто.***

Думка влаштувати урочисте святкування столітнього ювілею поета виникла наприкінці 1913 року серед членів Катеринославського Літературно-Артистичного Товариства "Просвіта". Щоб провести в життя цю думку, Рада "Просвіти" у жовтні 1913 р. звернулася до Катеринославського губернатора з проханням дозволити організацію спеціального Ювілейного Шевченківського Комітету. Дозвіл було одержано в кінці грудня 1913 року (19.XII.). Організаційні збори, які відкрив товариш голови Товариства "Просвіта" Ів. Пінчук, відбулися в залі Англійського клубу 19 січня 1914 р. Головою Комітету обрано І. Акинфієва, а секретарями - І. Рудичева та Г. Черняхівського.

Друге зібрання Комітету відбулося в Міській Управі 26 січня в присутності 47 чоловік, серед яких були гласні Міської Думи і представники деяких організацій.

На цих зборах обрано новий Комітет. Головою його одноголосно обрано професора О.Тернигорева, а його товаришем і заступником – лікаря Ю. Павловського. Секретарями – І. Рудичева та В. Дувіна. На цих же зборах обрано також Виконавче Бюро. Комітет постановив: 26 лютого ввечері відправити панахиду в соборі, а 25 ввечері організувати публічне урочисте засідання Комітету, яке складалось би з двох частин: читання доповідей, привітань і т. ін. і художньої – співу й читання творів поета. Бюро розробило програму урочистого засудання 25 лютого, яку затвердило засідання Комітету 2 лютого.

Нарешті губернатор дозволив "бесплатное заседание, посвященное памяти Т. Шевченко, ... при условии недопущения как в докладах, так и вообще в речах выражений, носящих тенденциозно-политическую окраску. При этом сообщаю, что указанное заседание может состояться лишь при условии принятия на себя ответственности за соблюдение в нем порядка, согласно вышеизложенных моих указаний, почетным председателем комитета профессором Эварницким, лично изъявившим мне на это согласие".

Губернатор затвердив список членів Комітету, до якого ввійшли: Почесний голова Комітету проф. Д. Яворницький, голова Комітету проф. О. Тернигорев, товариш голови – Ю. Павловський, секретарі: І. Рудичев, В. Дувін, скарбник В. Хрінников і 67 членів.

Губернатор затвердив таку програму:

І відділ

1. Відкриття засідання.
2. Вступне слово голови Комітету проф. О. Тернигорева.
3. Промова почесного голови Комітету проф. Д. Яворницького "Шевченко – народний поет".
4. Доповідь М. Бикова "Великий поэт народной человечности".

ІІ відділ

1. Оголошення привітань і складання вінків до бюсту поета.
2. "Заповіт" Шевченка, музика Заремби – хор під орудою В. Петрушевського.
3. "Чернець" Шевченко, продекламує Г. Денисенко.
4. "До Основ'яненка" Шевченка, продекламує М. Смець.
5. "Жалібний марш", муз. М. Лисенка, хор.

І ось настав день свята 25 лютого 1914 року. О 8 годині театральна зала та фойє Англійського клубу були переповнені людом. Підвілася завіса. Декорація уявляла з себе простору широку далечінь ясного ранку на зорі; палає золотом і вогнем обрій, вище ніжна блакить неба. І на цьому тлі, високо на постаменті вимальовалось погруддя Шевченка, прибране емблемами поезії, живопису та миртовим гіллям.

Почесний голова Комітету проф. Д. Явницький оголосив урочисте засідання відкритим, причому заявив, що панахида відбудеться в соборі 26 березня о 6 годині вечера.

Професор Терпигорев у короткій гарячій промові дав огляд творчості й духовної постаті Шевченка, як поета не тільки українського, навіть не тільки слов'янського, але і поета світового, який з великою силою виявив словом спільну всім людям думку про рівність усіх людей, про чисту природу людини; який з гарячою надією сумував за світлим раєм на землі, що прийде тоді, коли збудеться мир та любов між людьми; який з палкою любов'ю і гнівом таврував рабство та усі його прояви, що однаково противні натурі людини, до якого б народу та людина не належала. Даючи оцінку творів поета, доповідач приходить до висновку, що тим "апостолом правди і науки", що його з такою мукой виглядав Шевченко у беспросвітній темряві сучасності, й був сам поет.

Доповідая пропонує встати, шануючи пам'ять поета.

Публіка встала.

Професор Яворницький у своїй доповіді (вона була виголошена по-українському характерною для лектора чудовою, колоритною мовою) спинився на творах Шевченка як поета народного, національного. Розглядаючи твори Т. Шевченка за змістом і формою, лектор відмітив у них ті боки, де відбився народний світогляд, побут, повір'я - одним словом, усе те, що вкупі дає духовне обличчя народу.

Докладно спинився лектор на тому теплому почутті, яке виявляв у своїх творах Шевченко до Запорожжя і запорожців. Розбираючи ті твори, в яких виявилось релігійне почуття поета, автор прийшов до висновку, що Шевченко як поет - людина глибоко релігійна, і як поет національний, релігійна саме у тому дусі, який виробився і склався віками зі світоглядом народу. Для характеристики християнського настрою поета професор з великим почуттям прочитав уривки з вірша, написаного Шевченком 25 лютого, за півдоби до смерті.

Чи не покинуть нам, небого,
Моя сусідонько убога,
Вірші нікчемні віршувать ...

Довго не змовкали оплески по закінченні доповіді Д. Яворницького. Доповідь М. Бикова "Великий поэт народной человечности" була присвячена розгляду того мотиву, який проймає усю творчість Шевченка, - високого почуття людяності, тієї квінтесенції духовної гармонії, яка відрізняє людину від іншої живої істоти, й являється і грунтом громадського життя, і завдатком світлого майбуття людини на землі.

Доповідь, глибока змістом і пройнята великим почуттям, була прослухана з пильною увагою. Доповіді професора Д. Яворницького та М. Бикова були потім видруковані повністю у "Южной Заре" 28 лютого і 3 березня 1914 року.

Красиву і величну картину являла сцена, коли депутації почали підносити вінки до поетового бюсту. Високо над юрбою в ефектному освітленні, на тлі голубої далечіні - погруддя поета. Немов озирає поет своїм звичайним,[illegible]портретами суворим і сумним глибоким поглядом ціле море голів людей, що зібрались пом'янути його "не злим, тихим словом".

Довгою низкою простяглась процесія депутацій з вінками. Барвистими плямами дейне-де видніються українські вишивання на сорочках, плахти - це депутації від сіл, кооперативів, сільських "Просвіт" та інших селянських організацій.

Першими поклали свій вінок до підніжжя поетового бюсту представники ювілейного Комітету. Потім піднесено вінок від Катеринославської "Просвіти" з написом "25 февраля 1914 - Т. Шевченкові Катеринославська "Просвіта". Поет живе в серцях свого народу".

Потім були піднесені вінки від "Научного общества", від "Товарищеского Кружка инженеров", від Мануйлівської "Просвіти", від Амурського "Запорозького Товариства "Просвіта", від Краснопільської молочарської спілки, від "Общества помощников врачей", від бібліотеки Нижньо-Дніпровських майстерень, від кооперативного союзу, від "Народньої Торгівлі" та від Сетудентів Гірничого Інституту.

Далі були зачитані вітальні адреси Катеринославського Літературно-Артистичного Товариства "Просвіта" і його філій: Мануйлівської, Діївської, Амурської, привітання від селян Кам'янки Новомосковського повіту, села Підгородне Новомосковського повіту, від Краснопільської Молочарської спілки Катеринославського повіту,

від селян Лоцманської-Широкої, від "Екатеринославского Научного общества," від сімейно-педагогічного гуртка в Катеринославі, від Товариства Гуртка інженерів Катеринославщини, від Катеринославського Відділу Імператорського Руського Технічного Товариства, від групи працівників Катеринославського Губернського Земства, від Товариства лікарських помічників, від Союзу Кооперативів, від кооперативу "Народна Торгівля", від службовців та робітників Нижньо-Дніпровських майстерень та від студентів Катеринославського Гірничого Інституту.

Далі були оголошені телеграфні вітання, серед них - від селян Шевлівки Олександрівського повіту і від селян Куцеволівки. Всього 17 телеграм. Читанням телеграм закінчилась офіційна частина засідання.

Чоловічий хор під орудов В. Петрушевського почав "Заповіт". Усі встали. "Заповіт" проспівано було двічі і весь час публіка стояла. Потім Г. Денисенко прочитав поему "Чернець" та уривки з "Івана Підкови", а М. Смець - посланіє "До Основ'яненка". Святкування закінчилось Лисенковим "Жалібним маршем" на смерть Шевченка, що його виконав мішаний хор під орудой В. Петрушевського.

Після того, як голова оголосив зсідання закритим, організатори його та депутацій були запрошені на естраду, щоб сфотографуватися. Коли всі розмістилися, перед глядачами, що ще залишилися в залі, постала чудова картина: велика естрада, гарно прибрана й декорована художником В. Коронсвим; посеред неї високо над людьми бюст поета; підніжя бюста усе заслане вінками й перевите гірляндами квітів. Тут же амфітеатром розмістилися ті, що брали участь у святі - жінки, дівчата й чоловіки в европейських та національних убраннях.

Слідом за урочистим засіданням ювілейного Шевченківського Комітету Рада Товариства "Просвіта" І березня організувала окремий великий ювілейний Шевченківський вечір з такою програмов:

Пролог

Вступне слово "Заповіт Шевченка". Г. Черняховський.
Жива картина "Шевченко і його твори". "Заповіт в картині" виконує хор.

І відділення

І. "Т.Шевченкові" - кантата М.Лисенка на слова В. Самійленка. Хор.

2. "Чи ми ще зійдемося знову" Шевченка, муз. М. Лисенка, виконує артист Київської опери М. Микита;
3. "Посланіє" Шевченка, декламує артистка Н. Дорошенко;
4. "Садок вишневий коло хати" Шевченка, муз. М. Лисенка, виконує артистка Г. Вельгій;
5. "Молітесь, братіє" Шевченка, муз. М. Лисенка, виконує артист Г. Рязанцев; "Україна" - музична поема Г. Давидовського на слова Шевченка. Хор.

П в і д д і л е н н я

I. "Не тополю високую" Шевченка, муз. Лисенка, виконує Г. Вельгій;
2. "Катерина" - поема Шевченка, декламує Н. Дорошенко;
3. "Мені однаково" Шевченка, муз. М. Лисенка, виконує М. Микита.
4. "На що мені чорні брови" Шевченка, муз. М. Лисенка, виконує артистка З. Малютіна;
5. Гетьмани, гетьмани" Шевченка, муз. М. Лисенка, виконує Г. Рязанцев;
6. "Ой, нема, нема" Шевченка, муз. М. Лисенка. Хор.

А п о ф е о з

"Б'ють пороги" - жива картина з участю хору. Живі картини в постановці художника В. Коренєва. Хор під орудою В. Петрушевського.

Ювілейний вечір відбувся з надзвичайним успіхом. Народу було на ньому сила. Багато людей спеціально прибуло з різних місць Катеринославщини. На сцені весь час стояв на високому постаменті бюст поета, освітлений сяйвом рефлектора і розкішно убраний численними вінками, принесеними різними депутаціями під час урочистого засідання ювілейного Комітету 25 лютого. Виконання майже всіх номерів було бездоганним і справляло величезне враження, глибоко зворушуючи глядачів.

Після того Рада мала організувати ще:

16 березня літературний вечір з доповіддю про Шевченка у приміщенні "Просвіти";

24 березня вдень великий народний ювілейний концерт у Зимовому театрі.

23 або 25 березня ювілейний вечір для службовців та робітників залізничних майстерень у приміщенні Товариства Народної Тверезості при ст. Катеринослав.

До всього цього вже було запрошено виконавців, опрацьовано й виготовлено повні програми, замовлено приміщення, та проте після І березня ніяких шевченківських свят у місті поліція вже не дозволила. І6 березня зовсім несподівано було розформовано і сам Шевченківський Комітет, бо губернатор вважав, що функції Комітету обмежуються лише влаштуванням урочистого засідання 25 лютого.

Спеціальними постановами були заборонені також ювілейні шевченківські вечори 2 квітня у селі Петриківка та 9 квітня у селі Кам'янка Новомосковського повіту.

Примітки:

: Русские националисты представляют по своему национальному происхождению удивительно пеструю смесь, так что термин "интернациональная кучка националистов" является вполне законным в применении к ним. (Примітка редакції "Украинской жизни", с. I26).

•• Див. "Украинская жизнь", № 2, I9I4, с. I24–I26.

••• Інформація складена за матеріалами "Звідомлення Товариства "Просвіта" у Катеринославі за I9I4 рік, Катеринослав, I9I5, друкарня К.А. Андрушенка. Дати подано за старим стилем.

Автор складає глибоку подяку щирому патріотові Миколі Куделі з села Буяні на Волині за люб'язно надані ним "Звідомлення Товариства "Просвіта".

ШЕВЧЕНКО І СКОВОРОДА

Постаттю Григорія Сковороди, величною у своїй щиро людській простоті, закінчилося наше старе письменство. Одночасно Г. Сковорода став другим після автора "Історії Русів" провісником національного відродження України. Зерно правди, добра і любови до рідного краю та народу, яке він засівав на Україні прикладом свого життя і творами, не пішло марно, а знайшло добрий родючий грунт у серцях багатьох людей, під селянськими стріхами. Його провівали і сіяли кобзарі та лірники, воно зійшло і дало рясний урожай в образі нової української літератури з її гуманністю та демократизмом.

Впливу Григорія Сковороди зазнали батько нової української літератури Ів. Котляревський, творець української повісті Гр. Квітка-Основ'яненко. Не уник його й великий Кобзар – будитель, пророк і воскреситель українського народу Тарас Шевченко.

У цій короткій статті спробуємо послідовно простежити вплив творчості мандрівного поета-мудреця на творчість Т. Шевченка.

Цього питання, в тій чи іншій мірі, торкалося багато літературознавців та дослідників. На цю тему свого часу звертали увагу такі відомі автори як П. Попов, О. Білецький, Дм. Чижевський, М. Ласло-Куцок та інші.

Ім'я Гр. Сковороди та його твори справили на Шевченка велике враження ще в раньому дитинстві. Сковородинські псалми у виконанні лірників та кобзарів, мабуть, не раз доводилося чути малому Тарасові. З його творами майбутній поет познайомився також у своїй першій школі, у "сліпого" Совгиря десь 1820-1822 р. Про це поет свідчить у повісті "Княгиня": "Прислали нам из самого Киева стихарного дьячка: Совгирь-слепый ... , собравши всю свою мизерию в одну торбу, закинув ее на плечи, взял патерицю в руку, а тетрадь из синей бумаги с сковородинскими псалмами в другую и пошел искать себе другой школы."[1]

Знайомство з творчістю Гр. Сковороди не припинилося й за нового дяка, П. Богорського, який у хвилини, коли був тверезий, розповідав учням різні цікаві пригоди з життя мандрівного поета і філософа і читав його вірші. Малий Тарас через кілька років, проживаючи у священника Кошиця, коли той привіз із Києва зошит з віршами Сковороди, роздобув трохи паперу, склав, розрізав, зшив і зробив таким чином невеличку книжечку, до якої й записував почуті чи прочитані вірші. Про ці свої перші контакти з літературою автор "Кобзаря" 1847 року згадує у відомому посланні до Козачковського:

... куплю
Паперу аркуш, і зроблю
Маленьку книжечку. Хрестами
І візерунками з квітками
Кругом листочки обведу
Та й списую Сковорододу.[2]

Можна припустити, що вже тоді Тарас сам почав складати вірші для своєї подруги Оксани Коваленко і що всі вони були подібні, якщо не до поезій Сковороди, то до сільських співанок, на які так багаті були тодішні українські села.

У 30-і роки в Петербурзі молодий Шевченко знову повертається до свого зошита, в який, поряд з віршами Сковороди, поезіями Міцкевича, українськими народними піснями, записує і власні твори. Навіть 1843 року у Києві Т. Шевченко купив два зошити: один з творами Сковороди, другий - з власними творами з "Кобзаря".

Найбільший вплив на Шевченка з усієї сковородинської поезії мала сатирична пісня "Всякому городу нрав і права". Ця пісня стала народною, увійшла до репертуару кобзарів та лірників, так як

імпонувала думкам і прагненням народу, через що й набула великої популярності, свідченням чого може бути хоч би те, що вже І.Котляревський увів її до п'єси "Наталка Полтавка", трохи переробивши, а може й записавши вже перероблену з уст якогось кобзаря чи лірника.

Про популярність пісні говорить і сам Шевченко. У повісті "Наймичка" (1845 р.) старий Яким "непрочь был послушать, как отец Нил играет на гуслях и как отец диякон поет "Всякому городу нрав и права". И прочее такое".[3] У повісті "Близнецы" (1855 р.) " в день ангела отца Григория, после ужина, к великому восторгу гостей, спели они, с аккомпанименом на гуслях, сатирическую песню Сковороды, которая начинается так:

Всякому городу нрав и права,
Всякий имеет свой ум голова." [4]

Безпосередній вплив Сковородиної пісні на поезію Шевченка найяскравіше видно на прикладі пролога до поеми "Сон" ("У всякого своя доля ..."). На той факт звернули увагу О. Білецький та Д.Чижевський. Але найбільш детально зупинилася на ньому М. Ласло-Куцок у своїй доповіді, представленій Міжнародному з'їздові славістів у Варшаві 1973 року.[5] Автор детально розглянула як ідейні, так і структуральні аналогії в обох творах. Далі у своїй праці М. Ласло-Куцок так само детально розглянула вплив поезій із "Сада божественных песней" на твори Шевченка "Не завидуй багатому" і "Не женися на багатій". Отже, немає потреби повторювати сказане букарестською дослідницею.

Останніми творами Шевченка, де відчуваються відгуки Сковороди, є "Сліпий" ("Той блукає за морями, Світ перепливає ...") і "Холодний яр" (У всякого своє лихо, І в мене не тихо ...") - обидва твори написані 1845 року. Таким чином, вплив Сковороди на поезію Шевченка має свою межу: кінець 1845 року. Десь 1856-1859 рр. Шевченко повертається до поеми "Сліпий" і створює її новий варіант, відомий під назвою "Невольник", і хоч пролог до неї ("Той блукає за морями...") залишається майже без змін, шукати тут нових впливів Сковороди не доводиться. Це вже повторення самого себе.

М. Ласло-Куцок зазначає, що така могутня творча індивідуальність, як Шевченко, не могла залишатись назавжди в полоні іншого, навіть якщо творчість цього письменника й була його першим літературним зразком".[6] До цього слід додати, що ідейний вплив Сковороди, цього "гражданина всемирного" з його християнським космополітизмом чи, точніше, універсалізмом не міг цілком задовольни-

ти поета-революціонера і патріота, для якого Україна була найвищою цінністю:

... Я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклятну святого Бога,
За неї душу погублю! [7]
("Сон" - "Гори моїх високих ...", I847)

Треба однак констатувати, що силабо-тонічна система віршування Сковороди, близька до системи українських народних пісень, постійно відчувається у Шевченка як паралельна течія.

Хоч поетичний вплив Скороди на Шевченка й закінчується I845 роком, ця незвичайна людина не перестає цікавити великого Кобзаря й надалі. Так, у згаданій уже повісті "Близнецы" поет змалював симпатичний образ мандрівного філософа. Що до самої філософії Сковороди, то Шевченко міг її й не читати, але ж вона в уст філософа перейшла до народу, отже, не міг її не знати. Це видно з тої самої повісті, де Никифор Сокира називає Сковороду Діогеном "наших дней"[8], а вчитель Степан Мартинович дуже близько стоїть до "вдячного Єрофія" з однойменної притчі Сковороди[9].

Тарас Шевченко дав також вичерпну оцінку Сковороді, порівнюючи його з Р. Бернсом: "А Бернс усе-таки поет народний і великий. І наш Сковорода таким би був, якби його не збила з пливу латинь, а потім Московщина". [10]

Примітки:

[1] Тарас Шевченко. Повне зібрання творів у шести томах, К., АН УРСР, I963-I964, т. 3, с. I79.

[2] Том 2, с. 63.

[3] Том.3, с. I33.

[4] Том 4, с. I8.

[5] Див. Магдалена Ласло. Влияние творчества Г.С. Сковороди на поэзию Т.Г. Шевченка..Мультипликационный центр Бухарестского университета, I973.

[6] Магдалена Ласло, с. 23.

[7] Тарас Шевченко, т. 2, с. 4I.

[8] Том 4, с. 25

[9] Див. повість "Близнецы", т. 4, а також "Благодарный Эродий" у кн.Г.Сковороди,Повне зібрання творів,т.2,с.I00.

[10] Т. Шевченко, т. 6, с. 5I4.

ШЕВЧЕНКО-ДРАМАТУРГ

Маріетта Шагінян не без підстав писала, що "Ми знаємо Шевченка-поета. Ми починаємо пізнавати його як художника. І ми майже не чули про нього як драматурга ..."

А тим часом ще 1841 року Шевченко написав російською мовою трагедію "Никита Гайдай". Опубліковано було лише уривок (3-я дія) в журналах "Маяк" (1842, № 9) і "Киевская старина" (1887, № 10). У листі до Гр. Квітки-Основ'яненка від 8 грудня 1841 року Шевченко пише про цю трагедію, що "перемайстрував її у драму" "Невеста". У бібліотеці ім. Леніна зберігається вірш із цієї драми під назвою "Песня караульного у тюрьмы"- переспів поезії А. Міцкевича "Чати". Судячи з уривка (3-я дія драми), "Никита Гайдай - це історична трагедія з часів Хмельницького-Виговського, написана під виразними впливами К. Рилєєва та А. Міцкевича, з закликами до братерського єднання слов'янських народів і яскравим проявом українського патріотизму. У згаданому вже листі Шевченко пише: "Я ще одну драму майструю ... з українського простого быту...". Назоветься "Слепая красавица". Про дальшу долю цієї драми нічого не відомо.

У листі до Я. Кухаренка 30 вересня 1842 року Т. Шевченко пише: "Скомпонував я ще драму чи трагедію в трьох актах, зоветься "Данило Рева". Дослідники допускають, що це, можливо, був первісний варіант "Назара Стодолі", історично-побутової драми, що єдина повністю дійшла до наших днів. Про закінчення драми під такою назвою "в трьох актах. По-московському" Шевченко повідомляє Кухаренкові у листі з кінця лютого 1843 року.

Уперше драму опубліковано українською мовою в журналі "Основа" № 9 за 1862 рік. У П. Куліша, який готував драму до друку, було два її варіанти: російський, написаний рукою Т. Шевченка, але без другого акту, який уже тоді був загублений, і український, переписаний невідомою рукою, тільки в кінці Шевченко перекреслив сцену вбивства Хоми Кичатого і написав примирливий фінал. Таким чином, якщо переклад і не авторський, то авторизований. Переклад розпочато 24 жовтня, а закінчено 9 листопада 1844 року.

Уперше "Назар Стодоля" був поставлений аматорською групою студентів Петербурзької медико-хірургічної академії на різдвяні свята 1844 року українською мовою. На театральній сцені драма була поставлена ак 5 травня 1864 року як прем'єра вистави Руського народного театру товариства "Руська бесіда" у Львові (реки-

сер О. Бачинський), і з того часу ось уже більше століття "Назар Стодоля" не сходить зі сцен театрів як України, так і інших земель. Крім того, Т. Шевченко хотів спробувати свої сили в опері. Про це свідчить у своїх "Записках" поміщик-реакціонер П.Д. Селецький.

Було це так. Коли Шевченко перебував у Яготині, у маєтку Рєпніних (листопад 1843-січень 1844), туди приїжджав сусіда Рєпніних з Пирятинського повіту П. Селецький, який займався композицією. Під час розмови про театр і літературу виникла думка про створення української опери. Хтось подав тему, дуже цікаву з погляду драматизму й мальовничості дійових осіб, з головним героєм - Мазепою. Шевченко мав написати лібретто, а Селецький - музику. Почалися дискусії над сюжетом. І тут виникли суперечливі погляди, які знищили чудовий задум ще в зародку.

Селецький вважав Мазепу лише зрадником і негідником. У його діях він не бачив ні крихти героїзму. Шевченко, княжна Варвара та інші учасники дискусії схильні були трактувати великого гетьмана за концепцією російського поета К. Рилєєва "Войнаровський". Мазепа виголошував там відважні слова:

Без милой вольности и слави
Склоняли долго мы главы
Под покровительством Варшавы,
Под самовластием Москвы.
Но независимой державой
Украйне быть уже пора -
И знамя вольности кровавой
Я поднимаю на Петра.

Була ще інша причина суперечки, і то великої ваги: Селецький хотів, щоб лібретто було написано по-російському, натомість Шевченко і княжна Варвара гаряче відстоювали українську мову. Селецький не хотів про це й слухати: "малоросійська" мова була для нього лише діалектом, і то сумнівної вартості.

Із-за цього інциденту Шевченко дуже не злюбив Селецького і цю неприязнь зберіг у своїй душі до останніх днів життя.

Примітки

[1] Маріетта Шагінян. Тарас Шевченко. К., Дніпро, 1970, стор. 20.

[2] Тарас Шевченко. Повне зібрання творів у шести томах, К., АН УРСР, 1963-1964, т. 6, стор. 15.

[3] Там само.

[4] Там само, стор. 20.

[5] Там само, стор. 25.

[6] Див.: Спогади про Тараса Шевченка, К., Дніпро, 1982, с. 80-82, а також: Воспоминание о Тарасе Шевченко, К., Дніпро, 1988, с. 93-95.

смт. Очеретине
на Донеччині

Микола Куделя

"К О Б З А Р" У М О Є М У Ж И Т Т І

Микола Куделя народився і виріс на Волині. Закінчив лише два класи сільської школи, але своєю наполегливою самоосвітою, зокрема в товаристві "Просвіта", здобув глибокі знання в галузі шевченкознавства та історії України. Пропонуємо читачам його автобіографічний нарис "Кобзар" у моєму житті".

Найперший спогад любові до нашого великого генія Тараса Шевченка. Це було 1920 року за Польщі. Коли випав сніг, я пішов до школи (влітку треба було пасти корови). Вчитель Хома Наюк, мабуть, ще не маючи офіційної програми (щойно по війні та революції), найбільше читав учням "Кобзаря", розповідав про життя поета, писав білою крейдою на чорній дошці слова "Учітеся, брати мої, думайте, думайте, читайте", "Мені тринадцятий минало, я пас ягнята за селом ...", "На Великдень на соломі" та інші. Ті слова-рядочки, такі прості, зрозумілі, учні переписували в зошити, а щоки вивчали напам'ять. Не було такого дня, щоб наш учитель не читав патріотичних поезій великого сина України. "Свою Україну любіть, любіть її. Во врем'я люте, в останню тяжкую минуту за неї Господа молітъ ... ". А він, оцей, що його слова так глибоко западають у душу, тут, разом з нами, наче живий, у смушевій шапці, дивиться на нас своїми голубими, ласкавими, добрими очима. Мило-

волі зиркаєш на образ під вишиваним рушником і потаємно у своїй дитячій душі присягаєш: "Я буду жити твоєю наукою, буду йти твоїми слідами, дорогий Тарасе!"

Наближається 9 березня. Учитель Хома Наум готує учнів до великого свята: одним дарує декламації з "Кобзаря", іншим роздає ролі до невеличких сцен з дитячих років Тараса Шевченка, всіх разом вчить співати "Думи мої", "Реве та стогне Дніпр широкий", "Заповіт".

Нарешті діждалися того дня. Вчитель сказав прийти святково одягненими разом з батьками – о 12 годині буде святочна панахида за упокій душі великого мученика. Панахиду відправив отець Сиропенков в місцевій церковці, яку селяни щойно побудували і накрили соломʼяною стріхою, бо гарна давня церква згоріла, коли тут 1916 року проходив фронт.

На панахиду вчитель вишикував нас у такому порядку: спереду найменші, за меншими більші – у кожного в руках жовто-блакитні прапорці. Мені і ще одному моєму одноліткові Іванові Билю випала найбільша честь: на самому переду нести вбраний у квіти портрет Кобзаря.

Поприходили майже всі батьки учнів, церковний хор проспівав "Вічная пам'ять", кожен тримав запалену свічечку, старенькі бабусі цілували образ святого Шевченка. Священик виголосив проповідь, де йшлося про те, що "За Україну його замучили колись".

Із церкви батьки та учні пішли до школи, яка не змогла вмістити всіх бажаючих. Відбувся концерт-"академія", присвячена, вперше в нашому селі Буяні, великому синові України і всього людства – Тарасові Шевченку.

Від того таки першого цілющого джерела Шевченкової музи починається пролог мого національно свідомого життя.

До школи я ще ходив наступної зими, тобто 1921 року, а там – домашні роботи. Мати побивалася з купою дітей, як рибонька об лід, батько загинув на фронті 1916 року на річці Стоході, його я й не пам'ятаю. А розповідають, що він був великий книголюб. Підтвердженням цього для мене було те, що згодом знайшов безліч книг, журналів, газет – ними було завалене горище.

Мої брати – старший Дмитро і менший Петро – померли від сухот. Я мусив слухати маму, пасти не тільки свої корови, але й сусідські. Єдиною моєю розрадою було – виголос декламувати вірші з "Кобзаря"; читав їх з пам'яті, коли ходив за плугом чи за боронами; переписував на клаптиках паперу поезії, яких ще не знав, і вивчав їх, на подив, дуже швидко. За мою слухняність мама, хоч була неписьменна, з допомогою вчителя виписала зі Львова "Кобзар". Це було для мене

найбільшим щастям. Книга була для мене як молитовник, як Євангелія, добру половину "Кобзаря" я безпомилково знав напам'ять.

Згодом, у 1927 році, свідомішi громадяни нашого села заснували філію Товариства "Просвіта", мене обрали бібліотекарем. Аматорський гурток при читальні "Просвіти" щорічно у березні влаштовує свято-"академію" на честь народного співця, великого сина України. Я беру активну участь у цих торжествах, декламую зі сцени поезії Т. Шевченка "Кавказ", "Сон" ("У всякого своя доля"); "Посланіє до живих і мертвих і ненароджених ...", "Чигирине, Чигирине", "Розрита могила", "Суботів" та інші. Потім, при подальшій самоосвіті управа "Просвіти" доручає мені переказувати на кожнім такім шевченківськім святі біографію поета, яку я знав, як "Отче наш", і з кожним роком поповнював новими фактами.

Шевченко стає моїм справжнім наставником і вчителем, його поезія виховує любов до людей і всього прекрасного на землі. Збираю його книги і книги про нього, призбирав чималеньку свою шевченкіану, але, на жаль, все те згоріло в час другої світової війни.

За мою палку шану до Кобзаря, за любов до свого нещасного народу, за який Шевченко віддав своє життя, довелось побувати в польських катівнях 1939 року, у луцькій в'язниці 1940-1941 роках, де тільки чудом уцілів при масових розстрілах у червні 1941 року.

Довелося скуштувати німецьких таборів, а згодом десять років безвинно каратися на Колимі з простреленими під час спроби втечі ногами ... .

Щойно на початку шістдесятих років, коли Україна урочисто відзначала 100-річчя від дня смерті і 150-річчя від дня народження Тараса Шевченка, я знову почав збирати книги улюбленого поета і твори про нього. І сьогодні, коли ми готуємось відзначати 175-річчя від дня народження співця, апостола добра, "правди і науки", пророка на часи вічні Тараса Шевченка, я з гордістю можу сказати, що зібрав справжній скарб. У моїй бібліотеці є понад 600 видань Шевченкіани, в тому числі більше 100 "Кобзарів" різних років, з них 7 дореволюційних видань. Крім книг, є кілька сотень газет, журналів, присвячених повністю Шевченкові. Багато портретів, альбомів, буклетів, поштових листівок, марок, конвертів, сувенірів, екслібрисів Шевченкіани.

Та найбільшим моїм щастям, радістю в цей ювілейний рік є здійснення однієї з моїх давніх мрій: в моєму селі завдяки невтомному краєзнавцеві, директорові народного музею в Торчині Григорієві Гуртовому та іншим здійснюється відкриття музею Шевченка в селі Буяні, першого на Волині.

До цього музею я охоче погодився подарувати значну частину своєї Шевченкіани. Надходять також експонати – подаруноки від окремих криголюбів та музеїв України.

Ось що пише у листі на мою адресу шевченкознавець, заступник директора Канівського музею-заповідника Тараса Шевченка Зінаїда Тарахан-Береза: "... Щиро вдячна за листа, відомості про музей Кобзаря в селі Буяні. Вірю, що музей буде прекрасний. Я попросила методичний наш відділ відгукнутися також на цю безперечно значну подію і допомогти Вам ...".

Допомагає також новостворений Черкаський музей "Кобзаря", де директором правнучка Т. Шевченка по братові Микиті Ольга Шарапа. Для цього музею я подарував 17 книг – "Кобзарів" та інших видань. Погодився реставрувати унікальні раритети для цього музею без жодної матеріальної винагороди. На теперішній час уже відремонтував кілька десятків видань, яким і ціни нема. Музей прислав мені Грамоту такого змісту: "Нагороджується Микола Павлович Куделя за значний вклад у підготовку до створення експозиції музею "Кобзаря" Т.Г. Шевченка в місті Черкасах.

Шевченко – це любов моя незгасима до кінця днів моїх, усього мого життя, якого мені не так багато лишилося. Може, хтось колись згадає і мене "не злим тихим словом ..."

с. Буяні на Волині

...

З листа М. Куделі від 14 лютого 1989 року: "9 лютого ц.р. "Кобзарі" із своєї Шевченкіани в кількості 65 одиниць я здав на тимчасове користування у Красзнавчий обласний музей (м. Луцьк) як виставку до ювілею 175-річчя Т.Шевченка. Наступної неділі волинські початкуючі письменники і поети хочуть у мене дома провести літературні читання, присвячені цьому ювілею". – Я.Г.

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ СЕРГІЮ ТОМІ

Вельмишановний пане Сергію!

Пропоную Вам продовжити на сторінках Вашої газети "заочну" /а може, і не заочну/ дискусію, яку Ви розпочали в односторонньому порядку /це при нашій-бо гласності/ своєю статтею у "ВК"* 26.05.88р. "На узбіччі", навколо образу Т.Шевченка, де Ви не погоджуєтесь з тим образом, який малює УКК:**

Оскільки я до Вас звертаюся як до "пана", а слово це викликало і викликає в декого негативні емоції, то хочу внести ясність щодо смислу, який я в нього вкладаю. Слово "пан", "панство", окрім свого історичного, соціально-економічного негативного смислу, має на Україні і позитивний смисл: як ввічлива форма звертання до осіб чоловічої статі. Воно широко використовується в усній народній мові, у піснях, думах, фольклорі щодо людей, які уміють стримувати свої почуття, володіти собою, мають шляхетну поведінку і вдачу, тобто вчинки, діла яких добрі, вільні, не залежні ні від кого /"пане-господар", "пане-товариш", "пане-брате" і т.д./. На Запорізькій Січі слово "пан", панство" було рівнозначне слову "товариш","товариство", а"панувати" означало "керувати".

Отже до Вас, як до політичного оглядача, якому надана можливість формувати громадсько-політичну думку суспільства, є всі підстави звертатись словом "пан".

Так ось, пане Сергію, як активіста УКК мене спонукали звернутися до Вас дві речі. У статті "На узбіччі" Ви торкнулись проблеми образу Шевченка "як не фахівець" та ще й росіянин. Це раз. А ось у "ВК" за 2.01 .89р. Ви написали, на мій погляд, непогану статтю "Від Сталіна до сталінщини". З цих двох статей я склав думку про Вас, що Ви є і "не сталінець" і не "яничар-перевертень".Я також не шевченкознавець, але вважаю, що ця тема, як і багато інших в наш час, пов'язані з явищем "сталінізм", його соціально-політичними та ідеологічно-духовними коренями, тому пропоную розглянути питання щодо написів на могилі Тараса Шевченка в Каневі. Чи залишаться вони в тому вигляді, як були написані за часів Сталіна, чи в пору гласності і демократизації на могилі Поета буде той напис, та епітафія до його 175-річчя, що об'єктивно поцінує феноменальне явище української, а відтак і світової культури? .

---

* ВК - газета "Вечірній Київ"

** УКК - Український Культурологічний Клуб у Києві.

Який образ Шевченка є найповнішим, найадекватнішим його життю і творчості? Варто ще раз перечитати всю вже нецензуровану /думаю/ його спадщину, не минаючи "ані титли", ніже тії коми", все написане про нього.

Ось Ви, мабуть, задумались, намагаючись пригадати написи на могилі великого Поета. Який напис на пам'ятнику у Вашингтоні, Вам легко згадати після минулорічного відрядження в США, який на пам'ятнику в Києві, біля університету, теж згадали. Правда, цей пам'ятник мав стояти біля його музею, який був розміщений в 1941 році до війни в Маріїнському/Царському/ палаці на схилах Дніпра. Цей палац, єдина споруда архітектора Растреллі в СРСР, яка до сих пір не повернена на місце і використовується в наш час функціонально згідно із своїм першим задумом/, а не так, як має використовуватись шедевр архітектури. Музей же з 1949 року розмістили в будинку кадетського корпусу, оспіваного Булгаковим в "Білій гвардії". Але це вже деталі. Та й мало хто з шанувальників Поета знає, який напис на його могилі, хоча і не раз бували у Каневі на Чернечій горі. Зразу ж після відвідин забувається його смисл. А ось епітафія на могилі українського філософа Г.Сковороди, хто хоч раз знайомився з його життям і творчістю, запам'ятовується на все життя: "Світ ловив мене і не спіймав".

На могилі Тараса Шевченка я був кілька разів з 1964 року. Але, якби мене рік тому запитали про напис на його могилі/, я, щиро кажучи, і не відповів би. Та ось мені пощастило бути учасником екологічної експедиції по шевченківських місцях Черкащини, організованої СХУ 22-28 серпня 1988 року.

Читаю напис на вертикальній мармуровій плиті бронзового монумента скульптора М.Манізера, поставленого в 1939 році до 125-річчя народження великого Поета: "Великий Фультон!И великий Уатт! Ваше молодое, не по дням, а по часам растущее дитя в скором времени пожрет кнуты, престолы и короны, а дипломатами и помещиками только закусит, побалуется, как школьник леденцом. То, что начали во Франции энциклопедисты, то довершит на всей планете ваше колоссальное гениальное дитя. Мое пророчество неизбежно."

Те, що Тарас Шевченко вірив у могутні, творчі можливості науки і техніки, не викликає сумніву. Але щоб у такій мірі,так категорично? Я задумався. Що ж виходить? Чернеча гора рубнеться Канівським морем, навпроти горезвісний промвузол доконує нищення краєвиду, що відкривається з могили, далі- штучні, покриті синьо-зеленими водоростями моря, спландровані меліорацією території України /близько 7000 км^2/. Чорнобиль, Гіросіма, і т.д. В контексті соціально-політичних,

екологічних подій XX сторіччя напис явно не звучить.
Вирішив перечитати запис в щоденнику за 27 серпня 1857 року. Звільнений з неволі Поет місячної лагідної, теплої ночі пливе пароплавом по Волзі і на фоні чудової, не займаної наукою і технікою природи, під звуки віртуозної гри "вельносященного" чудотворца" скрипаля, який "безвозмездно возносит" його "душу к творцу вечной гармонии" /підкреслення моє - Г.М./ чує "стон поруганной крепостной души", який "сливается в один протяжный, мрачный, глубокий стон миллионов крепостных душ". І Поет звертається до Бога. "Скоро ли долетят эти пронзительные вопли до твоего свинцового уха, наш праведный, неумолимый, неублажимый Боже?" Далі його увагу привертає пароплав, який "у "ночном погребальном покое" уявляється йому "каким-то огромным, глухо ревущим чудовищем с раскрытой огромной пастью, готовою проглотить помещиков-инквизиторов", а далі слова вже звернені до вчених, що стали написом на його могилі. Після них знову звернення до Бога: "Молю только /підкреслення моє - Г.М./ многотерпеливого Господа... Молю его коснуться своим свинцовым ухом хоть одной полноты этого душу раздирающего вопля, вопля своих искренних, простосердечных молителей".

Отже,думка Поета і починається, і закінчується зверненням до Бога. Без цих слів до "творца вечной гармонии" його звернення до вчених і не повне, і не пророче, а звучить у наш час, як непомірна хвала технократії. Коли повна думка щодо майбутнього "искренних простосердечных молителей" складається з двох звернень Поета - до Бога і до вчених, на могилі Пророка викарбували половину думки, бо вона після "успішної" колективізації зручно вляглася в сталінське прокрустове ложе "індустріалізації країни". Ну, а Бога, "творца вечной гармонии", сталінське бачення образу Шевченка, звичайно, не визнавало.

Народ вшанував Поета козацькою могилою в тому місці, де він заповідав поховати його, поставивши на ній дубовий хрест. 1884 року на народні пожертвування було виготовлено масивного чавунного хреста за проектом С.Ф.Якубенка. Цей хрест простояв на могилі до 1928 року, коли войовничими атеїстами, але теж шанувальниками Поета, був повалений. На його місці поставили бюст Тараса Шевченка, теж чавунний, відлитий у Городищенській цукроварні. А хрест переховувався серед віруючих до наших днів; деякі деталі загубилися, пошкодилися, зараз їх відновили і до 175-річчя Поета хрест має стояти біля "Хати-світлиці".

Окрім цього напису - хвали технократії, яка успішно монтує навпроти пам'ятника промовець як наочну демонстрацію своєї могутності, еще два написи. На горизонтальній мармуровій плиті викарбувано слова: "Тут поховано великого українського поета революціонера-демократа Т.Г.Шевченка 1814 9 березня 1861 10 березня". Нижче слова із "Заповіту": "І мене в сім'ї великій, в сім'ї вольній, новій не забудьте пом'янути Незлим, тихим словом".

На могилі матері і батька в селі Моринці слово "українського" сором'язливо замінено на слово "народного"; "народнего поета революціонера-демократа".

Слово "революціонер-демократ" ні разу не вживалося Поетом ні в його поезії, ні в щоденнику, ні в епістолярній його спадщині. Не знали цього слова і сучасники Поета. Зате немає в напису, що Шевченко був ще й великим художником, драматургом, прозаїком, як на те вже пізно. Хто дав право нам забувати про це? Народ ховав його за козацьким і християнським звичаєм, то невже саме ці слова найадекватніше характеризують його образ? Невже всі нашісущі шанувальники Кобзаря єдині у визначенні цього образу Поета - революціонер - демократ - технократ? Чи таким бачили Шевченка за часів дореволюційних, післяреволюційних, за часів сталінських репресій, брежневсько-сусловського застою? В нашій країні і за кордоном? Думаю, що це далеко не так. Як сказав про Кобзаря Л.Жемчужников у своєму некролозі, "нема ворогів у могилі... нет и не должно их быть" Не мусить бути їх і біля могили, і на могилі на наш час нового мислення. Чи не дорогу ціну склав наш народ за культивування образу ворога? Чи справедливо взагалі штучно витягувати могутню покрову поетового монументально-епічного мислення, його відчуття краси, істини, справедливості, відчуття "Творця вечной гармонии" в одну політичну нитку? Адже і Ви знаєте, що він не був, певне, переконаним атеїстом і мав свої філософські, соціальні, політичні, естетичні, етичні, релігійні і т.д. погляди, глибина яких і вивела його у ранг найвеличніших, найблагороднішних, найгуманніших поетів світу.

Напис на могилі Т.Шевченка має влаштовувати всіх, хто має навіть різне бачення його образу, людей з різними світоглядами, ідейно-політичними платформами. В цьому я глибоко переконаний. Щодо слів із "Заповіту", то чи варто повторювати одне і теж на могилі і на його пам'ятниках в різних місцях? В Каневі і в Києві? А може, досить одного напису на могилі? Пропоную висловитись про це Вам, пане Сергію. Якщо моя думка видається Вам хибною, то прошу

навести свої контраргументи - свої аргументи і міркування я висло-
жу.

В клубі це питання ще не обговорювалося. Після різдвяних ка-
нікул я запропоную його обговорити, а зараз слово за Вами.

Сподіваюсь, що Ви спробуете ознайомити читачів "ВК" з цим
листом щодо "в узбіччя". Аби і вони могли висловити свої думки
з цього питання.

З повагою

Григорій Мінайло,
біофізик інституту кібернетики
АН УРСР
м. Київ-74, вул. Боровиковського,
1-"а", кв. 22.

РОТАЧ ПЕТРО ПЕТРОВИЧ

Автобіографічна замітка

Я народився 24 січня 1925 року на хуторі Каленівщина поблизу села Слобідки /колись - терен Полтавської губ., тепер - Чернігівщина/. Із селянської сім'ї. Маю вищу педагогічну освіту.

Працював у сільському господарстві, на культосвітній ниві, але найдовше - у середній та вищій школі. З 1985 року на пенсії.

Друкуватися почав 1941 року, напередодні війни: спершу писав тільки вірші, пізніше - прозу, літературно-критичні статті, розвідки з шевченкознавства, бібліофільські студії, тощо.

У списку моїх публікацій близько п'ятисот позицій. Опублікував журнальний варіант біо-бібліографічного словника "Літературна Полтавщина" /1965-71рр., "Архіви України", 577 статтей/. Брав участь у підготовці творів Левка Боровиковського /1967, 1971/, поетичної збірки О.Афанасьева-Чужбинського /1972/ та ін. В останній час подав низку публікацій незаконно репресованих письменників /М.Філянський, Г.Майфет, Галина Орлівна та ін./. У 60-80-х роках друкувався в україномовних виданнях ПНР /більше сотні статтей і заміток/. Друкувався також у російських журналах і альманахах. Багато матеріалів /також і вірші/ опубліковано під псевдонімами. Останні публікації - в журналі "Всесвіт", "Рад. літературознавство", "Наука і суспільство"/, "Пам'ятки України".

17.XII.88р.
м. Полтава

Петро Ротач

ВСЕ ЖИТТЯ - З ШЕВЧЕНКОМ

Г Григорій Олексійович Коваленко /Грицько Коваленко, 1868-1938/- своєрідна постать серед діячів української демократичної культури передреволюційного часу. Сучасник Панаса Мирного, М.Коцюбинського, Б.Грінченка, В.Самійленка, він поділяв їхні погляди на соціальні т національні проблеми і разом з ними працював в царині розвитку рідної культури. Діяльність Коваленка не обмежувалась лише літературою та мистецтвом, чому він віддав найбільше уваги, але була активною і в таких галузях, як медицина, етнографія, видавнича справа тощо. Поет, прозаїк, драматург, автор науково-популярних книжок з природознавства, історії, медицини, він користувався незмінним авторитетом у своїх читачів. Особливо популярними були такі книжки, як"Оповідання з української історії","Про пташок та комах", "Від чого вмерла Мелася", "Українська історія".
Про авторитет брошури"Як гоїти рани" свідчить факт видання її трьома мовами - українською, російською, та болгарською.

Г.О.Коваленко брав участь у народних виданнях Бориса Грінченка в Чернігові, а в Полтаві - разом з Панасом Мирним - у виданні тижневика "Рідний край". Як лікар, публіцист, художник, етнограф, він виступав на сторінках численних газет і журналів 90-900-х років, в тому числі "Зорі", "Літературно-наукового вісника","Кіевской старины","Киевской старины", "Медицинскогежурнала".
Прозу, вірші та поеми Коваленка охоче друкували тогочасні збірники й альманахи, виходили й окремі збірники: "Правдиве слово", "Шарти життя" тощо. Григорій Олексійович займався також громадсько-культурною роботою, зокрема дбав про народну освіту, розвиток театру і т.

Розглядаючи творчу спадщину Г.О.Коваленка, приглядаючись до його громадської поведінки, не можна не помітити, що вся його діяльність пройнята духом Шевченкових ідеалів, вігріта любов'ю і шаною до особи і творчості поета-революціонера Тараса Шевченка. І це явище закономірне.

У своїй брошурі "Панас Мирний" /1920/ Г.Коваленко,визначаючи роль "Кобзаря" в розвитку свідомості цього письменника, писав: "Так, в тій великій книзі, в "Кобзарі"/ знайшов талановитий хлопець найкращого собі порадника-учителя. Немає сумніву, що ці слова глибиною суті відносяться і до того, хто їх написав. Становлення літературно-мистецького світогляду Грицька Коваленка відбувалось під впливом творчості Т.Г.Шевченка й визначало характер усього дальшого його творчого шляху. Цікаво відзначити, що це становлення для Григорія Олексійовича на Переяславщині, в місцях, овіяних пам'яттю про Тараса Шевченка, так тісно зв'язаного з цим краєм. На цій землі народився Коваленко /поблизу Баришівки/, а в Переяславі мешкав його

старший брат, і Гриць хлопцем бував у нього й чув /не міг не чути/ про переяславського лікаря Ковачковського, щирого Шевченкового приятеля, та милувався краєвидами містечка, щедро мальованими Тарасом Григоровичем. Отже на переяславській землі зародились у юнака й симпатії до поезії та мистецтва.

Із Переяслава брат одвіз хлопця /батька вже не було в живих/ до Полтави вчитися "на фершала". Знову повернувся він на Переяславщину після закінчення школи, і тут провів чотири роки на посаді земського фельдшера. Ці роки дали йому знання народнього середовища, звичаїв, мови, фольклору /як, наприклад, оповідання "Вережка" - це тогочасних вражень/. У с. Дем'янець Коваленко познайомився з донькою історика Максимовича Ольгою Михайлівною і розповів про неї на сторінках львівської "Зорі". Мабуть, саме в цей час він уперше побував на могилі Т.Г.Шевченка - варто було переплисти човном Дніпро, щоб опинитися біля Чернечої гори. В ці ж роки молодий фельдшер загорівся ідеєю служіння рідному народові, перейнятою від Шевченка, і почав писати вірші та збирати фольклор. 1891 року в "Этнографическом обзоре" була вміщена його перша розвідка "Про народну медицину в Переяславському повіті".

У ранніх поетичних творах Г.Коваленка, крім нотак розпачу, навіяних враженнями невтішного життя, яке бачив навколо себе, звучало вже й бажання "ясних днів". Вірш "До Дніпра" /1894/ відбив духовні шукання поета у відповідності з заповітами Тараса Шевченка. Не звичайна цікавість привела його до Шевченкової могили, а необхідність наснажитись духом Великого Кобзаря.

Відпочив мій дух на тій горі,
Де поховали Кобзаря-пророка,
Що словом огненним будив
І будить нас зі сну, неволі й смерті...

Ці слова Г.Коваленко написав після кількарічного перебування в Москві, де вдосконалювався в практичній медицині при університеті /"поміж людей чужих, серед клопотів і боротьби, на "стогнах" бучних міст"/. В цей час його згадки і уявлення були заповнені образами Шевченкових творів. З вірша видно, що він багато думав про Шевченка, визначаючи шлях дальшого життя. Тому й звертається до Дніпра-ріки, з якою неподільний і образ Кобзаря.

Прийми мене, і ласкою й прощенням
Мою зболілу душу заспокой,
І мої сльози ти омий у хвилях,
І рани мого серця окропи...

Молодий поет вірив, що тільки тут, біля Дніпра й Шевченкової могили, він набереться сил "до жизні й боротьби". Він мовби перепрікає собі, що пройде весь шлях під знаком любові до Шевченка і навіть вмираючи, дивитиметься "на ту гору, на стяг нації й визволення".

Цей

Цей вірш справді виявився пророчим: на довгі роки, аж до свого трагічного кінця, Григорій Олексійович обрав Шевченка в духовні по поводирі.

Разом з віршем "До Дніпра" в "Зорі" були опубліковані і малюнки зроблені в Каневі, - це вигляд могили Шевченка та інтер'єр хати для відвідувачів Тарасової гори. Вірш не раз передруковувався в антологіях, що пізніше видавалися до Шевченкових річниць.

Та найчастіше любов Г.О.Коваленка до Великого Кобзаря відгукувалася в малюванні, особливе в його портретному живопису. У 90-х роках це була одна з головних тем художницької діяльності митця. Підтвердженням тому служать ілюстрації Г.О.Коваленка до Шевченкових творів, вміщених в "Зорі": "Вечір", "Тополя", "Наймичка", "За байраком байрак" та ін. /1893-96рр./.

В 1890р. /Коваленкові було тоді 22 роки/ він пише перший олійний портрет Т.Г.Шевченка /репродукований нами в журн. "Народна творчість та етнографія", 1968, №5/. Він невеликого розміру, на нетовстому картоні, кінці якого вже обламалися. Для своєї роботи молодий художник взяв за основу відомий і найбільш популярний Шевченків "Автопортрет у шапці і кожусі" 1860р. Відтоді протягом усього життя Григорій Олексійович час від часу повертався до портретування образу улюбленого поета. За словами доньки художника Оксани Григорівни, портрет Шевченка 1890 р. батько намалював для своєї дружини Раїси Іванівни Коваленко, який вона зберігала, мов талісман. 1966р. О.Г.Каплуновська подарувала його авторові цих рядків, в якого він зберігається / на звороті є напис рукою дарительки: "Перший портрет Шевченка"/.

Все, що публікував Г.О.Коваленко на шевченківську тему, свідчило про його тривкий інтерес не лише до історії життя і творчості Шевченка, але і до всього, що писалося про нього в пресі. Вміщуючи в "Зорі" /1893,№ 5/ свої "Вістки про надруковані твори і матеріали до життєпису Т.Шевченка", виявлені на той час в архівах, Григорій Олексійович звертався до літераторів, котрі досліджували Шевченка, з закликом ознайомитись з архівом III відділення, де берегліся ще невідомі документи про Кобзаря. Він говорив про необхідність якнайшвидше виявити, опрацювати, і донести їх до читачів.

Дещо пізніше /1897 року/ Г.О.Коваленко вміщує в "Зорі" критичний відгук на публікацію М.І.Стороженком в "Киевской старине" вірша "Слов'янам", приписаний Т.Г.Шевченкові. Григорій Олексійович рішуче заперечив думку вченого, висунувши вагомі аргументи. Він писав, що вірш "Слов'янам" хтось, може,"писав під впливом поезії Шевченка /бо хто ж не підлягав тому впливові/, тільки ж те був не сам Шевченко. Виявляючи велику прихильність до слов'ян, до чехів,

Шевченко ніколи не сподівався, не ждав визволення від"орла двоглавого". А в цій поезії сказано:

Слава, честь тобі навіки,
Орле наш двоглавий!
Бо ти шпорами своїми
Вирвав із неволі...

Звернув увагу Г.Коваленко і на відмінність лексики Шевченка від лексики вірша "Слов'янам". Цим виступом Григорій Олексійович показав глибоке знання творчості Т.Г.Шевченка. Невдовзі після цього виступу думку Коваленка підтримав Іван Франко.

З 1895р. Гр. Коваленко замешкав у Чернігові. Здійснилася його мрія працювати задля суспільної користі разом з Б.Грінченком, М. Коцюбинським, Л.Глібовим, та іншими діячами. Він бере участь у виданні книжок для народу, багато малює і пише. 1896 р. Грінченко спільно з В.Самійленком та Г.Коваленком підготував до друку поетичну антологію "Барвінок". В ній мали бути кращі твори українських письменників, в тому числі і Т.Г.Шевченка. Але цензура не дозволила випустити книжку, а за видавцями повівся поліційний нагляд.

У Чернігові Г.О.Коваленко написав низку оповідань з народнього життя та за мотивами фольклору. В "Зорі" він опублікував "Думки про українську драматургію в порівнянні до европейської, про загальну роль і будуччину нашого театру". /1896/. Стаття була спрямована на захист українського національного театру. В ній ішлося і про роль Шевченка в розвитку драматургії. Автор висловив певність, що "настане час, коли в театр посуне "улиця", тобто робочий чоловік". Коваленко вважав Кропивницького "одним з найкращих наших драматургів,творцем нашего нового руху театральнего". А Кропивницький ішов услід Шевченку!

Ім'я Т.Г.Шевченка нацихало і видавничі починання Гр. Коваленка, як наприклад, "Календар на рік 1898-й", котрий знову ж таки не пощастило видати через цензурні перепони /цензор звернув увагу на українські статті, що, за його висновком,, "подрывает основы российской империи"/. Та подібні рогатки лише зміцнювали дух письменника. "Не забуваймо про свої обов'язки до народу, - сказав він біля могили П.Куліша 29 липня 1897р. - Щодня і щоночі, встаючи та лягаючи". Цьому девізу він сам був вірний повсякчас.

В чернігівський період Г.О.Коваленко створив близько сотні художніх картин, портретів українських письменників /частина їх видрукувана на поштових картках /та ілюстрацій на шевченківську тематику, або близьку до неї. 1902 року частина картин мала перейти до музею Тарновського в Чернігові /понад 20 із них збережено в музеї М.М.Коцюбинського/.

Останній період життя Гр. Коваленка - найбільш тривалий - пов'язаний з Полтавою. Тут, як і в Чернігові, Григорій Олексійович продовжував громадсько-культурну роботу, брав участь в різних заходах демократичного характеру, займався літературно-мистецькою творчістю тощо.

Це й досі на одній із вулиць під назвою Затишна /колишній Афанасіївський провулок/ зберігається одноповерховий будиночок, споруджений Гр. Коваленком для родини напередодні імперіалістичної війни Тут він працював як художник і письменник, а один час готував до друку журнал"Вісник життя і знання" /1913-14/, тут виховував дітей /двох синів і одну дочку/, вирощував чудовий садок. Одразу ж по війні вдова письменника назавжди покинула Полтаву, але деякі речі, в тому числі картини і фотографії, ще певний час знаходилися у нових господарів. На початку 60-х років я придбав тут один з портретів Тараса Шевченка, намальованих Г.О.Коваленком /репродукцію портрета в 1964р. опублікувала газета "Друг читача". На полотні--Шевченко за столом, перед ним аркуш паперу, в руці перо. Художник прагнув зобразити мить поетичної творчості.

Полтавський період Г.О.Коваленка проходив теж під знаком Шевченка, тобто в руслі свідомої суспільно-культурної праці. Спершу це була робота в редакції часопису "Рідний край" /спільно з Панасом Мирним, М.Дмітрієвим, Оленою Пчілкою та ін./, потім - участь в діяльності музично-драматичного гуртка, проведенні днів білої ромашки, влаштуванні Шевченківських днів тощо. В 1906 р. Коваленко одержав обкладинку Зго числа "Рідного краю" - "На спомин Тараса Шевченка". В композиції - портрет поета, краєвид села, сім'я коло хати за читанням "Кобзаря". В цей час в періодиці з'являлися нові його статті: "З життя Тараса Шевченка" /"Киев. старина", 1906, №8/, "Як Тарас Шевченко одержав волю" /"Хуторянин",1911, № 9/ та ін.

Революція відкрила шлях наредесі це свого великого поета. 16-го квітня 1917 р. Григорій Олексійович виступив з доповіддю "Великий борець за волю і правду" в приміщенні музучилища на ювілейному вечорі. Наступного року вийшла його брошура "Тарасове свято", адресована школі. В перевлюційні роки Коваленко випускає книжки "Людина і громада", "Оповідання з української історії", "Григорій Сковорода" /одна з улюблених тем письменника/ тощо.

Донька Г.О.Коваленка Оксана Григорівна розповідала про постійний інтерес батька до портретування Тараса Шевченка. У частині відомих нам портретів образ поета трактується по-своєму, творче, інші ж - наслідувального, популяризаторського характеру. За словами О.Г.Каплуновської, в батьківській оселі після їхнього від'їзду в 1945 р. залишився ще один олійний, на фанері портрет Шевченка, де його зображене з кобзою в руках і в задумливій позі. Доля цієї роботи невідома. Часто художник дарував портрети Шевченка друзям, знайо-

мим і різним установам. Один із таких портретів перейшов до нас від знайомої родини Коваленків Ф.Є.Немець. Шевченко зображений на портреті порівняно молодим, одягнутий він у білу полотняну сорочку, з червоною стрічкою. Ця робота символізує зв'язок поета з народом. Портрет не датовано, зберігся лише авторський підпис. "Наскільки пам'ятаю, - писала Оксана Григорівна, в 1967 р. - був портрет Шевченка батькової роботи у фойє міського театру". Про нього нема відомостей, але пощастило виявити ще один портрет Шевченка, котрий, можливо, висів у якійсь установі,а під час революції потрапив у родину одного з службовців міської думи /в ній Коваленко секретарював/ Бодні.

Ще один портрет акварельний, малого розміру і не датований /дочка художника віднесла його до початку 900-х років / - був почаруваний в 60-х роках Оксанею Григорівною авторові статті.

У цікавій бібліотеці Г.О.Коваленка, яка, на жаль,не вціліла /про неї знаємо лише з усних джерел/, на особливому рахунку були поетичні твори Т.Г.Шевченка та література про його життя і творчість. Донька пам'ятала кілька примірників "Кобзаря" різних видавництв і років видання. "Вона, тая книга, була і буде джерелом свідомості, поезії, джерелом вольності, боротьби проти всякого гніту і неправди. Вона досі творила дивні діла, а далі творитиме ще дивніші, як її читатимуть маси народні, тепер ще в більшості неграмотні," - писав Григорій Олексійович в передреволюційний час.

Все сказане тут підтверджує гарячу відданість Г.О.Коваленка пам'яті улюбленого поета. Любов до Тараса Шевченка він пронiс через все життя, сповнене невсипущої праці, боротьби і віри в кращі часи. Невипадково Коваленка називали представником "давньої генерації громадських робітників, що ще в жорстоких умовах царату розвивали і завжди підносили своє гаряче слово на захист поневоленого робітництва і селянства /із привітання Миколаївської секції наукових робітників від 3 грудня 1928р./. В цій нелегкій роботі підмогою йому був Шевченко, відданість тим ідеалам, які лишив нам у спадок Великий Кобзар.

ПЕТРО РОТАЧ

СЛОВО РІДНЕ

Галина Гордасевич

УБИЙМО В СОБІ РАБА!

Убиймо в собі раба!
Його в нас віками плекали!
Звестися на певен зріст
Нарешті чи не пора б?
Коли ми мовчали налякане
чи натхненно рукоплескали,
В нас
ріс
раб.
Убиймо в собі раба!
Вже предків забутих тіні
Стукають в наші душі
Не лише вночі, а й удень.
Здригаються континенти,
І чути в їхнім двигтінні
Відлуння того майбутнього,
що нас за порогом жде.

Убиймо в собі раба!
Бо дивляться наші діти,
І їхні очі питають:
"Що скажете нам, батьки?
Що напишете в спадок?
Чим будемо володіти?
Вже ж не білі плями в історії -
Суцільні білі віки".

А що ми їм, дійсно, полишим?
Жменьку вкраїнських літер?
Землю, сповну від крові
І білу від Де Де Те?
Убиймо в собі раба,
Інакше історії вітер
Нас, мов суху лушпиння,
Геть на смітник змете.

Щоб настала нова доба,
Убиймо в собі раба!

Чигрине - сльозо Кобзаря!
Чого вони хочуть -
оці безголові
підбиті драконом
гості?..
Щоб здулась земля?..
Щоб потонула
у бежевіллі
зоря?..
Щоб вили на місяць
людські обвуглені
кості?..
Чигрине!
Ті, що впали - упали...
Чигрине!
А ми - живі!
І нас -
знищити хочуть!
Чигрине!
Нас хочуть убити
на Івана Купала...
Чигрине!
Нас
спопелять
оці потворчі.
Чигрине!
закоханий в злаки,
пасовища/,
в квіти і трави,
нас знищити хочуть!!! -
іди до Бога,
скажи:
нас
шість мільйонів
вимерли,
викосили,
вирізали ГОЛОДОМ

оці циклопи
капрaві
кривавi!..
А тепер...
...Чигрине!
іди до Бога!
і проси:
- О, Господи,
прийди на пiдмогу!
Вiдведи вiд нас
цю смерть
киплячу,
цю пропащу
дорогу!...
Чигрине -
сльозо Кобзаря!
Чигрине -
серце Богдана!
Здригнись -
щоб здригнулась
земля
і зоря -
вiд твого прокляття!
вiд твого ридання!

Отакий-то свiт,
отакий Свiтовид.
А Чигрин -
серпом по горлi.

АРГГЛЪ
МІХИЛЪ.

ж ж

ж

Прийшов цар Ірод
і нас дволітніх
постинав мечем,
щоб Цар Предвічний
не став Царем,
щоб згинув я в пеленах
і щоб земля
не котилася
лицем до мене.
Нас мертвих
було як трави
та листу
як у Богородищі Марії
роси-намиста.
І покликала Марія
того хто
цілющу воду має
і він нас
цілющою водою
скропив
коляндував і плакав
і живлющою сльозою
оживив
давно було те
кажуть
що вже не Ірод
царем
Се Ірод від провази
й власної зарази
живцем
на пні зогнив
давно давно
лягають люди
під косою мов трава
давно
але мені і досі
болить
відтята голова.

ИОСИП ДУДКА

МОВО РІДНА!

Мово рідна! Без тебе кругом
зачужіли і небо, і води.
Ти - як сонце для серця мого,
ти - усе для народу.

Не була ти у служках ніде,
не творила укази монарші.
Ти ясніла, як рацісний день,
запорозьким озвалася маршем.

Захищали тебе вояки,
як одвічну надію і віру.
І за тебе вмирали батьки
в казематах і дебрях Сибіру.

Праporіли, як цвіт в оболонь,
вірна сестро Слов'янщини мовам!
І несла Прометеїв вогонь,
І гриміла Тарасовим словом.

Як же сталося так / і чому?/,
що ідійшла ти зневаги-пекари?..
знову доля лиха посилає чуму!
Знову топчуть тебе яничари!

Шаленіє запроданства дикий вігвам
/ так записано врагу - на плівці /...
Чи несерйомно вам? Чи ж не боляче вам,
українці мої, українці?!

ДОБОРОЛАСЬ УКРАЇНА
ДО САМОГО КРАЮ.
ГІРШЕ ЛЯХА СВОЇ ДІТИ
ЇЇ РОЗПИНАЛЬ.

Євген Сверстюк

ТЕКСТ ВИСТУПУ
ДО УСТАНОВЧОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
ТОВАРИСТВА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ім. Т.Г. ШЕВЧЕНКА

Уявляю сьогодні Шевченка в цій залі. Зніяковілий від атмосфери полинної ейфорії, він напучує нас у дорогу євангельськими словами: "Оце посилаю я вас, як овець між вовки. Будьте ж мудрі, як змії, і невинні як голубки". Іще раз нагадує наполегливо - своїми словами:

І зберігати лет орла
І серце чистої голубки!

Терті життям, гартовані в чергах, гнані і переслідувані захисниками рідного слова може зроду не бачили того орла - навколо то каркають чорні ворони, то цвірінькають щось сіренькі горобці ... А тут - завіт, який вимагає творити диво: перемагати вовків і десь набиратись мудрості - чи не у тому Вавилоні дурнів, хапуг і банкротів ... А тут - недосяжний етичний ідеал - високий над дріб'язком світу лет і наче зовсім беззахисна сила чистоти.

Але задумаймось: у нас зовсім нема іншої зброї, крім моральної. Якщо не будемо вищі морально - нас і не помітять. Якщо будемо штовхатись ліктями на чужому ярмарку - проти нашого одного знайдеться сто. Якщо будемо слугуватись лукавим і неправдивим словом - у них знайдеться тисяча слів. Ми можемо перемагати тільки тією силою, якої у них нема: силою білої ворони, яка не каркає і не краде. До того ж спадщину нашу - віру батьків, пісню матері про правду-волю, сторінки нашої святої боротьби за правду - цієї спадщини лукавим і розтлінним словом не підтримаєш. Тільки здрібниш і розгубиш суть.

Але оглянемось ширше і втішимося: людство взагалі не мало більшої сили за моральну. Хіба не подолав Ганді з прапами голодних і гнаних індійців найсильнішої імперії двадцятого віку? І, навпаки, що дала Гітлерові блискуче організована мілітарна сила, позбавлена моралі? До чого призвела нечувана в історії організація насильства над людиною, над совістю і святинею, названа Сталінським сонцем?

Вершини світової історії - це чудеса високої святої віри, яка "гори ворушить". Феномен Шевченка - це і є породження цієї віри.

Але вернемося до холодної вулиці за порогом цього будинку ... Там ніхто і не говорить про перебудову. Там свище маховик тотальної машини, зведений сильною волею Сталіна, створений волею російських царів. Все вдосконалюється, та на своєму посту стоїть гоголівський Держиморда. Він"підтримує" порядок, а нині він керує демократією. Як у відомому анекдоті: з темної нічі вискакує маленький злидень, підходить до вас і голосно випрошує: "Дяди, да-а-а-ай шубу!" "Ти що, малий, як так можна!" Але вмить виростає біля злидня Держиморда і ще пару тіней, хапають вас за руку і урезонюють добре поставленим голосом наставників: "Ты что, старик, зачем глушишь маленьких, у нас гласность! Зачем обижать малыша - он же просит как человека! Вот и отдай ему, чего просит!.."

Вас, пограбованого і роздягненого, Держиморда ще й присоромлює навздогін: "Вот нельзя с вами по-человечески, по-культурному, а еще требуете свободы ..."

Держиморду посадили Сталіни-Брежнєви на нашу мову, на культуру, на освіту - як собаку на сіно. Воно йому, те осоружне сіно, у печінках сидить. Але з тих пір собаки з сіна ніхто не знімав - і він потроху гарчить на вічно голодних тяглових коней і дійних корів. Нині він ніби не кусається, але гарчить. Він сам собі засмердівся, і те сіно засмерділось під ним, але він - "при сполнении служебних, как его ..."

У нього є своя сучасна ідеологія міщанина споживача. Держиморда завжди накладав з міщанином, і мовою обивателя цькував: "А еще шляпу носишь, интеллигенция". Від імені українських робітників він випукував:"Кому нужна украинская мова, кроме писателей?". А в замкненому кабінеті Держиморда насаджував демократію кулаком: "Тости нашего города не поймут "станція Хрещатик". Надо понятным языком: "станция Крещатик", и не "станція Ковтнева", а "станция Ковтневая". Так будет справедливо!"

У міщанина нема ні культури, ні освіти, ні поваги. Його й не садовили б на культуру, якби він розумів і поважав її - тоді він був би "гнилим лібералом". Потрібний був "железный, свой человек, обладающий классовым чутьем". Ніхто не мав такого нюху на те, куди вітер, на негласні вказівки зверху - кого кусати, а кого лизати, ніхто не виявляв такої готовності в обхід закону схопити за горло, догідливо вгадати вказівку і першому кинутись кусати ... Той самий щедрінський ябеда став опорою сталінсько-брежнєвського режиму. Переступ закону і моралі він підніс до особливої доблесті і за це користувався особливим довірям. Він душу поклав на те

Щоб то ближче стати
Коло самих: може вдарять
Або дулю дати
Благоволять, хоч маленьку,
Хоч півдулі ...
("Сон" Шевченка)

Ця півдуля була на вагу золота - інформація з перших рук! З цією інформацією він міг переступати через голови навіть вищих начальників-простаків, коли ті посилались на право. В документах з'їздів ще при Леніні цю категорію керівних міщан, що становили більшість, називали "партійним болотом".

В українському питанні не треба було мати тонкого нюху - вистачало того нюху, з яким Держиморда прийшов від царату. Там самий вияв національної свідомості був достатній для криміналу. Ультрареволюційність Скрипника не могла пом'якшити йому вини - національної самосвідомості. Вожді більше довіряли неукраїнцям, гарантованим від національного болю (аби тільки володіли мовою), але особливо цінили національно-індеферентного, позбавленого національної гідності хохла. Він і став еталоном лояльності, яку підтверджував національним зреченням своїх дітей і змішаним шлюбом ...

За таких умов українізація провадилась силами казеними - зверху, а після неї - виявлений національно пробуджений елемент передавався на розгляд ГПУ.

Зрозуміло, що прислані або підібрані "на культуру" посадові особи мали передусім функції нагляду, а не стимуляції розвитку української культури. В результаті їхнього платного піклування було заглушено всі живі паростки і спалахи української духовності по селах і містах, зате організовувались казенні ансамблі - для звітності.

Державна мудрість забеспечила планове відмирання нації і людини: можна понаписувати про людське око всілякі права, але виплеканий тип духовно глухого і національно індиферентного хохла навіть і не подумав цими правами скористатися. Особливо в атмосфері страху. Він знав, що зрада дає йому мандат довіри і - в маланчуки ...

Але справа в тому, що планове відмирання культури убивчо зачепило корінь нації. Хто ж буде робити на трудодні, коли умре нація? Мертві зони - не тільки чорнобильські - означали і смерть для бюрократичної номенклатури ... Хто сіє смерть, той і жне смерть. Далі йти нікуди ... Можна дивуватись, що В. Щербицький цього досі

не розуміє і посилає Кравчука цинічно втокмачувати письменникам, що колгоспники й робітники вже чотири роки перебудовуються, при цьому навіть не натякнувши, що ЦК КПУ теж перебудовується ... Вони так звикли ховатися за спини робітників і колгоспників, що думають там заховатись від катастрофи, яку наближували і наближують. В полоні власних стереотипів, вони не можуть зрозуміти тривожних закликів М. Горбачова і все думають, що можна ще раз грати вже закінчену комедію в погорілому театрі.

Можна тільки дивуватись, що вони зубами тримаються за досягнення мертвої стандартизації, русифікації і не знімають посаджених для цієї мети собак на сіні, явно збираючись повторювати старе.

Нове мислення висуває людський фактор - пробує відродити людину і схопитись за живу повнокровну людину - може вивезе ... Нині нас усіх єднає одно слово - жити. Вижити хоче і черепаха, і скорпіон, що пливе на ній через річку... Вижити в атмосфері занечищеній у всіх вимірах. Наша калічена, цькована і гнана українська мова - це живе свічадо нашої природи, наших багатств, нашого сільського господарства, нашої промисловості і нашої культури.

Пересихають наші ріки, пересихають джерела, замулюється і пепесихає справіку дзвінкий потік нашої мови. Її замінює нині каламутний стічний рів, запах якого може стерпіти тільки людина під градусом ... Така людина - не господар. Хто ж буде господар на вцілілих рештках нашої землі? Той, хто усвідомлює, що треба зупинити всіляке вбивство, зупинити вбивць і пояснити їм: ваше ремесло скінчилось. Корабель тоне. Давайте оживляти недобитки... Може разом спільними силами ще врятуємось. Єднаймось зусиллями.

НАРОДНИЙ РУХ УКРАЇНИ ЗА ПЕРЕБУДОВУ - це вам як та доля, що стукає в двері. Правда, кожне з цих слів важко вимовити устами, які звикли геноцид 33 року називати недородом, катастрофу 26 квітня - аварією на реакторі, а конвульсійний зойк під колесом русифікації - розквітом національних культур.

Визнаєте тільки РУХ витягнутої вгору руки - на знак постійного схвалення. Але цей РУХ під вашим мудрим керівництвом підвів до ями на краю прірви. Зараз потрібна вже народна мудрість, щоб вилізти з ями. А для цього - розв'язати народові руки і уста. Як не протестуйте - іншого вибору нема. Як не хапайтесь за старі прийоми - віз їде вперед.

"За чотири роки перебудови" ви ще не познімали замків з порожніх приміщень клубів і не допустили народу ні до мікрофону, ні до газети.

Ви ще не позбавили церберів, що сидять біля наших живих джерел.

Ви ще не задовольнили найскромніших бажань батьків: відкрити їм на рідній землі рідну школу і дитячий садок.

Ви ще досі не додумались в русифікованих українських містах і селах зняти дискримінаційний закон про "п'ятнадцятивідсоткові надбавки вчителям російської мови, ви ж по суті дотримуєтесь тієї демократії, яку Орвелла встановлено на свинячій фермі: "Всі рівні, але є рівніші"...

Ви ж не поновили на роботі вигнаних за те, "щоб не були такими розумними", і не потривожили тих, що не на своєму місці.

Ви ж вузлове питання: що робити з масою бездуховної молоді, яка котиться по похилій і проходить найстрашнішу школу злочинності – в таборах, все ще вирішуєте на негативній основі, в сталінському дусі: воєнно-патріотичне виховання, шильне відмежування від впливу церкви, національної традиції та ідеологічних захоплень в неформальних об'єднаннях...

Перегляньте свої портфелі зі скаргами – це і є той вантаж, що приморює затоплення корабля, на якому плывете.

Чи ви настільки невіруючі, що не віріте до останньої секунди?

На вашому місці я підтримав би учительку з Бердянська, яка пропонувала на два тижні поміняться кріслами з міністром освіти Фоменком. Тільки коли вже мінятись – то назовсім. Без ентузіазму таких вчителів нам не вижити.

На вашому місці вже будь-хто перестав би душити українську мову-це найтяжча сторінка вашої ганьби!. Це ж нечувано в світі – заборонити букву "г" і змусити народ косноязичити! "Керувати" мовою: кожні 2-3 п'ятирічки змінювати правопис! Культурні нації Європи взагалі свого правопису не змінюють. Де ще в світі зрозуміють фальшивий алярм: "Хочуть відірвати українську мову від російської"... Де це чувано – прив'язувати свою мову до якоїсь іншої мови?

Та що це пес, якого можна прив'язувати чи відв'язувати? Та мова то ж ціле море ...". "Ви скажіть там тим академікам з мовознавства, що вони мають науково пояснити: мова – то море. Вони не є начальниками над морем".

Це говорив простий собі чоловік, який ще не знав, що ті академіки складають списки рідко вживаних українських слів, розсилають їх у видавництва, а там вже викреслюють ті крамольні слова з перекладів М. Рильського, М. Лукаша, А. Перенаді, Є. Поповича та інших культурних перекладачів.

Всі ми втішились на цій конференції, коли зачули в доповіді академіка Русанівського слова про "ерозію совісті" - нарешті почуємо каяття з перших уст за ті чорні списки заборонених слів і букв, за те мовчазне яничарство. Та де там! Самі декламації! Хотілося б їх доповнити віршем одного поета, який в лиху годину сам себе поховав:

Лижуть мову ту вчені діди,
Як актори приклеєні бороди,
А не дай їм тії бороди -
Вони завтра попухнуть з голоду.

Всі ці важкі роздуми змушують нас повернутись знов на холод зміщаненої вулиці, яку годували фальшивими поняттями і вчили яничарства.

Як їм нині раптом повернути тепло ї чистоту рідної хати? Як їх разом з відчуженими дітьми навернути до правди і краси свого дже-ре-ла? "Як бути нам, суржикам?" Їм здається, що вже ближче їм до російської... Бо вони не розуміють, що під нами пульсують вічні джерела, з яких ми зросли і стали такими, як є. В найкращому разі - і то в середовищі інтелігенції - ми можемо стати блідою, безкровною російською провінцією. Третім сортом... Хохлами...

Навіть не можемо по-людськи виховувати своїх дітей. Бо ж мати "переливає душу" в дитину не на "общепринятом", а через глибинні, закладені десь в підсвідомості потаємні рідні звуки, з яких народжується рідна пісня і молитва. Мова випливає з національної натури і є голосом єства. Мова, як і врода людини, успадковується. Покруч - це не прізвисько. Це - діагноз, який стосується хворого, хоч і зовні респектабельного хохла.

Але як їм донести цю правду до серця?

Ми не можемо пишатися тільки тим, що дома зберегли рідну мову.

Слова полова.
Але вогонь в одежі слова -
Безсмертна чудотворна фея ...
(Франко)

Треба бути наполегливими і послідовними. Але впертістю людей не причаруєш. Слова - полова на всіх мовах. Порожня гра в патріотизм тільки відштовхує людей. Лукаві слова, холуйські слова, дрібні слова,

патетичні слова, солодкі слова – це все одно сміття, хоч і українською мовою... "Вы серьезно, или по-украински?" – в'їдливо закинуть вам ваші діти, і особливо в'їдливо, коли ті фальшиві слова будуть по-українськи. Хіба не культивували вороги нашої культури низькопробних творів українською мовою?

Отже, хочемо боротись за українську мову – борімось цією мовою за вищі моральні ідеали і цінності, історично пов'язані з цією мовою. Тільки вага, глибина і шляхетність надають привабливого шляхетного звучання українській мові. Парубоцький патріотизм типу цитованих тут рядків "не верю в Бога – в Україну!" – нікого не привабить. Віра в Україну мусить бути наповнена добром і вірою в загальнолюдські ідеали:

Ми віруєм Твоїй силі
І Духу живому.
Встане правда! Встане воля!
І Тобі Одному
Помоляться всі язики
Во віки і віки
(Шевченко. "Кавказ")

Хочемо бути товариством імені Шевченка – мусимо бути досить чистими, щоб розуміти ідеали Шевченка. Без цих ідеалів Шевченко не був би поетом пророчого звучання. Згадаймо євангельський девіз Кирило-Мефодіївського братства: ПІЗНАЙТЕ ІСТИНУ – І ІСТИНА ЗВІЛЬНИТЬ ВАС.

Згадаймо євангельські слова, що ними відкривається "Посланіє": "Аще кто рече, яко люблю Бога, а брата своего ненавидит – лож есть". Продовжимо цю думку і в іншому напрямку: ложь есть, коли хто каже, що любить рідних братів і рідну мову, а Бога – ні. Такому не було б місця ні на Січі, ні в Кирило-Мефодіївському братстві, ні в "Науковому товаристві імені Шевченка". Чому? А хто повірить в любов безбожних? Шевченко як у воду дивився, коли збирав докупи лицемірно побожних і одверто безбожних словоблудів усіх часів і суворо застерігав їх

Дурить дітей
І брата сліпого,
Дурить себе, чужих людей,
Та не дурить Бога.
("Кавказ")

Нам, письменникам, слід було б знати, що порівняно спокійні слова Псалма "Рече безумець в серце своем: несть Бог" Шевченко в своєму перекладі тричі посилив:

Пребезумний в серці скаже,
Що Бога немає,
В беззаконії мерзіє,
Не творить благая ...

І знову ж таки як у воду дивився – "У дні беззаконія і зла"... Розбиваючи стереотипи, ті накинуті нам облудні поняття, насамперед розбиймо стереотипного революціонера-атеїста, замаскованого під Шевченка. Шевченко був апостолом любові – тієї самої, єдиної правдивої любові до ближнього, яка є мірилом нашої вартості, і тієї любові до народу, на яку здатні великі. Його спопеляючий вогонь ненависті був крайнім виявом, спалахом цієї ж любові – бунтом людського эства, реакцією на наругу, але ніколи – закликом до помсти та до розподілу чужого майна! Пригадаємо, що навіть блаженний юнак чернечого складу Альоша Карамазов у Достоєвського раз скрикнув не своїм голосом: "Расстрелять!"

Перегляньмо спогади про Шевченка. І артисти, і письменники, і дочки графа, і поміщицькі сини, і українці, і полики, і росіяни, і грузини – всі говорять про велике любляче серце і шляхетну душу Кобзаря.

Отже, коли обираємо Шевченка в провідники, то завжди пам'ятаймо, що він благословляє на подвиг любові і добра, а не на саме ширення українського слова, що він будить не просто національну свідомість, а почуття національної гідності, тієї спокійної гідності, яка завжди жила в народі, і тієї духовної культури, яка нам давала моральну перевагу над ворогами нашими. Шевченко не вербує гарячих рабів-неофітів, а збирає спадкоємців нашої традиції. Справжніх господарів нашої землі, і благословляє на чесну боротьбу, на подвижництво, на сміле слово і світлі вчинки, на діяльну небагатослівну любов.

Свою Україну любіть.
Любіть її ... во время люте,
В останню тяжкую минуту
За неї Господа моліть.

(Виступ мав бути виголошений 12.II.89 р. від Української Асоціації незалежної творчої інтелігенції (УАНТЕІ).

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ
в/д к.
ГОЛОВІ ДЕРЖТЕЛЕРАДІО УРСР

Шановний пане Охмакевичу!

Статистика в ріхний час називала різну кількість українців, що живуть в СРСР поза межами України. У 50-х роках на території РРФСР було 5 млн. Тепер либонь менше. Та однаково мова йде не про тисячі, а про мільони українців. Вже два місяці я живу в Томській області. Судячи з місцевої преси, а також зі складу самого села Березівки, де я мешкаю, у Томській області – тисячі українців. По різному їх привела доля на широкі простори Західного Сибіру. Та виїзд з України зовсім не означає, що вони перестали бути українцями. Ан ніяк! Ми залишаємось українцями, і для нас зовсім не байдуже, що діється на Україні.

Навіть ті українці, що утворили національно змішані сім'ї і пустили глибокі коріння в Сибіру, часто використовують відпустки для поїздок на рідну землю. Значна частина українців сибірське життя вважає тимчасове і думає переселитись на Україну ближче до рідних. Старших людей часто затримує в Сибіру єдине – бажання допрацювати до пенсії, бо вона тут більша, ніж на Україні. Молодші приїхали сюди в пошуках більшого заробітку і також не збираються тут вік вікувати.

Україна – це місце постійної "прописки", а всі інші території – для задоволення тимчасових потреб та інтересів (більші заробітки, романтичне прагнення побачити далекі край, пошуки пригод, тощо). Після задоволення мандрівних потреб кожен збирається повернутися додому. Дома – це на Україні, де народився і вперше вдихнув повітря і вимовив слово "мама", де дід і баба живуть, де могили прадурів з їхніми великими й малими ділами, де сине небо над Дніпром і туклива, туклива пісня.

Навіть комусь і не судилося повернутися на Україну, і він складе свої кістки в холодну сибірську землю – однаково, доки живий, дослухається новин з України і радіє з кожної доброї звістки.

А як почути звістку? Газети, листи. Це добре. Та цього мало. Хочеться слухати українське радіо. Постійне перебування в інномовному становищі веде до збіднення й засмічення мови чужими словами.

Українське радіо хочеться слухати не для міжнародних новин – їх можна почути і через московське радіо. Українське радіо хочеться

слухати задля новин українського життя, задля підтримування відчуття причетності до долі своєї нації, задля корекції власної мови.

Якби ви знали, як хочеться добру чисту українську мову просто задля самої вимови слухати, задля тих рідних звуків, ритміки, мелодики, що колисали нас з дитинства! Якби ви знали, як хочеться на чужині пірнути у хвилі рідних звуків і линути, линути в їхній стихії, з'єднавшись духовно в єдине ціле з нашими дідами-прадідами від сивої давнини часів Нестора і Митуси, від Наливайка та Хмельницького та козацьких часів через апостола національного відродження XIX сторіччя Шевченка до XX сторіччя з його безмежно тужливим як гірка доля нещасного народу: "Чуєш, брате мій..."

Чуєш, пане Охмакевиче!

Цілий місяць я невтомно верчу ручки транзистора в пошуках рідного слова і ніяк не знаходжу. Де воно?

Я чую Туреччину, Англію, Швецію, Чую Японію, Корею і США. Я чую далеку Австрію, а України немає. Де ж подівся 50-ти мільйонний народ? Чого не чути його голосу у світовому ефірному хорі?

За весь час одного разу вловив українську пісню. Серце йокнуло з радості: ага, думаю, отже й ми е на земній кулі! Леле, щойно мовив слова подяки Господові, як пісня скінчилася і наша добра киянка жваво защебетала по-англійському.

Вельми сумно. Не то сумно, що київське радіо пересилає пісні в англомовні країни - хай передає, бо там живе теж кілька мільйонів наших кревних краян, і чого б це мали їх забувати. Сумно те, що Київське радіо ігноруе 5 млн. українців, які живуть у Росії, Казахстані, та інших далеких землях Радянського Союзу.

В сучасних умовах демократизації і гласності та прагнення до справедливих суспільних і національних відносин слід усунути явну несправедливість, що вище описав, і того прошу Вас, шановний пан Охмакевиче як голову Українського Держтелерадіо, започаткувати українські радіопересилання для українців азіятської частини Радянського Союзу.

Л.Лук'яненко

2 квітня 1988 року

Копія українському народові

ЛИСТ ТВОРЧОЇ МОЛОДІ ДНІПРОПЕТРОВСЬКА

Голові Ради Міністрів УРСР Щербицькому В.В.,
кандидатові в члени Політбюро ЦК Компартії України Овчаренку Ф.Д.,
секретареві Спілки письменників УРСР Павличкові Д.В.

Звертаємо вашу увагу на той погромницький шабаш, що ось уже кілька місяців триває на Дніпропетровщині, на дике й безглузде переслідування чесних громадян України. Ця кампанія є настільки брутальною, що перед нею бліднуть найдикіші витівки відомих усьому світові китайських хунвейбінів. Численну групу громадян обвірхано на всіх офіційних і неофіційних заходах обкому, райкомів і парткомів, "засуджуючи" їхні ніби то "чуждые народу взгляди". Їх цьковано в обласній пресі та радіо, в такий спосіб створюючи видимість "общественного мнения" (за класичним зразком салтиківського градоначальника міста Глупова).

Найбільшої сили сягнула дніпропетровська кампанія після появи нового роману нашого земляка Олеся Гончара "Собор". Спочатку обласні газети "Зоря", "Прапор юності", марганецька міська виступили зі схвальними рецензіями на цей твір. А вже через місяць на одній із нарад, де були присутні секретарі парторганізацій Дніпропетровщини та відповідальні працівники преси, перший секретар обкому партії Ватченко затаврував ганьбою всі ці рецензії й дав команду пресі довести читачам, що, мовляв, "рабочий класс Днепропетровщины не принимает "Собора". Відразу ж обласні газети заряснілі такими "мненіями рабочих". Лише "Зоря" протягом двох тижнів організувала три ганебні "рецензії", що засвідчує їх чотиристарицькова лайка (стільки ж залишилось невидрукованим). Листи-відгуки, листи-протести робітників і трудової інтелігенції проти обпльовування автора "Собору" редактор Орлик П.С. і завідувач відділом листів Новак Я.З. "строжайше" тримали в секреті і, зясувавши місце роботи й адресу автора-відправника, доповідали в обком та КДБ.

Обком партії заборонив вшанування 50 - річчя письменника на історико-філологічному факультеті Дніпропетровського університету та в міській бібліотеці, хоча про те вже були оголошення. А згодом декан названого факультету Павлов заборонив навіть обговорення

роману "Собор", що його збиралися провести історики. Всіх, хто в будь-якій мірі та формі висловлював незгоду з кампанійщиною чи, бодай випадково, взяв не ту ноту, якої вона вимагала, - всіх суворо карали. Недарма завідувач відділом пропаганди обкому партії Васільєв І.В. заявив на семінарі працівників культури області: "Роман "Собор" - это такой коловорот, вокруг которого группируется все идейно вредное, враждебное нашей действительности" (!)

І ось ВИКЛЮЧЕНО З ПАРТІЇ, ВИГНАНО З КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ працівника відділу культури газети "Зоря" М.Скорика - за те, що запропонував виставити на редакційну дошку "Тяп-ляп" зфабриковану статтю напівписьменного робітника Г.Діхтяренка і К° ("Я бачу життя не таким", "Зоря" від 6 квітня 1968).

ВИКЛЮЧЕНО З КОМСОМОЛУ, ЗВІЛЬНЕНО З РОБОТИ талановитого журналіста В.Зарембу - мав сміливість дати відсіч авторові наклепницької статті на "Собор", лейтенантові КДБ, зав. відділу інформації газети "Зоря" О.Кириленкові ("Не "Собор" - люди", "Прапор юності" від 7 травня 1968).

ЗВІЛЬНЕНО З РОБОТИ працівника відділу сільського господарства газети "Зоря" І.Спанасенка.

ВИКЛЮЧЕНО З ПАРТІЇ, ЗВІЛЬНЕНО З РОБОТИ досвідченого режисера Дніпропетровського українського театру ім. Тараса Шевченка Рилу Степаненко - за постановку п'єси М. Стельмаха "Кум королю".

СУВОРУ ДОГАНУ З ПОПЕРЕДЖЕННЯМ ВИНЕСЛИ комуністові, вчителеві 64-ої вечірньої школи Г.Прокопенкові (наполягав на опублікованні статті-відповіді обвинувачам "Собору" Г. Діхтяренкові та "філософу" І. Морозу).

ЗВІЛЬНЕНО З РОБОТИ відповідального секретаря Дніпропетровського відділення Українського театрального товариства С. Левенця.

ЗВІЛЬНЕНО З РОБОТИ у видавництві "Промінь" відомого письменника В.Чемериса.

ЗВІЛЬНЕНО З РОБОТИ хіміко-технологічному інституті М. Чхана.

ЗВІЛЬНЕНО З РОБОТИ в придніпровській багатотиражці поета І. Сокульського.

"НАКАЧКУ" ПО ПАРТІЙНІЙ ЛІНІЇ мав редактор названої багатотиражки М.Дубінін - за опублікування в газеті позитивного відгуку робітників Д.Семеняки і В. Уніянта на "Собор" ("Енергетик" від 10 квітня 1968.).

ПАТРІЙНУ ДОГАНУ одержав у гарячці кампанійщини працівник видавництва "Промінь" Б.Карапиш.

І список цей можна продовжувати. Звичайний вечір поезії у Придніпровському палаці культури підносився в божевільному маніякстві кампанійщини ледь не до рівня "контрреволюційної вилазки". На всіх заходах обкому партії, а також на звітно-виборчій конференції Дніпропетровської філії Спілки письменників цей вечір поезії з найбезглуздішими ярликами ставав тим спудалом-мішенню, на яку спрямовувалась "борьба с идеологическими диверсиями". Учасниками вечора та його організаторами пильно зацікавились детективи КДБ, всіх їх було викликано на принизливі допити, де застосовували залякування та шантаж.

На всіх спілчанських та інших зібраннях постійно засуджують "прояви українського буржуазного націоналізму" талановитих поетів М.Чхана, В.Корна, згадуваного вже письменника В.Чемериса. Як правило, такі "засудження" супроводжуються викликами до КДБ. Дещо раніше різними методами було покарано цілу фалангу української творчої молоді, в основному літераторів: Генадія та Олеся Завгородніх, О.Овчаренка, В.Семененка, П.Вакаренка, названого вже Сокульського, М.Романушка, О.Водолажченка, Г.Маловика та багатьох інших. І знову за той же фантастичний, вигаданий на вул. Короленка "український буржуазний націоналізм", а насправді за будь-яке занепокоєння долею української мови та української культури в шалено русифікованому Дніпропетровську.

Думається, чому так залюбки чинять розправу над принциповими людьми – виключають їх з партії, виганяють з вузів та з роботи? Може, вони злочинці якісь? Аби ж то! Справжні злочинці почувають себе впевнено. Нещодавно колишній перший секретар обкому комсомолу комуніст А.Гордієнко й перший секретар міськкому комсомолу комуніст Г.Дружинін на скаженій швидкості мчали після "увеселительной пьянки" й убили в м. Новомосковську людину. Гадаєте, їх посадили за грати? Перший – нині інженер заводу ім. Карла Лібкнехта, другий – інженер заводу ім. Бабушкіна. Обидва лишились в лавах партії. Жодна газета не написала про цих "ответственных" розбишак.

Ще приклад. Комуністи, працівники газети "Зоря" П.Каракаш та І.Островський украли в редакції 2,5 тисячі карбованців. Каракаш розмічав РАТАУвські матеріали своєму дружкові Островському. Коли казнокрадів було викрито, вони поплатилися за свій злочин лише доганами по партійній лінії та були дещо понижені в посадах – продовжують працювати журналістами: Каракаш зав. відділу промисловості в "Зорі", Островський – у прозовому відділі обласного радіо.

Як бачимо, вбивцям і гендлярам, духовним покидькам є місце в пар-

тії, а чесних комуністів цькують, виганяють з роботи, аби спокійніше було й надалі гендлювати, плювати і знущатися над партійними нормами й радянськими законами.

У зв'язку з кампанією обмовування "Собору" пожвавили свою роботу місцеві кадебісти, й знову поповзла ними ж пущена чутка про "националистическую опасность". Смішно навіть говорити, що така "опасность" з'явилася саме у Дніпропетровську, де на заледве не мільйонне місто немає жодного справді українського дитячого садка чи ясел, жодної повністю української школи, жодного вузу чи технікуму з викладанням українською мовою!

Невже Обком Компартії України не повинен стурбуватися вкрай ненормальним антиленінським, антимарксистським ставленням до рідної української мови в Дніпропетровську? Чи не правильніше було б "пильність" та "старання" спрямувати не на чесних комуністів і комсомольців, а на страхітливі порушення ленінської національної політики, коли українські робітники майже не знають своєї рідної мови, культури, бо змушені все своє життя перемелюватися в надійних, як і 50 років тому, жорнах русифікації?

Невже "ворогами народу" є ті громадяни УРСР, що збагнули цю трагедію свого народу і не хочуть цуратися рідної мови, самих себе? Невже радянський патріотизм нинішнього українця не включає в себе національної гідності, гордості за свій великий і талановитий народ? З приводу цього великий росіянин В. Солоухін якось сказав: "Если бы я родился украинцем, я ни за что бы не хотел быть русским".

І ще думається, чому це в української творчої молоді лише один шлях - "буржуазний націоналізм" (про це красномовно свідчить діяльність дніпропетровського КДБ!)? А людина із звичайним, не перекрученим глуздом побачила б тут лише несміливе зародження елементарної національної гідності, повноцінності, а нерідко й почуття національної образи. І винна в цьому не"буржуазна пропаганда", а дніпропетровська дійсність! Тож якщо ми марксисти, її необхідно змінити так, щоб вона відповідала ленінським нормам, радянським законам, а не переслідувати всіх активних, вірних марксизмові-ленінізмові українських громадян.

Разом з тим виникає запитання: невже на товаришів росіян не впливає буржуазна ідеологія? І що це - їхня національна виключність? Чим бо тоді пояснити той факт, що у нашому місті не критиковано публічно (не говорячи вже про адміністративні покарання) жодного представника російської творчої молоді за аналогічні українській молоді збочення і які повинні б називатися "влиянием идеологии русского

великодержавного шовинизма"? А що такі збочення є – це ні для кого не таємниця, – спробуйте не лишень вдома розмовляти українською мовою. Спробуйте, і ви почуєте: "А нельзя ли по-человечески разговаривать?" Або й таке: "Мазепинцы, сэвэушники! Много вас там таких в университете развелось! Мало еще таким дырки в черепах делали". І як тоді наші відповідальні товариші розуміють настанови Леніна, що з націоналізмом місцевим необхідно боротися на два фронти, в першу чергу, виступаючи проти великоруського шовінізму, бо саме він породжує націоналізм?

Не інакше, як українофобством назвеш поведінку "наукової" співробітниці дніпропетровського історичного музею ім. Д.І. Яворницького громадянки Крилової при варварському, якщо не бандитському, перенесенні могили легендарного кошового Січі Запорізької Івана Сірка. Лише про найпристойніші операції цього "перенесення" писала в одному із своїх березневих номерів "Літературна Україна". Сором'язливо було замовчано, що робилося це "перенесення", як і всі бандитські вилазки, вночі, і що поспіхом останки полководця зі світовим ім'ям було зібрано в брудний мішок (так ніби то картопля!) й до ранку в такому стані зберігалися в чулані невідомого призначення. Людям, яких обурювало таке цинічне українофобство, названа співробітниця (недарма ж вона науковець!) відрізала: "А вы знаете, что он был врагом русского народа?"

А чи любили, товаришко Крилова, українців й український народ російські царі та їхні посіпаки – ця орда катюг та поневолювачів, проти яких, зрештою і виступав Сірко? Та мабуть, саме вони, за Криловою, репрезентують великий російський народ! І чи не тому Іванам Грізним, Петрам Великим, Катеринам Другим, Суворовим і К° височіють пам'ятники, в багатомовних романах та багатосерійних фільмах прославляється їхній колоніальний розбій, варварство і деспотизм? І ніхто не скаже, що вони лютою ненавистю ненавиділи українців, татарів, білорусів, поляків, грузинів і т.д.

Чому ж тоді в дніпропетровському історичному музеєві серед багатьох речей експонується і карета, в якій придворні відомої українки імператриці Катерини Другої супроводжували її скурвлену величність у подорожі остаточно приборканою Україною? Чому стіни музею "прикрашають" численні портрети різної руки вельмож – завойовників катеринської доби, а портрет, скажімо Івана Сірка, чи останього військового писаря Запорізької Січі Лазаря Глоби, засновника парку нашого міста, м'яко кажучи, не знайшлося місця?

До того ж різні перелякані люди, як наприклад, редактор "Зорі" П. Орлик, пускають провокаційні, вигадані в КДБ чутки, що український націоналізм найповніше виявляє себе під маскою "захисту старовини". А злива матеріалів на захист російської старовини в російських виданнях: "Комсомольская правда", "Советская Россия", "Литературная газета", "Огонек", "Советский Союз", "Наука и жизнь" і ін.? Що ж тоді за такими чутками - "националистическая опасность" чи мародерство держиморди - великоросійського шовінізму, про який у нас не прийнято висловлюватися вголос, щоб, крий боже, не образити російського народу? Яка сльозлива ввічливість! "Националистическая опасность" чи національний нігілізм і здичавіння, що межує з бандитизмом зцивілізованих гангстерів?" - ще раз запитуємо авторів та поширювачів подібних чуток.

Ми, українська молодь, виховувалися в радянських школах і вузах на творах Маркса і Леніна, Шевченка і Добролюбова й усвідомлюємо, що історія - безперервний висхідний розвиток людства й усе передове, прогресивне в цьому розвиткові гідне вивчення, поваги і шани прийдешніх поколінь. Наступні епохи на шляху до своїх високих ідеалів черпали і черпають усе краще, що було в минулому. Тому нам дорога і Запорізька Січ, яку Карл Маркс називав козацькою республікою, і пам'ятники минувшини, нехай то будівля церковної архітектури чи козацький курінь, за шанування яких так сміливо борються Гончарів "Собор".

Наклепник Г. Діхтяренко в уже згадуваній статті запевняє, що в нашій країні пам'ятники охороняються, як ні в жодній країні світу. Що ж, нам важко заперечити: в нас пам'ятники охороняються так по-варварському, як в жодній країні! Тільки на Дніпропетровщині за останні роки знищено майже всі пам'ятники церковної архітектури під гаслом "боротьби з релігією". Позаминулого року в с. Сурсько-Литовському зірвано динамітом, мабуть, уже останню на Дніпропетровщині сільську церкву. Не уникли плюндрувань залишки відомої Кодацької фортеці й Кодацька старовинна церква; зруйновано єдину в своєму роді будівлю - курінь козака Білого в Нікополі, Покровську січову церкву, що її малював Тарас Шевченко; пам'ятник запорожцю Глобі в Дніпропетровську, напівзруйнованим стоїть Преображенський собор відомого російського архітектора Захарова і т.д.

У перспективному плані монументальної пропаганди в м. Дніпропетровську ви не знайдете й близько видатних українських діячів, таких як: засновника дніпропетровського історичного музею інженера

Поля, академіка Яворницького, письменників І. Манкури, О. Стороженка, В. Сосюри, О. Довженка (їх життя та діяльність в тій чи іншій мірі пов'язані з Дніпропетровщиною), засновника дніпропетровського українського театру ім. Т.Г. Шевченка Леся Курбаса, одного з найвидатніших революціонерів-більшовиків, організатора революційної боротьби в Катеринославі, соратника Леніна Миколи Скрипника. Зате наше місто збагатиться ще одним пам'ятником О. Горькому, пам'ятником О. Матросову, пам'ятниками Чайковському, Глинці та іншим. Шановні товариші, поясніть нам, будь ласка, про яку "националистическую опасность" базікають свідомі й несвідомі "друзі" українського народу?

Ми, творча молодь м. Дніпропетровська, вимагаємо притягти до відповідальності їх і всіх тих, хто вчиняє брудні українофобські кампанії, відьомські шабаші на терені української культури, хто переслідує відданих народові чесних людей тільки за те, що вони хочуть бути самими собою і ніким іншим, що вони хочуть виховувати своїх дітей в українських дитсадках, школах, технікумах і вузах. Вибачайте, коли Ваша ласка, що ми в такій різкій формі написали Вам, бо писати такі речі без обурення, значить нічого не писати.

Ми віримо, що ви прислухаєтесь до нашого щирого голосу й вживете негайних заходів для виправлення ненормального становища, в якому опинилася творча інтелігенція нашого міста, українці Дніпропетровська й Дніпропетровщини.

Творча молодь
м. Дніпропетровська

Серпень, 1968 року.

Текст "Листа" подається за тим варіантом, який нам вдалося розшукати. Стихійно поширюючись по Україні (під час слідства по так званій кримінальній справі в 1969 році - моїй, Кульчинського, Савченка, - його вилучали в багатьох людей з різних міст), при передруках текст в незначних деталях змінювався.

Примітка одного з авторів.

ДВАДЦЯТЬ ЛІТ ПІСЛЯ АНТИСОБОРІВСЬКОЇ КАМПАНІЇ

Готуючи цей документ до оприлюднення на сторінках нашого альманаху, малось на меті зримо показати, як разюче змінився наш дніпропетровський час. Від мафіозної брутальної ватченківщини ми, здавалось, перейшли до світлої смуги своєї історії. Тепер такі ідеологічні кампанії, про одну з яких йдеться в публікації, неможливі: за вікном - перебудова, демократізація, гласність...

Так думалось. Та ось на наших очах розгорнулась шалена кампанія оббріхування та дескридитації проекту Програми Народного Руху України за Перебудову, а зрогом і самої ідеї Народного Руху. І знову офіційний Дніпропетровськ, одержавши керівну вказівку з Києва, веде перед у брудній (по суті антиперебудовній!) кампанії ідеологічного обпльовування... тепер Народного Руху, його ініціаторів, "в основном, представителей интеллигенции". Знову теж демагогічне інспіроване на шпальтах газет побивання інтелігенції "робітничим класом". Як двадцять літ тому "рабочий класс Днепропетровска не принимал "Собора" (за вказівкою Ватченка), так тепер він, якщо вірити пресі, односстайно "засуджує Нородний Рух України"! Більше ніж це: до кампанійщини тепер підключено (в дусі перебудови!) Ні восьму сесію Дніпропетровської Міської Ради народних депутатів двадцятого скликання.

В "Днепре вечернем" за 7 квітня 1989 року читаємо: "О проекте Программы народного движения Украины за перестройку". Документ повністю витримано в дусі і стилі всюди критикованого тепер "застою",

..."Идеи перестойки вошли в сердца и умы каждого советского человека как идеология прогресса, как реальный путь повышения благосостояния всех народов и наций нашей страны.

В то же время некоторые группы людей, в основном представители интеллигенции, используя все расширяющиеся возможности гласности и демократии, прикрываясь фразеологией перестойки., спекулируя на действительно существующих трудностях становления экономики и общественных отношений, пытаются подменить трудовой настрой, нацеленность людей на практические дела "митинговой демократией, несостоятельными призывами к созданию различных неформальных организаций".

Городской Совет народных депутатов решил:

.....

2. Признать несостоятельным и ошибочным проект Программы Народного Движения Украины за перестройку, так как он противоречит политической системе республики, определенной XIX Всесоюзной конференцией КПСС...

3. Считать невозможным создание на Украине организации Народного движения за перестройку на основе указанного проекта Программы.

Председатель исполкома А.В. Мигдеев

Секретарь исполкома В.Н. Волков

Доречи, це рішення було прийнято вже після того, як в республіці, в тім числі в Дніпропетровську, були створені відділення та групи Народного Руху України, що прийняли проект Програми за робочий документ, який потребує доповнень та уточнень.

Та що дніпропетровським владіям до дійсного, живого життя, що саме пробиває собі шляхи до свого відродження, до виходу із нинішньої тупикової ситуації!

Вони керуються вказівкою згори. Виходить, як у тій приказці: "Від чого втікали, до того і прийшли!" Особливо це впадає в вічі після порівняння двох кампаній: двадцятилітньої давності, що нею диригував Ватченко, і нинішньою - в час "гласності і демократизації".

НЕДАРЕМНО БИЛИ ДЗВОНИ "СОБОРУ"

Сколихнув і мою пам'ять виступ Віталія Коваля "Собор" і навколо нього" (ЛУ, № 12). Та як сколихнув! Ніби ті зима і весна 1968 року були так недавно. Все пам'ятається: спершу захоплююче знайомство з романом, жвавий обмін думками, перші об'єктивні відгуки в газетах, а невдовзі - недобрі, гнітливі чутки і нарешті відкритий погром ... Пригадується й літо 1968 року, зустріч з Олесем Гончаром на горьковському святі в Мануйлівці, автограф вже на перекресленій книзі ... Тільки чи перекресленій?

Отже 20-ліття "Собору". Ювілей - привід до згадок і розмови. І я подумав: а цікаво було б зібрати повсюдно спогади про те, якими запам'яталися людям події, що розгорнулися тоді навколо "Собору". Адже вони хвилювали тоді всіх. І не лише чесні критики дали належну оцінку роману, а й звичайні читачі. Григір Тютюнник у своєму блискучому, по-громадянськи чесному і безкомпромісному листі до автора твору висловив свої почуття саме як читач з народу, а не з числа "вертухаїв". Бо кожен неупереджений читач міг сказати тоді його словами: "Собор" увійшов у мене відтоді, як щось тільки мос і нічіс більше ..."

Розшукую в своєму архіві теку газетно-журнальних вирізок, озаглавлену "Олесь Гончар", і щоденник 60-х років. Думка вже не дає спокою: а як воно було тоді у нас в Полтаві? Цікаво ще раз пережити події, які стали історією.

Іще наприкінці 1967 року стало відомо, що Олесь Гончар працює над романом "про славне робітництво індустріального Подніпров'я". В інтерв'ю журналу "Україна" автор визначив ідейну суть свого твору: духовність людини, ставлення сучасника до "великих набутків свого народу, до скарбів народної культури". У пресі з'явились уривки твору, а наприкінці січня 1968 року передплатники отримали перше число "Вітчизни" з романом, назва якою інтригувала, збуджувала уяву і мовби сама звучала - "Собор". "Читав новий роман - "Собор"?".- "Читав". "Вже прочитав "Собор"? - запитували знайомі і друзі.

Треба сказати, що увагу багатьох до нового роману привернув виступ Маргарити Малиновської в "ЛУ" за 19 січня. Ось вона, вирізка цієї рецензії. Трохи заковика, але свіжа, жива. Історична стаття! На неї потім напала, за словами Гр. Тютюнника "ретроградська рать", але чого варте було "сичання" перед невідворотною працею! Малиновська зорієнтувала на головне в книзі - "відкриття людини" з "типовим соціальним обличчям" (цю тезу незабаром відкинула офіційна критика).

У рецензії говорилося про "гуманістичну спрямованість" твору, було наголошено на його мистецькій силі й актуальності. І як вірно, пророче передбачила тоді Малиновська, заявивши: "Ми ще відкриватимемо в ньому ("Соборі") нові й нові грані". Час відкрить настав!

Услід за "ЛУ" 22 лютого виступила "Робітнича газета" зі статтею Володимира П'янова "Світотіні часу". Вже в перших рядках ми прочитали знаменні слова: "В "Соборі" письменник досяг таких ідейно-художніх висот, до яких давно вже не підносилась українська проза". Критик справедливо називав роман "собором важливих філософських, соціальних і морально-етичних питань". Він відзначив його народність "в прямому розумінні слова", вбачаючи її в "проповіді правди", в "захопленні красою", в "гніві до всього, що ускладнює і збіднює життя, порушує його гармонію". П'янов закінчив рецензію таким висновком: кращі представники народу, "відповідно до вимог часу, висувають проблеми, які вимагають розумного рішення". Це й були ті положення, на які незабаром накинуться "жеребчики, що граються у вождиків" (Гр. Тютюнник).

За кілька днів "Друг читача" (№ від 27 березня) друкує виступ Олександра Дяченка. Назва рецензії - "З любов'ю до людей" - визначала позицію автора в романі. Критик хоч і невиразно сказав про типовість Лободи, то все ж підкреслив, що "шлак у суспільстві якнайповніше уособлений в образі Володимира Лободи, кар'єриста новітнього часу".

Далі запис у щоденнику від 27 лютого (під час читання "Собору": "Річ ця справді сильна!"

5 березня я відвідав старого професора-орнітолога Миколу Гавриленка, і разюмовою про "Собор" прочитав йому сцену, в якій Яворницький (Микола Іванович знав цю людину) виганяє махновців з собору, а потім вступає в дискусію з Махном:

- То не ідеал, до якого йдуть через руїни та через трупи. Дух руйнівний, стихія руйнацтва - це не моя стихія, - сказав Яворницький.

Микола Іванович похитав головою і промовив:"Ой, небезпечно це. Я їх знаю, крутими й мені руки нізащо... Але Гончар молодець!"

8 березня я закінчив читати роман і записав: "Над книжкою треба думати й думати. Сильна книжка, мужня!". А через два дні виписав із романа до щоденника кілька десятків влучних висловлювань і афоризмів. Ось деякі з них: "Мистецтво, Вірунько, це, можливо, останнє пристанище свободи" (слова Миколи Бажана). "Як трудно ще людині без тимчасників! А навіщо вони? Хіба в них людську душу вишеш?" "Собори душ своїх бережіть, друзі... Собори душ!" (Хома Романович). "Сила розві-

вість ся, а правда ніколи". "З усього найгіршого, що може бути в людині, душа зайця, душа раба!". "Не можна будувати життя на підозрах та недовір'ї, не можна жити на догмах ненависті. Живе в людях щось вище за це – потреба єдності, підтримки, братерства..."

Виписка зайняла не одну сторінку, це були думки письменника, які підтримував всякий неупереджений читач, чиї очі не були закриті на дійсність.

20 березня Л. Новиченко і С. Шаховський в "Литературной газете" визначили роман "Собор" як продовження всього раніше написаного" Гончарем, в той же час і як "підсумок сучасної української романістики".

За два дні після виступу московської газети з промовистою назвою "Собори душ людських" знову прийшла до нас "Літературна Україна". Це вже була рецензія на окреме видання "Собору", що з'явилося в серії "Романи й повісті".

"1968 рік почався із "Собору". Сьогодні в нашій літературі свято ... Такого дня вичікували довго, і кожен хоче побути на святі..." – з пафосом, але справедливо, відбиваючи думки і почуття тисяч і тисяч читачів твору, писав Олесь Лупій. Змушували глибоко задумат ись слова з роману, які нагадував критик: "Який це жах, коли душа спопелила байдужість, а натомість світла з'явилася темінь!".

В пориві високих почуттів і святкової радості ми, здається, забули тоді про небезпеку, про те, що "темінь" не відступає. "Володьки-висуванці" вже строчили доноси, а в установах застою і стримування готувались "просвіщати" "діток нерозумних".

Та перед тим був ще один позитивний відгук на "Собор", його зробив Микита Шумило в ювілейній статті до 50-річчя О. Гончара, опублікованій в газеті "Друг читача" 2 квітня.

"Він справді величний, як собор, – писалось тут про роман.– Композиційно він побудований так, що в ньому звучав хорал поколінь минулих віків, і той спів та музика линуть з минулого в майбутнє, прилучивши голоси нашої сучасності". І ще: "Це роман про духовний світ радянської людини".

Я думаю тепер: як це добре, що до того, як оговтались офіційні борзописці, встигли виступити в пресі авторитетні критики (в моєму архіві зібрано, можливо, не всі тодішні відгуки). Гірше було б, якби їх не було. Вони встигли сформувати, або, краще сказати, підкріпити читацькі думки і враження. Це просто удача!

Перегортаю далі щоденник. 7 квітня 1968 року. Телефонна розмова з поетом Ф.Г. У Києві, на якійсь нараді, критикували роман "Собор" (його ніби збираються передрукувати у Ватікані).

11 квітня в дніпропетровській газеті якийсь "робітник" виступив з критикою "Собору" ("Спотворено показано робітничий клас і малохудожньо").

16 квітня: у нас в пединституті відбулось обговорення "Собору". Студенти – за. Одностайне схвалення! Ах ось з'являється ректор (С-С): "Невірно зрозуміли, вам не допомогли зрозуміти..." Але виступати в цьому руслі ніхто не став. Викладачі відмовились, а студенти встали й пішли геть. (Згадуючи цей епізод, приходять мен- на пам'ять чи то байка, чи билина про цього ректора – вона тоді побутувала. Спитали його, чому він не поміхається й завжди похмурий. "Я виховувався, товариші, к-ти, к-ти, в той час, коли не посміхались, Лише після 20-го з'їзду, к-ти, к-ти, я переконався, товариші, що посміхатися треба").

19 квітня: "Зустріч з Дм. Косариком. Він розповів, що дніпропетровські газети повели кампанію протесту проти "Собору". Але в Києві на це не зважають. На квілеї Гончара виступали Бажан і Новиченко й в один голос хвалили роман. Виступав і кв'ляр. На жаль, ці матеріали в пресі не опубліковані".

У Полтаві відчувалося якесь напруження. Консерватизм тут процвітав завжди, тепер атмосфера стала ще гнітючішою.

26 квітня в "РУ" з'явилася на два підвали стаття Юрчука та Лебедєнка "Перед лицем дійсності: про роман О.Гончара "Собор". О,тепер це дуже важливий документ для характеристики епохи застою! Не просто застою, а воїовничого застою. Я підкреслив у статті кілька найстрашніших звинувачень: "... в багатьох місцях твору О.Гончар відступив від правди життя, затьмарив своє мистецьке полотно надто похмурими тонами", "переповнив його другорядними, наносними, нетиповими деталями, які значною мірою спотворили соціальну картину дійсності..." "На нашу думку,- писали автори,- не можна вважати роман "Собор" кроком вперед у творчості О,Гончара." Ось так: не можна!

Далі запис від 27 квітня. Письменник С., зустрівши мене на вулиці, сказав про цю статтю, й я встиг придбати її в кіоску. Вирізка її зберігалася в моєму архіві. Стаття примітчувана. Що буде далі?

16 травня в тій же "РУ" виступив М. Шамота. Цієї газети з його статтею "Реалізм і правда історії" я не придбав, залишився лише конспект після читання. Ось він: "Гончар ідеалізує минуле. Невизначене ставлення до релігії. Радянська обрядність оберігала пам'ятки, а не руйнувала їх. Лобода – нетиповий образ. Кар'єризм, боротьба за місця – то плітки. Нагнітання фантиків. Бездушні статті критиків (це по Малиновській, Лупію та ін.). Гончар невірно розуміє роль прогресу. Йому треба набратися мужності і визнати помилки... і т.д.

Цей виступ ще більше приголомшував. Поголос про"розгром" нового твору гуляв по місту. 24 квітня в одній гурті зайшла про це мова. Вихопилась учителька літератури з залізничного технікуму:"Я перелистала "Собор" и ни на чем взгляд не остановился. Знаете, Гончар Тургеневу в подметки не годится..." (Цікаво і непояснимо для мене: нещодавно ця вчительку я зустрів на засіданні клубу "Рідне слово).

Мою колекцію "соборіани завершує стаття якогось Федя в "Известиях" за 13 червня 1968 р. під назвою "Достоинство искусства". Нині я знову перечитав її - і в душу війнуло холодом..."...С трудом просматривается замысел рассказать о наших людях, настоящем и далеком прошлом Украины"; "недоброжелательное, несколько желчное раздраженное описание общественной жизни"; автор "упускает из виду... главные тенденции времени"; "односторонность взгляда", "шаблонность, надуманность конфликта романа - вот главный просчет автора..." Федь хвалить Шамоту і гудить Луніна. "Диву даешься, как можно радоваться серьезной творческой неудаче писателя и даже справлять по этому поводу праздник, как это делают авторы "Літературної України".

Але... це ще більше розпалювало інтерес до "Собору". Книжка ходила з рук в руки, читачі не переставали захоплюватись нею. Ми тривожились: невже будуть покаяння?

16 червня 1968 року, ясного недільного дня, технікум підготовки керівних кадрів для колгоспів і радгоспів, в якому я викладав українську мову та літературу, виділив автобус для поїздки студентів на горьківське свято в Мануйлівку. Опис цієї поїздки і перебування в Мануйлівці зберігся в щоденнику, хоч і без того він пам'ятний.

На свято прибули й київські письменники, серед них ми з радістю побачили й Олеся Гончара. Він був неговіркий, зосереджений, тінь смутку лежала на його обличчі. Був мітинг, біля пам'ятника Горькому виступали гості і місцеві керівники. Виступи Гончара, Малишка, Павлика (всі експромтом) я занотував.

"У своїй творчості,- говорив Олесь Терентійович, - Горький звертався до української мови, минулого України, до життя українського трудового люду. І може найповніше сущність цієї дружби розкривалося саме тут, на мануйлівській землі, біля мануйлівських вогнищ, де читав "Кобзаря", де організовував театр народний, де лягали в душу зерна справжньої любові до України".

Як завжди красиво, експресивно виступав А. Малишко. Дмитро Павличко прочитав із "Транослова" вірш про Франка "Сіяч"...

Після мітингу письменники зайшли в музей. Тут мої слухачі сповістили, що на майдані в лотку продається "Собор". Це було неймовір-

но. Ми кинулися туди й вмить розкупили цілу гірку примірників – це було простеньке видання серії "Романи й повісті". Я улучив момент, коли Олесь Терентійович відірвався від гурту офіційних осіб і попрямував на подвір'я. Наблизившись; я назвався, він взяв із моїх рук книжку і здивованно запитав: "Де ви взяли ??" Я сказав, що продають на майдані і що мої студенти хотіли б мати його автограф, бо книжку обговорювали і люблять. Олесь Терентійович вийняв авторучку й швидко й розмашисто написав через всю титульну сторінку кілька слів на пам'ять. Довго не було можливості розмовляти, бо ще з усіх боків стирчали вуха цікавих. Мої студенти догнали Олеся Терентійовича біля школи, він зупинився і став підписувати "Собор". Робив це, як мені здалося, з особливою радістю. Обличчя його посвітлішало, Він не крився з цим, хоч і знав, як і всі ми, що недремні "пильнують". Один студент сказав: "Ми не розуміємо, за що вас лають. Книжка правильна!"

Не відриваючи перо від паперу, Гончар кинув:

– Спасибі!

– Прийде час і цю книжку вивчатимуть у школі,– докинув інший. Олесь Терентійович повірив у щирість й цих слів, і відповів:

– Все може бути...

Я завжди пам'ятав цей епізод, а тепер, перечитавши його ще раз у щоденнику, порадів, що записав. Він тепер не стільки для мене,як для тих, хто цікавитимиться колись історією боротьби за "Собор" як за правду.

Через двадцять років після тих подій – радісних (бо вони підтвердили, що в людях жили здорові сили й чисте сумління)і гірких (бо ідеологи попирання правди все ж були зверху) – думається мені, що роман "Собор", з'явившись в недобрий час, робив і зробив своє добре діло: він допоміг наблизити сьогодення. Дзвони "Собору" недарма звучали всі ці роки, пробуджуючи совість і закликаючи боротись за правду!

1988 р. П.Р.
Полтава

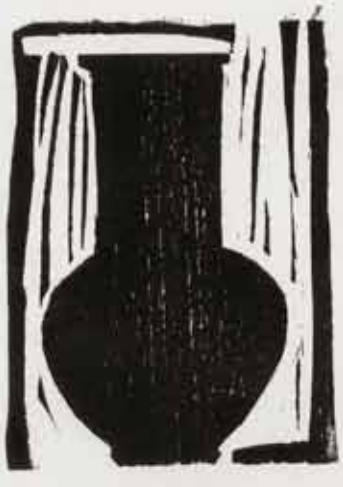

ДНІПРОПОЛЬ

ЯРОСЛАВ ЛЕСІВ

Поезії

Із книги "КРАПЛИНИ НА ҐРАТАХ"

Нещодавно гостем редакції нашого альманаху був священик Української Католицької Церкви отець Ярослав. За бесідою виявилось, що отець Ярослав не лише автор багатьох проповідей та статтей на релігійну тему - ми познайомились ще і з цікавими поезіями його пера, які пропонуємо нашому читачеві. Муза поета Ярослава Лесіва неголосна, але цнотливо прониклива до живого людського серця, її звучання притишене, як слова молитви. Відчувається, що за кожним словом тут стоїть довге тюремне мовчання, досвід випробувань і болю.

* * *

Від полови зерно
Слова од лжі
Душу од страху
Розум від забобонів
Серце від ненависті
Ласку од пристрасті
Кохання від похоті
Любов од тиранства
Очить перед тим,
Як в дорогу іти...

* *
*

Ніщо мене так не болить
Як те осіннє поле
Що лиш одні йому стовпи
Гудуть під небом голим
Нікому діла нке нема
До його смутку й болю
Лиш вороняччя чорна тьма
Немов орда над полем
Враз пронесеться, й тишина
Западе мертва в полі
Здається, що й весна
Не переміниь долі.

* *
*

Вітри літа мої відносять
Не дожену, не дожену
А за плечима зимна осінь
Кривалить далину
Поля, як щойно зняті дзвони
Вислухують свою луну.
Чому не мрію, чом лиш спомин
Про Тебе - про Весну?

* *
*

Вуйко плели кошик
Ластівки вили гніздо
Діти грались у війну
Перепліталися вуйкові дуги
З ластівочим щебетом:
Ясного б літечка
Нашим діточкам.

* *
*

ж ж
ж

Сліпуче сонце
Ясна днина
Безмежність неба
І душі
Я більше птах
Аніж людина.
В такі хвилини
Цілий світ
Співається мов пісня
Усім моїм єством.
Бери побільше
Серце світла –
Аби боротися
Зі злом!

ж ж
ж

Зима вісімдесят п'ятого. Неділя.
На двісті душ один барак
І лиш одна душа за всіх хотіла
Знайти днесь правдоньки п'ятак.
Молола сміхи, глум, безглуздя
З останніх сил, з останніх крил
– Подайте руку! Браття будем!..
Нікого. Поховались до могил.

ж ж
ж

В бараці тьма і за бараком ніч
І чорне небо, як вночі горище
І методично механічний сич
Кричить у хащах електричних
Я просвітку шукаю і вікон
Молю зорі у духа і у неба...
Крізь ніч, крізь тьму, яву і сон –
Я вперто продираюся до себе.

ж ж
ж

* * *

Камінь, що в мене кидають,
В чорнозем душі ловлю
Зійдуть ломикаменем квіти:
– Люблю вас, люблю, люблю...

* * *

Хочу буть як колись
Як до слова було
Без проклять і молитв
Пра-правічним зерном.
У спомитку віків
Проростати добром
Бути суттю для слів...
Як до слова було!

* * *

Не схід сонця
І не пташиний спів
Лиш сірі стіни
І наглядник неба
Всевидящого ока в дверях зірк –
"Ей, ти живой?!" –
Охриплий охоронник
Мене народжує
й хоронить
День-від-дня.

* * *

Сумно шепче вітка
Не торкайся, вітре,
Рани на душі.

* * *

* *
*

Розпука як дев'ятий вал
Мене вкриває з головою
"ШІЗО" – пекельних льох
Зімкнув безвихідь надї мною
Із дна страждань, із серця глибини
В тернкій печалі –
Благословляю сутнє на землі
І вас, кати мої, прощаю.
І прощаюсь...

* *
*

Від нектару важкою бджолою
По променю золотому
Душею злечу голубою –
До сонця
До Бога
Додому.

* *
*

Після денних тривог
Літній вечір як Бог
Вимротворює світ

І холодна трава
І глибока вода
Затихають у сні

Лиш пригаслі вогні
Й журні думи мої
Все бредуть через ніч.

* *
*

* *
*

Заскліле більмо вікна
Через грати за мною стежить

* *
*

Свята минули Різдвяні
Усе на цім світі минає
Думки мої – за вітрами
В безвість снігів відлітають
Самотність – мій рід і дружина
Укотре світ увесь лишаю
Мов стяг на полярній крижині –
Весняного вітру чекаю!

* *
*

Я родом із зелених гір
Що Птоломей іменував Карпати
Я з кременюг, води і зір
Приречений любити і страждати
І щира дяка Богу за усе
Що пережито, що нас жде з тобою...
Карпати – вічний наш Ковчег
І Україна в муках родить Ноя!

Ю. Вівташ

Д О Л І , Д О Л І . . .

Куди не кинь оком – скрізь покалічені людські долі, життєві драми, "мікрокатастрофи". А чи буває для окремої, особливо творчої особистості, якась "мікрокатастрофа"? Невдача, життєвий крах такої людини – це загибель цілого неповторного світу.

Всі ми в тій чи іншій мірі – жертви епохи "застою". Всі ми – "загублене покоління". Не будемо робити вигляд, що ми невинні і наївні, як козенята. Ми знаємо,що криється насправді за тим слівцем "застій". Скільки самомилосердя, такту та самоделікатності виявили творці цього слова до самих же себе! Ми знаємо, якою нарутою над живою творчою людською особистістю були часи брежнєвщини. Відкриття ці ще попереду. Ми передамо спомин про них в свою генетичну пам'ять, розкажемо про них світові і своїм дітям.

Михайло Романушко – одна з таких жертв. Поет від Бога, людина не від світу цього, волею долі опинився в Дніпропетровську. Почавши навчання на філфаці університету, був вигнаний за "вільнодумство" ще на початку горезвісних 70-х.

Життєва ситуація загострилася. Жив допомогою друзів і постійно писав. Нестерпно було такій людині на полігоні "ватченківщини". Спроби влаштуватися до редакції були безрезультатними.

Ще один оберт долі: виготовляв на металургійному заводі якісь колеса – вищі людського зросту. Для яких це брежнєвських ракетопланів точив рафінований поет ті колеса? Може, це було тим п'ятим колесом до збанкрутілої системи, завдяки якому вона й закульгала?

Проте продукував Михайло ті залізяччя недовго – звільнили як "профнепридатного". Та й чи колеса робити, коли ти від Бога поет?

Пише Михайло Романушко постійно, за будь-яких умов. І не тремтить над написаним. Як колись Сковорода, вірші роздавав і залишав там, де вдалося зупинитися. На якийсь рік йому посміхнулася доля –

влаштувався кореспондентом районки на Дніпропетровщині. Звільнили за "націоналізм", за те, що не такий, як усі, за власний вираз обличчя. Це ж було гріхом смертним! І ось Михайло - робітник комунгоспу (робота переважно на дахах), спортінструктор у колгоспі, кочегар, просто безробітний. Стара історія, повторена в долі поета чи не в сотий раз.

Чим же викликав він гнів на себе? Адже в переважній більшості вірші Романушка аж ніяк не публіцистика, не політичні заклики. Це пронизливо щирі, аж до без захисності прозорі поезії. Рафіновано витончені, по суті, камерного звучання. Це благородний сплав української національної поетики з елементами західноєвропейського модернізму. Проте поезії Романушки - і це правда - були в і л ь н и м и ! А це вже неприпустимо.

Довелося виїхати до братнього Казахстану, в напівдобровільне заслання. (І тут кожному своє: номенклатурні особи, на випадок чого, виїздять на Захід, а ми, бачте, на Схід). Там Михайло і притих - бракувало повітря, землі, голосу, України. Не можемо з певністю сказати, як склалася його доля там, в далеких казахських степах.

Давнє уподобання Михайла Романушка - переклади польських поетів: Тувіма, Галчинського, Норвіда, Стаффа, Яструня, молодих митців, що в 70-ті роки групувалися навколо журналу "Твурчосць".

Нижче подаємо один із численних його перекладів та кілька власних віршів поета різних часів. Так, мало, бо зрештою, тут, на Дніпропетрощині, архів Михайла Романушка розтягнуто, розвіяно, і не тільки вітром.

Нехай же ця публікація відкриє ще одного маловідомого широкому загалу поета, стане виявом уваги до ще однієї жертви "застою".

Ми чекаємо повернення Михайла Романушка в рідні краї, що було би реальною ознакою гуманізації нашого суспільства.

Від редакції. В останній час вдалося відшукати поему "Концерт для самотнього голосу", яку і подаємо повністю.

Михайлю Романушко

...Німо колос падає по колосу –
Нива гола вся. Нива гола вся!
Мовчимо, бо нема в нас голосу –
(Попід колесом, попід колесом).

Вже – розтерзані. Тричі опалені,
І пророками перепрокляті,
Перепродані. І віддалені
Ген від себе – віками? роками?

Чи тортурами? Пістолетами?
(Смілим куля була офіром)
Чи – газетами,
Чи слізним і безкривим "Вірую".

Що у серце нам так в'їдалось,
Як у рани іржа кайдання.
Ще і досі не бачимо далі,
Ніж в черговій промові дано.

Спробуй. Спробуй – і стануть вдовами
Твої думи – гіркі калінки.
... І біжать поїзди в Мордовію,
Де "робота – найкращий лікар".

Скільки вже там дерев порубано,
Скільки вже тих боліт загачено,
Скільки люду упало трупами –
Ми не бачимо, бо незрячі ми.

Німо колос впадає по колосу –
Нива гола вся. Нива гола вся!
Мовчимо, бо нема в нас голосу –
(Попід колесом, попід колесом!)

1968

Що мені на світі треба?
Нічого не треба.
Тільки тяжко так без тебе.
Як мені без тебе?

День вмирає з ніччю в серці,
Ніч-із днем у серці.
А у мене шрамуна серці -
Наче шрам на серці.

Не журба мене зжурила -
Зсутужила туту.
Вистига в мені пружина
Випружена туго.

Тож мовчу я недоречі,
Мовлю не до речі.
І хрипить при мові горло,
Як при кровотечі.

1975

На палючім морозі
Біло цукриться сніг,
П'є із черепа розум,
Як вино печеніг.
Що ж піду - божевільний,
Вільний Богу й собі,
В цій великій даремній
Не забуду любить.
Буду рівним і правим,
Як на скрипці струна.
Знов деревам і травам
Наречу імена.
Прийде вечір незрячий
І пелюстки зімне.
"І за ким це ти плачеш?"-
Запитають мене.
І душа моя нова
Буде чиста й свята.
І ніякого слова
Не осквернять уста.

1976

... Душа у дранім пальтечку...
Вона прийшла й напроти сіла.
Було дивитися несила
У печію очей важку.
В благеньких тефельках - вода:
Була відлига, скрізь розтало.
Скажи мені, яка настала
Для нас, для затишних, біда?
Бо справді горе, горе нам,
І стали каменем нам очі:
Ось тут - буденно непорочність
Чиясь троячка оскверня!
Скажи, чому твоя сльоза
Цей грішний світ не затопила,
Коли ти торгувала тілом,
Зійшла з ікони на вокзал?

1976.

Мечислав Яструнь

ХРЕСТ ПІВНІЧНИЙ

Наші ночі на залізо хворі,
Нашу землю уразив параліч.
Нам від зарази зчорніли зорі,
Нам дерева на хрести зрубали.

Знову кров з твого тіла точать.
Жовч з оцтом готують для тебе -
Щоби знав ти, бідачий пророче,
В сніг опухлий північного степу.

Труне простору, що в тьмі, як місяць,
Синявою й мертвотою світиш -
По віках, серед ночі, в цім місці
Зводиш храм свій жорстокий з тіл вбитих.

Ніби не досить ще нам - примар цих.
Двох тисячоліть прах вознеси ще
Над ніччю світу - в усіх трупарнях
Зраджений - і в усіх бойовищах.

Брехав янгол, в Єрусалимі ридаючи,
Брехав янгол, летівши з Назарету -
Земля жалями прибита назавше,
В небі непорушно стоять планети.
І хліб поробився камінням.

Переклад з польської
Михайла Романушка

Михайло Романушко

КОНЦЕРТ

ДЛЯ САМОТНЬОГО ГОЛОСУ

Частина І. Спокійна вода

І. М о н о л о г н а м и г а х

Коли горло згоріло
оцтом і жовчю –
говори, душе моя, говори –
яке ж було слово на початку?
Чи не те, яким руйнівний зв'язані
розмовляють?

Не називай!
Хай відпочине, в мільярдах ротів перекошене...
Дай мені руку – я долю свою прочитаю.
Нічого втішного, нічого втішного...
Крім тиші.

І лежать дерева, помордовані сокирою,
там, куди ми не підемо,
жайворонки в сонячного дзвона дзвонять,
у вибалку коні пасуться
і пахне полин
Скіфією...

Дай мені руку!

Коли починаються слухові галюцинації –
єдиний вихід – ввімкнути звук на повну потужність,
і тривати загорнутим у мовчання
по той бік,
де прогулюється годинник.
І мить довга, як потяг.

2. Повільне полум'я

Кінцева зупинка.
Сімнадцять хвилин на десяту вечора.
До побачення.
У мене не було білета в сьогоднішній вечір

(подавати сигнал катастрофи
не рекомендується:
це може погано відбитись
на самопочутті інших пасажирів).

3. Книга стін

Але
все мусить бути сказане,
бо вони тиснуть зсередини,
слова, –
ще не ставши словами.

Нервово жестикулюють акації,
перечитавши примітки
книги стін:

"Вітя плюс Таня любов"
(закреслено);
"О восьмій вечора на старому місці"
(закреслено);
знак питання.

Ілюстрації:
кінська голова,
стрілка вгору,
пароплав з трубою,
схожої на дуельний пістолет.

З дула росте квітка:
дуелей не буде.

Далі в тунелі темряви
душа моя стогне
закам'яніла
з причини обмеженого світогляду.

4. В аллеї акацій

Настирливо
про себе нагадує регіт будильників.

Зловтішний комп'ютер клацає зубами.

Вікна – вакханалія кіноекранів.

Отари компасів переховують магнітне поле
з плантаціями парасольок.

Двісті сорок підошв на годину.
Напрям – обмежений стогонами
асфальту
(обличчя посіріло від сірості).

Шіснадцятеро
зупинились на протилежному боці вулиці.
Звернули увагу:
фарбують фасад.
Стегна дівчини, що сидить на лаві,
сповільнили крок пятьом.

Двісті сорок підошов на годину.

Застигла коричньова міміка кори,
Гілок тонкі пальці, нервово поламані відчаєм.

Двісті сорок підошов на годину

Крику,
шепоту,
стогону.

Нежке не чути?

Надто важко
вирощувати себе.

Надто важко?

Треба.

Ось побачите:
тло блакитного плачу півнів
вимиється рікою,
садом
з літакуванням зелених дзвоників
в темряву виноградну
цієї повсякденності,
де цілу ніч
тремтить над континентами

капелюх
без музичного супроводу.

Частина II. Простір, звідки ніхто не кличе

І. Сталася помилка

... Перейшов чорний кішці дорогу.
товариство охорони тварин
серйозно стурбоване:

сталася помилка.
Мало бути якраз навпаки.

Тиша тишу гойдає,
Втомлені долоні каштанів
Не відповідають,
Куди йде годинник.

Переходжу на другий бік вулиці -
Чого ще шукає душа моя? -
гаснуть усі тріста сцен.
Камінні
глядачі аплодують.

Ще півістини:
вростання заборонено.
Серце
має форму колиски.

Тиша тишу гойдає:
"Синхронний режим,
Асинхронний режим,
Синхронний режим,
Асинхронний режим..."

Закреслено,

Сталася помилка:
мало бути якраз навпаки.

Але в усіх вимірах спокус
був сніг потрібним.

У глибині,
у часові -
закони його мандрівні.

... Структура дещо прокльовується -
від дезінформації до дезінформації,-
десь в тому, чого немає.

2. І н а к ш е

... З того заліза,
що в гемоглобіні моєї крові,
можна зробити цвях,
щоб прибити на стіну
ваш портрет.

Церемонія цілування рук
Закінчується прощально.
Завдяки формі землі
віддалюючись - наближаючись.
Досі я не думав про таку можливість.

Переворожу ворожбу.
Свої зоряні злети бували у кожного.
Прото виробництво цвяхів на душу населення
не має жодного відношення
до показника народжуваності,
хоч напевне, питання престижу відіграло значну роль...

Пацифікація.
Я виводжу себе з вас
як Сполучені Штати свою армію з Індокитаю.
Мене теж турбує проблема полонених:
ці слова мені дуже потрібні,
але без них я не можу розповісти людям,
про те, що вони існують
не менш реально, ніж річний звіт
Центрального статистичного управління,
або порожня пачка з-під сигарет,
або штори.

... Штори хвилюються:
стосунки
прочиненого вікна з протягом
надто інтимні.

Не хвилюйтесь.
Все в порядку,
Порядне вікно не дозволить
розбити собі життя.

Заспокойтесь
Не дивіться вниз, -
може запаморочитись голова.
Ці хмари
мають красиву латинську назву.
Не пам'ятаю.
Винен.
Я винен в тому, що пішов дощ? -
Можливо...

Можливо, я вчусь розмовляти,
Разом з іменами даю речам існування.
Якщо я не скажу
"СХОДИ" -
вам нічим буде піднятися на третій поверх.
"ДИВАН-ЛІЖКО" -
досить широке, накрите картатим пледом,
своєю відсутністю змусить вас спати
на кресленнях.

... Чотири години п'ятдесят шість хвилин.
Інтенсивність
гороб'ячих пліток про новонароджений світанок
досягла максимуму.
Гадаю, це не може бути приводом для стурбованості.

Одягаюсь.
У мене невідкладна справа -
треба зайти до редакції "Вечірки"

- Скільки коштує оголошення:

"Терміново
шукаю кваліфікованого вчителя,
щоб навчив мене не пам'ятати,
або пам'ятати
інакше".

3. Редукція відстані

О, електричне диво програвача!
Чорні райдуги, чорні сонця,
Чорне полум'я горить в адаптері.

Чорним птахом – дирижер.
Скільки зараз кілометрів між нами?
Ніч така чорна й холодна, як слухавка
телефону.

Ало! Ти чуєш мене?
Чомусь тяжко мені в грудях.

Оце я за столом,
Оце свіча горить на столі,
оце білий папір на столі,

Хліб є, сонце світить цілий день –
а тяжко мені в грудях.

Хоя би вже дощ пішов,
хоч би вже хмарою стати,
хоч би вже блискавками зійти, як кров'ю.

Цікаво, як високо треба піднятись,
щоб побачити тебе?

Залізничні колії на світанку в росах,
вітер їх підмітає щоранку,
дбайливо так їх підмітає...

Чи не поїхати й собі світзаочі?

Я – телефон між богом і людьми.
Інколи чую бога, інколи людей.
Ніколи не промовлять вони разом.

Горить свіча воску ярого,
олівець і папір безводні
і пусті,
і навіть слова ще немає.

Сотворити твердь.
Сотворити твердь блакитну
і сотворити твердь чорну,
і сотворити всі кольори –
та й будувати світ.

Архітектура весняна,
Креслення дощу,
проект колоска, проект квітки, проект твого волосся,
твого погляду,
хімія чебрецю і фізика вітру.

Зелено горить трава.

Золотий попіл осипається з дерев,
Жовтий жовтень співа про блакить,
розказує:

Оце ти, оце я,
Оце ми удвох,
Як дві краплі ртуті на одній долоні –
тремчу скочуємось
на лінію долі –
надто коротку ...

4. Давайте спізнимось

Слухайте,
перемотаймо стрічку!
Може на ній уже інша мелодія...

Вірую я неповторність.
І якщо десь летить комбінація
світлових хвиль,
і якщо безнадійно відстало
відлуння голосу –
де шукають нас,
ще незнайомих,
що зараз називають одне одному
свої імена
сонячні?

Полети сонечко,
полети, лети,
в промінь біль сплети,
там твої дітки,
білі лелітки,
там ...

... Червоний тріск.

Ви чуєте –
бруківка вистелена червоно.
Обережніш ідіть, обережніш,
обережніш ступайте.

Не поспішайте,
Давайте спізнимось
на вимкнення магнітофону.

5. Анатомія стогону

До безсоння.
До вовчого виття
не на місяць – на відбиток.
В криниці вікна
спокійна вода, спокійна.

– Хіба п'ють очима?
– А таки п'ють і кмітять, і на похмілля душа болить.

Просто нудно було.
Просто так, знічев'я ...
Але як майстерно!

... Музей воскових фігур, котрі переліплюють нашу плоть
За образом і подобою ...
– Вам подобається?

... А найкраще – змінати в долонях,
Ніжних і теплих,
Піддаються усі. Ось яскравий приклад:
ідеал форми – кулястість –
котиться куди хочеш.

Завжди можна зліпити ще.
Тільки обережно, гаряче,
диханням,
з самого початку, –
матеріалу скільки завгодно.

Підстелити аркуш паперу ...
Загусає червоне на білому ...
Дуже вдале композиційне вирішення.

Не може бути.
Не вірю.

Просто-дослідження.
Реакції нетипові:

"Капнути кислотою на середину листка –
квітка не в'яне;
проколоти скальпелем кору –
сік солодкий, –
адже рослини не мають нервової системи,
голосових зв'язок..."

Звідки ж голос?

"Це питання варто розплутати.
Характер звуку й характер подразнення
взаємопов'язані.
Обережно
торкнутись пучками..."

Ласкаво тони музичать,
І гладять волосся ніжно,
Перебирають струни
Невидимо, невідомо ...

Садами ідуть сади,
що квітнуть. І дзвони дзвонять,
і тонуть у ароматах,
і тануть у хмилях зорі,
Й туману вологі пальці
Розпинаються, прозорі.

Все тонше і вище тон цей,
Лагідніш і крилатіш:
Пінні закликають сонце
Ранок намалювати.

Барви гучать шалено,
Зелено ще й зелено –
вчать майоронків співати –
Невидимо. Невідомо ...

"А можливо генератор мелодій захований
в середині?
А можливо, він має електричну природу?
А можливо?!..
адже рослини...

Чому б не спробувати?
Адже рослини не мають нервової системи!"

Загусає.

... До белькоту, до вовчого виття ...
... Червоний колір ...
... Дуже вдале композиційне вирішення ...

Спокійна вода.
Спокійна -
адже так?

Частина ІІІ. Елегія зі змінами темпу

І. Критична маса мовчання

Де шукати нас, іще незнайомих,
що світло виліплюють з тиші губами
терпкі імена, неслухняні, мов птахи?

Плакала серед води вода
світлом.
Ткала простір
вільний
для подиху,
для погляду,
для торкання.

Ткала простір,
де нас не лишилось.

Світлим
був щосвіст жайворонків на мені,
справедливо сонце ділило себе на всіх,
спрага камінь не мучила ...
Так яким же був колір тієї трави?

У лісі годин –
окрушини, скалки, уламки,
Камінь, на якому нічого не вирізьбили
сліди мурашок.

На губах терпко –
Критична маса мовчання.

... В терпкості очин
стояла відвертість,
Щастя моє випливдала ...

2. Д У Ш А М О Я З Н А Є

Сонячно.
По долоні повзе сонечко.
Траєкторія руху -
слова не сказані,
мовою, якої немає.

Зачинено.
Стукати не треба.

"Сонечко, сонечко,
полети на небо
полети,
там дітки
збирають ягідки ..."

...Цікаво
чи магнітна головка запам'ятовує
звук, що стих?

...

Смерть - вимкнутий магнітофон.

І хрумтять під ногами
червоні надкрилля
з чорними крапками
у вершинах трикутника.

Ну куди ти,
Куди ти повзеш, комахо,
бачиш - брук забруковано червоно,
ну куди ж ти?

... Сіло на руку.
Не кусається.

Ваша рука -
найнайбільший аеродром.
Душа моя знає.
І сонечка.

3. Достовірність

Сигарета має право на потойбічне існування.
В формі диму.

Міняться барви.
Збери і випивай.
Свідчення губ
достовірніші
в порівнянні з очима.

Хочу знати більше ніж знаю.
Хочу знати,
що ти скажеш пошепки.
Хочу знати,
зачасно прислухаюся:

гойдає.

Тиша тишу гойдає.

Простір, звідки ніхто не кличе.

Або й кличе –
що не виключено.

4. Будемо потім

Камінь забув свій холод,
коли сонце
його по голові погладило.
Щось легеньке
нечутно сіло в розколину,
запалило свічку зелену,
чекало.

Будемо потім легкими
сніжинками часу
над ті далекі кохання вертатись,
шукати хвилин
з відбитками наших пальців
сплетених,
з відбитками поцілунків,
з відбитками
нам'яті, розірваної на дві приполини.

З годинників час потече живицею.
Геть до нескінченності,
сповільнено,
наймання над нами пропливе вересень
в білих пропилках хмар.
Замовлю собі темні окуляри,
і стану вечорами дивитись на ваше
вікно.

Так от як воно безлюдно -
ні душі в очах.

... будемо потім ...

5. Що таке надія

Ластівки перекраяли карту вітру,
шукаючи місця для запаху акацій.

Вдихаю глибоко,
видихаю повно –
найкращий засіб
самозаспокоєння.

Молекулу вуглекислого газу,
щойно народжену в моїх легенях,
завтра дослідники знайдуть
над Антарктидою,
і відігріють
в застуджених приладах.

Отже –
не все ще
втрачено.

Борис Антоненко-Давидович

Щ О Т А К Е І С Т И Н А ?

(Із серії "Сибірські новели")

Я закінчив вечірню роботу, відпустив кур'єра, склав папери й сам хотів іти спати, коли до канцелярії ввійшов Абрамов. Це був мій безпосередній начальник, у якого я секретарював, – начальник І-го району БАМЛАГ'у*. Оглянувшись, чи немає ще кого в кімнаті, він глибоко зітхнув і сказав:

– У нас завтра буде дуже тяжкий день: до нас їде Большаков...

Начальника Урульгинського таборового відділу Большакова, якому підлягав у числі інших начрайонів Абрамов, я вже бачив одного разу. Це було три місяці тому, коли я прибув етапом із СИБЛАГу до Урульги. Хоч ми були й змучені довгою їздою в товарних вагонах і голодні з учорашнього дня, але раді, що попали в БАМЛАГ, про який між в'язнями ходило стільки гарних, майже фантастичних чуток. Але нас вимордили три години посеред двору пересилки. Оточені конвоєм, ми стоячки чекали, коли заявиться Большаков – подивитись, що за людський матеріал йому прислано з СИБЛАГ'у. Уже прийшла агітбригада в яскравих ситцевих сарафанах і плисових штанях, уже завгосп привіз на візку нарізані пайки хліба й іржаві оселедці, а Большакова все не було.

Нарешті розвальцюватою ходою, переступивши кордон конвою, до етапників підійшла дебела, кладка людина з орденом Червоної зірки на грудях. В'язні притихли, чекаючи, що цей, як видно, найголовніший тут начальник накаже нагодувати нас і розважити виступом агітбригади. Але Большаков вирішив насамперед духовною їжею. Розкарячивши ноги в начищених до блиску чоботях, певний, що кожне його слово багато важить для нас, він почав шаблонну промову, в якій раз у раз чулися спарковані слова – "партія і уряд", "робітники й селяни", "капіталісти й поміщики", що правили Большакову за вихідні пункти, з котрих він починав кожну нову фразу.

---

* БАМЛАГ – скорочена назва табору Байкало-Амурської магістралі

Нам сказано, що партія й уряд довірили нам кайло й лопати, щоб збудувати другу колію великої сибірської магістралі, й ми повинні впоратись цим і виправдати довір'я. Закінчив він трафаретною фразою, яку ми не раз уже чули й бачили на таборових написах: "У гарячій роботі тане ваш строк!"

Якби Большаков говорив своїми словами й наші кишки не бурчали, вимагаючи харчу, він, може б, й збадьорив нас, незважаючи на свій антипатичний вигляд і хрипкий голос, - що не кажіть, а це ж БАМЛАГ! - а так ми повеселішали тільки тоді, коли одержали хліб та оселедці й, приладнавшись по чотири в ряд та умлинаючи на ходу свої пайки, подались до останніх вагонів під веселий спів агітбригади:

Шагай вперед, комсомольское племя,
Шагай вперед, чтоб улибки цвели!..

І ось цей Большаков їде в наш таборовий район, де я, працюючи в канцелярії, просто відпочивав після виснажливої фізичної роботи в попередньому таборі.

- Це дуже тяжка людина - буде до всього чіплятися, в усі шпарини загладжати, - сказав мені Абрамов, котрому, видно, приїзд Большакова завдавав неабиякого клопоту.

Я сприйняв цю звістку спокійно: чи не однаково мені, якого там начальника притарабанить до нас таборова бенеря? Мокрий води не боїться й голого не обдереш! Мені - що? Справи моєї канцелярії як кажуть бухгалтери, в ажурі, а відносини з моїм безпосереднім начальником Абрамовим - добрі. Навіть, як на таборові умови, то, я сказав би, - ніжні. Неприродно ніжні. Справді, де ви бачили, щоб таборовий начальник називав підлеглого йому в'язня не тільки через "ви", а ще й на ім'я та по батькові!

Ці незвичайні стосунки склалися в перший же день мого прибуття етапом до Каримського району. У БАМЛАЗ'і був широкий розмах робіт й тому там була велика потреба в більш-менш освічених людях. Мені запропоновано працю молодшого контролера-замірника. Незважаючи на значні переваги над фізичною працею, на якій я був раніш, я, знаючи вже роль контролера-замірника в таборі, відмовився від цієї пропозиції й чекав у бараці, коли мене приткнуть до якоїсь робочої бригади.

Раптом мене викликано до начальника району.

Немолода вже людина з полисілою головою й стомленим виглядом пильно подивилась на мене й спитала:

– Чому ви не хочете бути контролером-замірником?

Він був одягнений у цивільне, без зброї, і голос його був тихий, ніби навіть сумний, що зовсім не личило таборовому начальству. Але саме це прихилило мене до нього, і я відповів одверто:

– Не хочу бути між молотом і ковадлом.

– Цебто? – спитав він, підпершись рукою голову й розглядаючи мою засмальцьовану ватянку, надіту на спідню сорочку, й рвані ватяні штани.

Я пояснив:

– Якщо я працюватиму сумлінно, я змушений буду викривати "туфту"; про яку в'язні кажуть: "Без туфты и аванала – не было б Беломорканала".

Начальник сумно всміхнувся, а я казав далі:

– У такому разі я буду ненависний своїм товаришам по нещастю – таким же в'язням, як і я. Якщо ж покриватиму "туфту", я буду для вас поганим працівником, і ви матимете цілковиту підставу віддати мене знову під суд, де я дістану тепер уже заслужену кару...

Начальник потер долонею полисілу голову, наче хотів знайти й не знаходив слів заперечити мені, потім раптом відкинувся на спинку стільця й спитав:

– А якщо я запропоную вам бути моїм секретарем,– ви погодитесь?

– Принципово я погодився б, але, на жаль, це неможливо...

– Чому?

– У мене дуже погана статтяй великий строк.

– Я знаю це. Саме тому я й пропоную вам бути моїм секретарем.

Я, вражений, здивовано подивився на незвичайного таборового начальника, не знаючи, як сприймати його слова, а він додав:

– Бо знаю, що в мене працюватиме чесна, порядна людина.

Я відчув щем у горлі й вологість у очах, котрі з дитинства ще ні разу не плакали. Я зробив на собой зусілля й опанував почуття, що, поза моєю волею, вийшли з-під контролю.

Тепер уже весело, а не сумно всміхаючись, начальник промовив:

– Ну, значить, як кажуть, – по руках? – і став писати до коменданта районного штабу – помістити мене в одній кімнаті з лікарем, і завтра, до штабної їдальні – годувати мене за ітеерівським** раціоном, далі, глянувши ще раз на мій рваний одяг, похитав головою і написав третю записку до начальника постачання.

---

* Туфта (жарг. жаргон)– підробка, маскування незакінченої роботи, щоб видати її за цілком виконану.

** Ітеерівський – той, що належить до ІТР, цебто інженерно-технічних працівників.

– Вас обмундирують за першим строком, а то вигляд у вас не того...

Після тяжкої, виснажливої роботи з недоїданням і недосипанням у СИБЛАЗ'ї все це здавалося казковим сном, і чи треба казати, що я став працювати в Абрамова не за страх, а за совість.

Хоч мене самого завтрашній приїзд Большакова мало обходив, але відчуваючи, що він турбує мого лагідного шефа, я спитав:

– Чим я можу бути вам завтра корисний?

– Приготуйте обліковий склад кожної колони нашого району й, поки Большаков не поїде, будьте весь час при мені, щоб я кожної хвилини міг дістати від вас потрібні відомості про людей на колонах.

Мій начальник Абрамов глибоко зітхнув.

– Пропав завтра день! Почнеться морока з вишукуванням філонів*, відловників... Буде дорікати, що не виконуємо план, а хто й де той план виконує? – ніби думаючи вголос, промовив Абрамов і закінчив:

– Так ми ж дивіться, голубчику!..

Абрамов не любив, коли я називав його, як годиться в'язневі, "громадянин начальник", але я, щоб не наскочити на можливі закиди у фамільярності з боку сторонніх осіб, уникав називати його на ім'я та по батькові; тепер же, бачачи, як непокоїть мого доброго начальника завтрашній день, і сам проймаючись його турботою, я заперечив, устаючи з-за столу:

– Усе буде гаразд, Петре Степановичу! Не турбуйтесь.

– Бог не видасть, свиня не з'їсть,– сумно посміхнувся Абрамов, але я не зрозумів, чи сказав він приповідкою заради дотепу, чи натякав на непомірно гладку статуру нашої завтрашньої грози. Подейкували в таборі, що Большаков уже двічі їздив лікуватися – знімати зайвий жир, але, повертаючись до своєї начальницької роботи, він знову жирів. Відома була в'язням і його прихильність до "блатних". Кожного разу, коли Большаков приїжджав до колонії, де переважали "блатні", його зустрічали радісними вигуками "Батя приїхав! Наш батя!" І Большаков не лінувався в боргу. З глибоких кишень своєї шинелі він доставав жменями махорку й, мов новорічний дід-мороз, роздавав її направо й наліво, добродушно промовляючи: "Куріть, хлоп'ятка, куріть!". Але тою ж мірою, якою він потурав усяким справжнім злочинцям, він ненавидів "контриків", тобто в'язнів, засуджених за 58 – ою статтею, і на роботу в штабі відділу брав осторонню "контру" тільки в крайньому разі, коли не можна було підшукати відповідних побутовців.

---

* Філон (абревіатура) – "Фиктивный инвалид лагерей особого назначения"

Ще з вечора, коли від мене пішов Абрамов, я приготував окремі аркушики особового складу кожної колони, склав їх охайно в папку й наступного дня, як тільки кур'єр прибіг кликати мене, я з папкою в руці пішов до кабінету свого начальника. Там уже сидів, розвалившись на стільці й не знявши кашкета, Большаков. Я кивнув головою на знак привітання й став біля дверей чекати розпоряджень свого начальника, як то годилось в'язневі.

Большаков глянув налитими жиром очима на мене й, одразу визначивши з мого обличчя бриду йому 58 статтю, скривився й сердито забурчав:

– Води принеси! Хіба не бачиш – карафка порожня?

Хоч це й не входило в мої секретарські обов'язки, я поклав папку на стільця, мовчки взяв карафку й пішов по воду. Раптом позад мене почувся грубий окрик:

– Та що ти дибаєш, як три дні не їв? Ану – на цирлах!*

Це стосувалось мене, бо в кімнаті більше не було в'язнів. Я не обернувся й не надав ходу, а тим самим темпом вийшов з кабінету й за хвилину приніс назад карафку з водою. Мовчки поставив на стіл, відійшов до дверей і повернувся лицем до Абрамова, чекаючи від свого начальника дальших розпоряджень.

Абрамов мовчки дивився кудись у просторінь крізь вікно, уникаючи зустрітись поглядом зі мною й Большаковим. Пасивність Абрамова під час цієї сцени якось вплинула на Большакова: він тільки сердито глипнув на мене за те, що я не налив йому запобігливо води в склянку, але обійшовся без грубощів. Важко крекнувши, він сам налив собі води й одним духом випив усю склянку, немов його давно мучила спрага. Большаков одсапнув і сказав Абрамову:

– Ну що ж, нам нема чого тут кантуватись;** їдьмо на колони.

З цієї хвилини він не звертав на мене ані найменшої уваги, наче я випарився у повітрі, дарма що цілий день стирчав перед ним і Абрамовим.

Я сів поруч шофера в Большаковському ГАЗ'ику, а позаду розсівся Большаков, залишивши тільки трохи вузького місця Абрамову.

Кінець забайкальського серпня був ще теплий, день видався ясний, і сонце рихтіло на голих спинах в'язнів, що вивершували другу колію транссибірської магістралі, бевзлось на щойно засипаних шпалах нової шляху, збудованої руками також в'язнів, усе свідчило про

---

* На цирлах (крим. жаргон) – притьмом, навшпиньки.

** Кантуватись (крим. жаргон) – відпочивати, байдикувати.

широкий і успішний розмах роботи, лиш напівзведена залізнична водокачка біля станції псувала загальну картину довершеності будівництва.

– Усе чикаєтесь, чикаєтесь з водокачкою, поки морози не вдарять! – сердито глянувши на незакінчену водокачку, пробурчав Большаков.

– Докладаємо всіх сил, щоб закінчити вчасно... – ніяково пробурмотів на виправдання Абрамов, але Большаков перебив його:

– "Докладаємо", "докладаємо"! – перекривив він Абрамова, не звертаючи уваги на присутність у машині шофера і мене.– Міндальничаєте дуже, а треба... – Большаков крутнув у повітрі стиснутим кулаком, як то роблять накручуючи неподатливий автомотор або завинчуючи до краю гайку.

Абрамов мовчав, терпляче чекаючи на дальші докори й кпини. Хоч усі колони були повідомлені зранку про приїзд Большакова, але поява Большаковського ГАЗ'ика на кожній колоні скидалася на циклон, що зриває поверхневі тонкі нашарування, під якими зяяли недоробки, невиконання плану, занепад дисципліни й нехлюйство. Сам Большаков перевіряв особовий склад колон, скрізь виявляючи фіктивних та відмовників, котрі через попуск нижчої таборової адміністрації вилежувались по бараках, замість "вкалувати"* на трасі. Така розпущеність дедалі більше дратувала Большакова, й він аж охрип, гримаючи на начальників колон та їхніх помічників:

– Хто вам дав права не виконувати план? Хто?! Я ще візьмусь за вас! Я вам покажу, як треба працювати!

Він ще не встиг цілком прохолонути від викритого безладдя на попередній колоні, як ми вже під'їхали до зони нового таборового пункту, швидко пройшли через вахту, де виструнчились перед таким високим цабе вахтери, й попрямували до кабінету начальника колони.

Тут повторились попередні сцени; коли Большаков вимагав од Абрамова особовий склад колони, той брав у мене приготований аркушик з прізвищами в'язнів, статтями обвинувачення й строками (звертатись безпосередньо до мене по ці аркушики Большаков вважав за нижче від своєї гідності), і починалась нудна забарна морока з розпитуванням, скільки людей виведено на роботу й скільки та чому залишилося в зоні.

Занурче, стоячи перед Большаковим, під яким тріщав од великої ваги дерев'яний стілець убогої таборової меблі, перелічував, називаючи на прізвища тих, хто із залишених у зоні належить до госпоб-

---

* Вкалувати (крим. жаргон) – працювати.

слуги або звільнений через хворобу. І все ж Большаков, рахуючи на своїх коротких, пухких, як ковбаски, пальцях, запримітив якогось Светлова, що не був ні кухарем, ні хліборізом, ні водовозом, ані дроворубом і не значився в списку хворих, якого шанобливо подав Большакову лікпом, а проте лишався у зоні.

– А цей чому не на трасі? – суворо спитав Большаков завурче. Той трохи зніяковів і удавлено всміхаючись, улесливо пояснив:

– Це христосик...

Христосиками в таборах звали сектантів, що були засуджені за свої релігійні переконання, але затято трималися своєї віри.

– Так чого ж ви зняли мицдальничаєте? Якщо він христосик, то його в першу чергу треба було послати вкалувати на найважчу роботу! – заревів Большаков.

– Усе робили: вштовхували за зону й гнали на роботу дрином*, зв'язували й везли в мороз на трасу – все одно нічого там не робить...

– У кандей** треба було його, сучого сина, на триста громів хліба і воду! – зауважив Большаков.

– І це робили. Останній раз цілий місяць просидів і хоч би що – вийшов із кандея такий же, як і сів туди... Зате в зону що завгодно: накажи йому клозет вичистити – вишкрябає так сумлінно, аж дно блищить; чи примірком, білизну випрати – ніяка праля так добре не випере, як він...

– Так ото через те ви й мицдальничаєте з ним? Ану приведіть його сюди – я йому вставлю зараз клепку!

Досі мені майже не доводилось бачити в ув'язненні сектантів, і мені здавалося, що зараз тут стане лицемірно знічена постать, яка за єдину оборону собі обрала мовчання. Але чоловік, котрого за кілька хвилин привів завурче, як ніяк не був схожий на той пригнічений образ, що його наперед створила моя уява.

До кабінету начальника колони ввійшов смаглявий чоловік з невеликою чорною бородою й низько стриженій, як у всіх в'язнів, волоссям на голові. На ньому був благенький лістриновий піджачок і старі кирзові чоботи (видимо, "христосик" тримався свого одягу й не хотів убиратися в таборове). Хоча нижчий від середнього зросту, він був цілком спокійний, дарма що виклик до високого начальника

---

* Дрин (крим. жаргон) – ломака

** Кандей (крим. жаргон) – карцер

не віщував йому нічого доброго. Злегка, без найменшого прояву пошани й запобігання, він уклонився й став біля дверей. Ні цікавості-чого це його викликано до начальства, ні турботи про те, чим закінчиться цей виклик, не позначилось на його незалежного виразу обличчі.

Большаков, зручніше вмощуючись на вузькому для його тулуба стільці, висунув далеко наперед ноги й пильно вдивляється в"христосика".

– Ти – Светлов? – похмуро спитав він.

– Так, Светлов Іван Тимофійв,– незворушно відповів приведений.

– Стаття? Строк?

– А мене це не обходить, питай їх.– Светлов мотнув головою в бік начальника колони й заюрче, що сиділи поряд Большакова.

– Як то не обходить? – спитав Большаков, і в його хрипкому голосі почулося ледве стримуване роздратування.

– А так: то вирікав драконів суд, якого я не визнаю ...

– А який же суд ти визнаєш? – зловісно тихо допитувався Большаков.

– Божий! – коротко, але твердо відповів Светлов.

– Так це через той божий суд ти кантуєшся, в бога, Христа, богородицю!.. – гидко вилаявся Большаков, скажений від сектантової непокори.

– Для християн усе зроблю, душу свою віддам за них; для дракона ж – і пальцем не поверну! – рішуче проказав Светлов, і в темно-карих очах його блиснув вогонь фанатика, готового прийняти всяку муку.

– А хто ж це дракон? – зацікавлено спитав Большаков, потягнувши до себе праву ногу й зігнувши її в коліні, щоб міцніше триматися на вузькому для нього стільці.

– Дракон – ось,– показав Светлов вказівним пальцем правиці на великий портрет Сталіна, що висів посеред кабінету на стіні, й це змусило Большакова з напругою повернути гладку шию назад.

– А ці – хто? – кивнув Большаков убік, де за Сталіним висіли Молотов, Ворошилов, Ягода.

– Це слуги дракона,– Светлов ступив крок наперед і, як екскурсовод у музеї, став показувати простягнутим вказівцем на портрети:

– Це перший слуга дракона, це другий, третій...

Усі в кабінеті напружено мовчали, чекаючи вибуху Большаковського гніву. Адже за самі тільки слова про Сталіна Светлову загрожувати нові десять років ув'язнення, якщо навіть не розстріл як невиправному злочинцеві. Проте Большаков стримався. Він підтяг-

нув до себе ліву ногу й, схиливши на руку голову, тихо спитав:

– А я ж – хто по-твоєму?

– Ти – дрібний слуга дракона.

Я стояв біля вікна, спостерігаючи цей нерівний двобій. І враз мені пригадалася картина художника Ге: годований, самовпевнений Пілат питає худого, змученого бичуванням Храста: "Що таке істина?" За одним стоять залізні римські легіони й уся могутня Імперія, що підкорила народи, за другим – гурток послідовників, з яких один уже зрадив, а другий тричі зрікся вчителя, й непохитне переконання, втілене в слово. Здається, відповідь – одна: де сила, там і право й істина. Але йдуть вони, Христос і Пілат, через віки й континенти, падають старі Імперії й постануть нові, знакають давні релігії й народжуються інші, але щодалі то більше й більше тьмарніє постать Пілата й, певно, давно б уже на скрижалях історії стерлось його ім'я, якби він не віддав розіп'ясти Христа, а його безсила жертва з праху й тліну Голгофи високо підноситься над світами й горне до себе людські серця...

Так де ж істина? І хто переможе зараз: наділений майже необмеженою владою в таборі Большаков чи безправний, але незламний у своїй вірі Светлов?

З хвилину Большаков мовчки розглядав зухвальця-зека, ніби примірюючись, куди дошкульніше його вдарити, потім перевів дух і сказав:

– Ну, я всю цю чортівню виб'ю з твоєї голови...

Раптом Большаков, ніби спам'ятавшись, осатанів:

– Виб'ю! Чуєш?! У баранячий ріг скручу, з Светлова зроблю тебе Чернова, а ти таки будеш у мене вкалувати на трасі! Будеш!! – преспалишаков люто грюкнув кулаком по столу, ад підскочило преспап'є й задзеленчали мідні покришечки на каламарях письмового приладдя.

Але ніщо не ворухнулось на смаглявому обличчі сектанта, Ні він спокійно, як і перше, промовив:

– Мучити мене, терзати – ти можеш: це тобі дано. Але душу мою здолати ... – Він підступив мало не впритул до Большакова й, нахилившись над його тушею, що розвалилась на стільці, скорботно сказав, ніби жаліючи свого мучителя: – ... тобі не сила. Моя душа підвласна не тобі,а...– він високо зметнув угору руку, і в очах його спалахнув такий вогонь, що Большаков мимоволі посунувся з стільцем назад, а начальник колони й завурче схопилися з місць,– ... а богові! – вигукнув сектант, і була в його голосі така сила

переконання, що навіть у мене, байдужого до релігійних справ, сіпнуло морозом по спині.

Але надарма збентежились начальник колони й завуpче. Светлов звільна опустив руку; відступив назад до дверей і випростався, чекаючи кари. А обличчя його світилось радістю.

Минула якась хвилина, коли Большаков з зусиллям одірвав погляд від очей незвичайного зека й прийшов до пам'яті.

– Заберіть його! – буркнув він до завуpче й, коли той вивів Светлова, коротко кинув Абрамову:

– Їдьмо.

Ми не поїхали до трьох колон, що нам лишалося оглянути, а завернули назад. Большаков їхав мовчазний і насуплений. У штабі району він ненадовго затримався в кабінеті Абрамова, швидко вийшов відтіля й, плюхнувшись важким своїм тілом у машину, скомандував шоферові:

– В Урульгу! Та жвавіше!

Пізно ввечері я приніс до Абрамова чергові папери на підпис. Мій шеф помітно ожив, задоволений, що досить легко збувся клопоту з наїздом Большакова, швидко підписав папери й усміхнувся до мене:

– Ось і пронесло грозу...

Я не стерпів, щоб не спитати, як саме Большаков розпорядився щодо Светлова. Якщо він не дав ніяких вказівок на колоні, то напевно, зайшовши в штабі до кабінету Абрамова, дав волю своєму гніву.

– Розумієте,– розвів руками мій шеф,– не знаю, що сталося цього разу з Большаковим: ніякого розпорядження! Ні під суд, ні в ізолятор, ні навіть на роботу – нічого не сказав!.. Скільки знаю його, такого ще не траплялось з Большаковим!..

Через дванадцять років, коли мене привезено до Совгавані на звільнення з табору, я, одержавши належні документи й ще не звикши ходити без конвоя, йшов розглядаючись вулицею незнайомого міста, до міліції дістати паспорт. Зненацька я бачу перед собою Абрамова, про якого давно забув уже. Мій колишній начальник, чимось заклопотаний, ішов назустріч, не помічаючи мене. Він постарів і мав досить підтоптаний вигляд, проте, коли я привітався до нього, він одразу впізнав мене, зрадів і після звичайних у таких випадках розпитувань – коли, куди й чого, поздоровив мене із звільненням і, усміхнувшись, спитав:

...

– А ви пам'ятаєте в першому відділі БАМЛАГ'у начальника Большакова?

– Щоб так не пам'ятати, а надто тої сутички його з сектантом... – я спинився, пригадуючи прізвище.

– З Светловим,– підказав мені Абрамов і похитав головою.– То був номер, скажу я вам!.. Так Большаков і не покарав чогось того Светлова – ні тоді, ні пізніше. Але чи зацілів той сектант у страшний для таких, як він, 1937 рік – не знаю: мене переводили після закінчення основних об'єктів з відділу до відділу, поки я не опинився аж тут, на самому краю світу – в АМУРЛАЗ'і... А от Большаков не перетягнув через той рік.

– Як? – здивувався я.

– А так: у червні того року Большакова несподівано для всіх арештовано, а в грудні засуджено на десять років...

– Якісь зловживання виявили, чи що? – висловив я здогад, але Абрамов заперечливо похитав головою:

– У тому-то й річ, що ні. Засуджено Большакова за тою клятою п'ятдесят восьмою статею, яку він так ненавидів...

– За п'ятдесят восьмою? – перепитав я, не йнучи віри почутому.

– Так, так, за десятим пунктом тієї статті – за контрреволюційну агітацію!

Я стояв ошелешений, ніяк не можучи зіставити розжирілого Большакова з орденом Червоної Зірки на грудях і контрреволюційну агітацію з його охриплого голосу...

Абрамов зітхнув:

– Тоді, знаєте, така круговерть скрізь пішла, що я й досі нічого не розумію...

Я глянув на годинника біля пошти, боячись спізнитись до паспортового столу міліції, і ми попрощались. Абрамов, міцно тиснучи мою руку й висловлюючи всякі побажання, наостанку сказав:

– Старайтеся тільки більше не попадатись сюди, голубчику!

Ми розійшлися у різні сторони, і я, думаючи про разючу мінливість Большакової долі, знову згадав картину Ге. Та хоч як намагався я, але ніяк не міг уявити собі намісника римського імператора в далекій Юдеї, прип'ятого до такого ж хреста, як і той, на якому розіп'яли колись з його наказу невідомого Ісуса з Назарета.

БЛАГОВѢЩЕНІЕ
БУИ.

КОЛЬОРИ
СТЕПУ

ДОЛЯ СТАРОЇ ПЕТРИКІВКИ

Хоч стара хата і валиться,
а як розмалюєш, то немов
веселіше стає.

З розмови.

В.Берченко "Декоративні
розписи Дніпропетровщини",
Харків, 1928

Пилипенко Ярина Уляніївна,
1978 рік

Село Петриківка на Дніпропетровщині – всесвітньо відомий центр українського декоративного розпису. Твердження досить поширене, та значно менше відомо, що, сьогодні мама-самісінька у нашому краї, декоративна "петриківка" виникла і розвивалася не як поодинокий феномен, а у колі багатого осередку народного малювання Придніпров'я, "старожитньої мастності", що коріння його сягає саме в запорізьку давнину бтенової України.

Мистецтво Запорізької Січі. Ця окрема тема ще чекає свого часу. Пам'яток збереглося обмаль. Значна частина колекції Д.І. Яворницького – єдиного в світі матеріалу – загублена. Проте не можна не погодитися з відомим сучасним істориком М. Брайчевським стосовно того, що "на Запоріжжі особливі умови життя й побуту неодмінно вели за собой й кристалізацію особливих форм матеріальної культури в дусі козацької вольниці, нехтування будь-якими еталонами". Виконуючи для української культури свого часу роль охоронця національної самобутності, "християнська козацька республіка" (Маркс) була також джерелом, що постійно живило епічне мислення народу. Недаремне Д.І. Яворницький вбачав у всьому "нінценно-російському епосі найчистіший ілід козацтва...". І в народному малярстві саме запорізьке Придніпров'я дає не тільки прототип героя – козака-бандуриста, але і його

художню концепцію.

Демократичне за самим правом народження, фольклорно синтетичне за своєю суттю, таке, що поєднує і поезію, і малярство, і розпис, що не знає поділу на професійне "вчене" і самодіяльне, мистецтво "козацької сіромашні" було молодим, мобільним, легко і самостійно засвоювало різноманітні культурні впливи придніпровського перехрестя Заходу і Сходу. Не обтяжене старими трафаретами і готовими ізоформулами, воно втілює і природу, і подію з первісною безпосередністю. Рідним краєвидом в цьому мистецтві милуються без сентиментальності, як вистражданим і збереженим.

Завдяки такій безпосередності інтерпретації, у запорізькому розпису квітковий мотив сприймається не лише як орнаментальний елемент, але і як образ рідного краю, згадка про нього, його емблема, символ. Ці риси ввібрало в себе і декоративне малювання постзапорізького, селянського Придніпров'я XIX сторіччя.

Мистецтво "козаків-мамаїв уже було повите маревом легенд про "характерників", та його традиція живе як вираз пам'яті про "вольності козацькі", як природне, свідоме чи невідоме прагнення національного самозбереження в умовах особливо відчутної тут русифікації ще від тих часів, як Катерина "степи запорізькі німоті ділила та бахурям і байстрюкам люд закріпостила" (Т.Г. Шевченко), пізніше - в умовах посиленої індустріалізації краю.

Колишні запорізькі слободи стають центрами розпису. Колекція Д.І. Яворницького, що був першовідкривачем народного малювання на Придніпров'ї, у 1920-1921 роках нараховувала понад 1000 експонатів.

Було засвідчено велику кількість таких центрів. Це і Мишурин Ріг, і Личкове, Спаське і Губиниха, Дніпрова Кам'янка і Петриківка, Шульгівка і Капулівка. Це і Покровське, Підгороднє, Лоцманська Кам'янка тощо.

У дослідниці В. Берченко, що збирала матеріали з розписів від 1924 по 1928 рік, знаходимо згадки про Шолохове, Базавлук, Олександрівку, Чортомлик. Є у неї цікаве спостереження, що авторами розписів були переважно дівчата й молодиці, а свекрухи ще й бурчали за те малювання на невісток. Заслуговує на увагу і свідчення дослідниці, що в часи руйнації громадянської війни поширення розписів навіть зросло через брак купованих фабричних оздоб житла.

Наступне десятиріччя, лихоліття 30-х років поступово зводять це мистецтво нанівець, уриває його вікову художню традицію. Заморене голодом, примусово колективізоване і нещадно "розкуркулюване" село зубожіє не лише матеріально, але й духовно. Коли додати ще й знищення у 20-30 роки художніх пам'яток Придніпров'я, - як наприклад, запорізькі церкви у Старому Кодаку, Нерещинині, Куцеволівці, а також у Нікополі (Свято-Покровська церква, де були речі з останньої Січової Покровської церкви), Іконостас Новомосковського Троїцького собору тощо,- можна уявити, якого "масованого" удару зазнала тут національна культура, і не списувати це лише на фашистську окупацію - сьогоднішню в бідність художньої спадщини багатостраждального краю. Історія придніпровського декоративного розпису - теж волаюче свідчення геноциду.

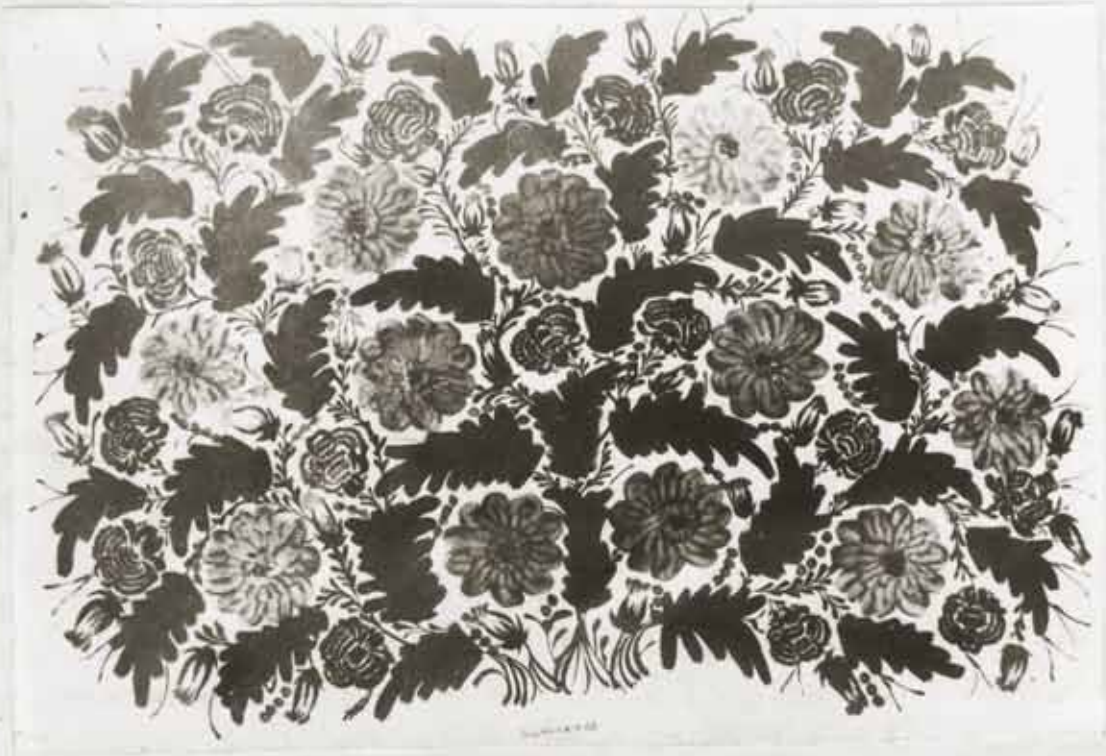

І саме в дусі тотального лицемірства й показухи "системи" на тлі загального затухання художньої творчості на Придніпров'ї, та й не лише тут, 1916 року в Москві розгортається гучна виставка українського народного мистецтва, що підносить на щит Петриківку - самотній острівець серед затопленого осередку. Петриківка одержує офіційний статус провідного центру декоративного розпису. Тут створюється школа, складається група київських "петриківців". Тоді ж виявляються імена трьох найвизначніших петриківських майстринь XX століття: Тетяни Пати, Ярини Пилипенко, Надії Білокінь.

Приблизно однолітки, всі три почали працювати ще дівчатами, десь у 1910-1911 роки. Таким чином, вони сформувалися як митці саме тоді, коли визначилася своєрідність петриківської мальовки як монументально-декоративного розпису на папері, що замінив власне стінопис. Працювали ті петриківчанки загалом до кінця 1970-х років, тобто донесли традицію до наших днів. Отже, їх доля стала долею Петриківки. Та доля ця складалася неоднаково.

Тетяна Пата, тек в ногу з добою, висувається як офіційний лідер, очолює створену в Петриківці школу. Артист-віртуоз, вона виявилася найбільш здатною до адаптації, отже і вписалася в офіційне уявлення про петриківський мажорний "віночок" до ювілеїв. Серед її творів 40-50 років можна зустріти досить еклектичні й помпезні панно, хоча загалом річище її творчості не замулене.

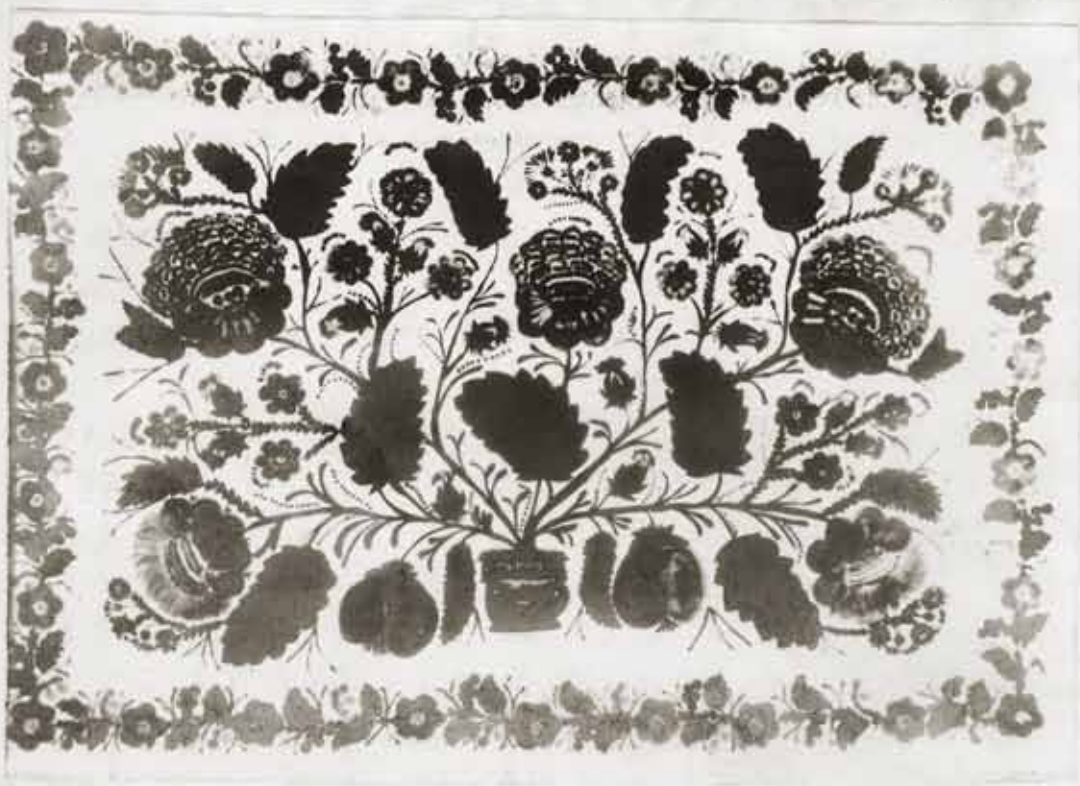

Відтак, коли наступна генерація, "учні Пати," присягалася їй ім'ям на вірність традиції, це вже не відповідало дійсності. Адже саме це нове покоління відкрило новий етап петриківського промислу, пов'язаний з виникненням цеху, а потім фабрики "Дружба" 1966 року.

Формально за основу виробничої практики було обрано місцеву традицію, що й зумовило її популярність, освячену авторитетом Пати, як чеховського весільного генерала. Але, використовуючи традиційні мотиви як декор, майстри "Дружби" засвоїли іншу техніку – підланошний розпис на пап'є-маше, пластмасі, пресованій тирсі, а з нею й нову стилістику візерунку, орієнтовану на Жостів, Палех, Хохлому.

Змінюється і сфера побутування розпису. Якщо у повоєнні "дофабричні роки він він хоча й ледве животіє, але все ж таки побутує у звичному середовищі (ще на початку 60-х років можна було зустріти мальовку на комині), пізніше він цілковито зникає з петриківської хати.

Тепер петриківський промисел повністю спрямований на сувеніри та виставочні експонати, поруч із декларованими спробами запровадити його в поліграфію, архітектурний декор, розпис посуду тощо. Звідси й гіпертрофія доведений до віртуозного арабеску орнаментальних елементів, кричуща інтенсивність кольорів. Втрачається саме та колірна делікатність, камерність, щира безпосередність, що не тільки уплотнювали ядучість аніліновик фарб, заміни первісних рослинних барвників, а й складали саму суть, душу мальовки – неповторний образ заквітчаної батьківщини.

Лишається ремесло, холодне і кричуще, помножене на стандарт фабричного валу, нівельоване манерою чергового лідера, теоретично обґрунтоване єдиним петриківським офіційним "біографом".

Тим більш виняткова повага і подив уявляється в таких умовах творчий шлях єдиної петриківської майстрині, що принципово лишалася поза фабрикою і школою, – Ярини Уляніжни Пилипенко (1893–1979рр.), Орини Пилипенчихи, як вона підписувала іноді свої роботи. Звичайно, ні нагород, ні учнів, ні замовлень, ні закупок. Не була й членом СХ. Обійдена увагою монополізованого описування Петриківки. Навіть в одній з популярних брошур про народне мистецтво її робота подана за підписом Івана Васильовича Пилипенка (?). І в повсякденному житті творча незалежність давалася взнаки.

Пригадується зустріч з майстринею восени 1978 року. Пізній жовтень, уже після Покрови, холодний та ясний. Серед побитої приморозками зелені – хатка недалеко від шосе, так що чути машинний гуркіт. Двері прочинено. На їх білому тлі вимальовується худенька постать

господині. Світле лагідне обличчя, але зацікавлені очі дивляться твердо і сумно. Вона у теплій хустці, у фуфайці. У хаті холодніше, як надворі. На ліжку кахикає дід, накрившися поліетиленовою плівкою - "для тепла". [illegible] на пожовклому папері розлога калина. Рушники на іконі - теж праця майстрині. Із скрині вона виймає свої останні "картинки" ("Хлопці принесли папір та фарби, щоб я їм зробила"), дехто з молодих художників, як завжди у нас досить пізно стали заглядати до старої.

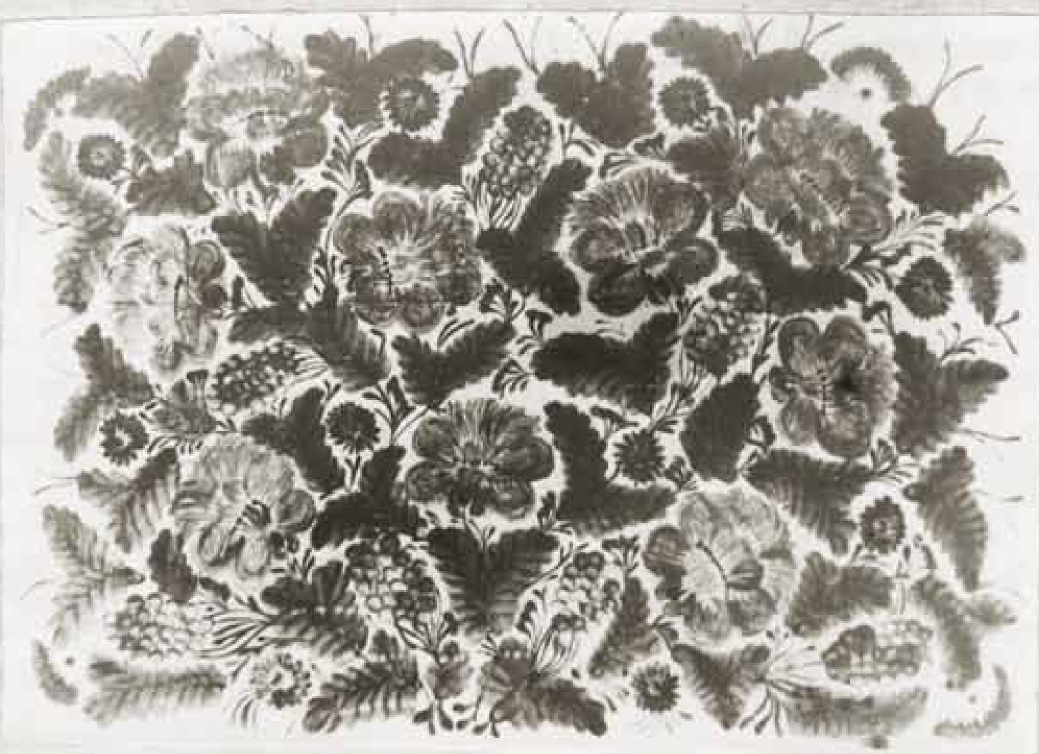

Є в тих останніх малюнках чудорідний блиск фарб, незвична яскравість, та це не позбавляє їх гармонії, зворушливої цнотливості у ставленні до кольору, до форми"живої"квітки. А незабаром в влітку 1979 року - остання зустріч. Липнева спека. Запорошені верби над нерухомим ставом. А в хаті вже сама: дід помер. Лежить у ліжку - впала і забилася. Обличчя біліше за хустку. І голос заслаб. На столі рецепт на незамовлені ліки. Навколо - ні квіточки мальованої. Відмалювалася. Гроші за спізнілу купівлю від музею прийшли "на смерть". Ось тоді і вирвалось у підтоптаного, але ще у своєму праві петриківського "лідера": "Я її відлучив". За тими словами - уже звичний для нас драматизм долі митця.

Роком пізніше пішла за Пилипенчихою і Надія Білокінь - наймолодша у петриківської трійці. Ця своєрідна майстриня із своїми "Сватаннями", "Весільними їздами" та "Нареченими" стояла дещо осібно серед квіткової Петриківки. А от Оришка Пилипенко - цілісний і

послідовний майстер – зберегла незайманою традицію класичної придніпровської мальовки. Ця мальовка завжди пам'ятає, що була стінописом. Квітучий кущ-вазон так органічно вписується в площу паперового аркуша, як колись у дзеркало комину.

Пишний, рясно заквечаний повновидим зіллям з міцним стеблом і соковитим пухнастим зіллям, він широко і вільно розміщається, начо зростає на очах, тут на папері, як росте просто неба біля побіленої хати рожа – звичайна прикраса сільської садиби, символ і дівочої вроди, і мужності у народній пісні, улюблений мотив мальовки.

Кетяги, квітки, китиці – все першопланове, значуще, геральдійно поважне, як на старовинному полотні – парсуні. Оришка Пилипенко – справжній художник петриківської квітки. Навіть "Яблунька" або "Кущ кукурудзи" в неї вирішені як той традиційний буєт-вазон, що в народному малюванні Придніпров'я піднесено до одвічного образу древа життя. Немає ні орнаментальної формули, ні скрупульозного штудіювання натури. Декоративна концепція розкрита через структуру живої рослини, інтуітивно пізнаної, ніде не поламаної заради схеми.

Механічне наслідування, що теж (як завжди у нас, посмертно) з'явилося у 80-81 роки щодо манери Пилипенко, неспроможне цього досягнути. Адже майстриня володіла не сумою засобів, а тим фольклорним світобаченням, що сягає у глибини народного епосу. Її унікальна на свій час творчість була неначе місток до світу напівлегендарних творців придніпровського розпису, серед яких вона зовсім не виглядала б самотньо.

Чи можливо таке світобачення сьогодні? У післячорнобильський і ще перед-ядний час? Питання творчого наслідування стикається тут із загальними проблемами національного відродження. Та поки стара Петриківка спить...

Плач
за старою Петриківкою

Накрита баба хусткою
Насмертною хустиною,
І стала хата пусткою,
Пустелею застиглою.
І вклониться над марами
Востанне кущ калиновий,
Заплаче поміж хмарами
Душа над Україною.
Проллється світним спомином
Над тихою могилою,
Над захололим комином,
Левадою горілою.
Вербою придорожньою
ще й шляхом загазованим,
Над скринькою порожньою
З мальовками-вазонами.
Над тою над хатиною,
Де кіт ненагодований.
Мальовку там покинено -
Повік недомальовано!
Над тою над домівкою
(За луками, за плесами),
Над тою Петриківкою,
Що вже їй не воскреснути.
Летить душа заквітчана
Хрещатим квітом зорянним:
"О, світе мій скалічений!
Стани, ущент розорані!"

Спить баба під рядниною
І руки навхрест складено.
Торбинку з материною
Під голову покладено.

ПОЕЗІЇ
ЛЕСІ
ТОМИ

... ДУША
І
НІЧ

Душа і ніч

Такий безмежний сум, немов сувій
Суворого глухого полотна
Насунуто, натягнено наметом
На землю мертву і на небо мертве.

Хто там вночі
Блука поміж тинами,
Один додому ідучи?

Хто той один, заблуканий самітник
З цінком старців, з цінком слінців?
Вже час летить, що вимете з лахміттям
Занятї в долю папірці.

Хто ти, один Тарасе чи Нечує,
Чи третій той, хто без ім'я спочив?
Земля мовчить і мова вже не чує.
І сам вночі.

Такий безмежний сум. Сузір'я ран.
Стримить, мов спис, у кожній пісні.
Невже і справді несумісні
Талант і талан?

Скарби скорбот. Від них немає втечі
Із вічністю довіку віч-на-віч..
Такий безмежний сум і порожнеча.
Душа і ніч.

В.Л.

Хіба ти не чуєш, вже час
Скликає нас, мов гурт до отави,
Бо ми відтоптали свій ряст,
Свій килим весняний стоптали.

Хіба ти не чуєш, мов цвях,
Забито у серці щосили,
Бо ми вже скінчили свій шлях,
Свій колір зелений зносили?

А нині, ти бачиш, горить
Багряне багно падолисту?
І час вже китайкою вкрить
Бандуру з її бандуристом?

В смутних золотаних дощах,
В осінньому журному вирі -
Хіба ти не чуєш "прощай" -
Роки відлітають у вирій?

А доля причинна й сумна
Зриває вогонь з верболозу.
Не жаль ту дівчину - бо ряст
відтоптала вона -
Квітку мороз помарозив!

З циклу "Страсті"

Пам'яті поетеси Ладі Могилянської,
що загинула 37-ого року.

"Ти чуєш, розп'ятий?"
Л. Могилянська

Де врода дівоцька?
Мов хмарка, мінлива краса.
Поніміла одтом
Ті очі пекуча роса.
В кривавім намисті,
Терном повито вінок.
Навіть кесарі римські
Так не карали жінок.
І рарівняна катом
До Бога за вільні ряцки,
Вдостоєна страти ...
Чорній в'ються круки.
Пречистая мати!
Не з янгольським крином в руці ÷
Із смертною чашою
В сльозах роменців.
. . . . . .
Твоїх не тобою народжених, мати, прости
За те, що і нині не сміли б тебе врятувати,
За те, що і нині конати б тобі на хресті...
Ти чуєш, розп'ята?

х х х

Земле моя зруйнована,
Твоя слава спілюндрована,
Земле моя розорена,
Твоя врода спотворена.
Твоє зілля не зібране,
Твої зорі позірвані.
Із тобою мовчу я,
Моя пристрасть таємна.
Відчай свій я чую
У мовчанні твоєму.
Там, де доля-небога
Шкандибає по-під тинням,
Геть припала дорога
Пилом радіоактивним.
Чим слов'янськаазиятиця
Світові завинила?
Про Чорнобиль билицю
Рознесла на крилах.
Бодай та зозулиця
Сім років не кувала.
В полі мертва криниця
Діточок напувала.
Та бодай та зозуля
Повік не кувала.
Ідуть дощі у Польщі,
Віють вітри на Київ,
То лихіша Батия
Насувала навала.
Ой гірка ж та билина
Чорне йменння полинне!
Там колись Бондаренко,
Гайдамака, загинув.
У Макарові взяли,
У Чорнобилі вбили.
Голівоньку козацьку
На палю наділи".
Чорне місто Чорнобилю,
Такі твої свята.
Що тобі пороблено -
Україні страта?

Сестрі

Нащо мені слово- тверда криця.
Отзовись до мене словом,
що мов квітка,
Бо у нас с тобою одне літо,
Запашне і затишне, мов трійця.
І один над нами -
Зором України -
Зоряний барвінок.
Озовись до мене, мов
Щире слово чебрецю і м'яти,
Те, що вміли гарно називляти
Прадіди, проросші в цій землі.
А я не вмію,
наче хто язик заклав.
Не знаю звуку,
Що горлиця, мов немовля,
Все гука.
Що вітер хвилю колише,
Що листя промовляє стиха -
Мовою мого кохання,
Що я навчитися не встигла.
І в пісні, і на образах
Єдиний сум і спів єдиний.
Дівчина плаче, а козак
Покинув чи загинув.
А вона все вбирає
Свої шати святкові
У калини корали,
В дукачі осокорів.
Єдина кров засолонила
Затоки лагідні дніпрові,
Озвись до мене, сестро мила,
Споріднена цією кров'ю.
Запекла кров голів відтятих,
Голів, насаджених на палі.
То лють козацького завзяття
Нас захлинає у запалі.
То мова рідної землі,
Що в серце жар, мов меч
встромила.
Святою мовою Її,
Озвись до мене, сестро мила.
Мене з полону трясовиця
Вона не владна врятувати,
А ти не вмреш, і стане сил
Себе до світа доволати.

Крізь віки

"Гей нуте, степи горять пожарами"

З напису на гайдамацьких "мамаях"

Не миналась ніколи Руїна,
Не миналась ніколи наруга.
Україно моя, сокорино,
Осокор заомтіє край лугу!

Не миналась неволя ніколи.
Пишноцвіт твій пожаром пожух.
Віковічне твоє Дике поле,
Де комоні ординські іржуть.

Хто тебе не терзав, не тиранив!
Хто твій хліб не поганив святий!
Знов мордує тебе бусурманин,
Знов раба у насильника ти.

І доріженьки пилом припали,
Закурила шляхи курява.
І зчорніла під вітром на палі
Золотава твоя голова.

Тільки щем гайдамацький - пісні!
І летить, й летить, і летить
Мертвий сніг, мертвий сніг, мертвий сніг...
Сто століть, сто століть, сто століть.

З ЛИСТА ДО РЕДАКЦІЇ

"...У першому числі альманаху "Пороги" надрукована стаття пана Ярослава Гомзи "Троян. Божество чи імператор?"

Декілька слів для пана Ярослава Гомзи з новатора:

1. Дрібничкова помилка в імені імператора, він називався Траян через літеру "а".

2. Вся концепція хибна через те, що сівери прийшли не з Балкан на Чернігівщину, а якраз з Чернігівщини на Балкани під час антських туди походів у УІ ст., як частина тих саме лівобережних антів. Про це у П. Третьякова ("Восточнославянские племена") і у М. Брайчевського ("Походження Русі"). Антська держава ІУ-поч.УП ст.ст. виникла на основі добровільного і рівноправного об'єднання племен, вірніше - міжплеменних трьох союзів, як їх братерська федерація побратимів. Про це говорить сама їхня назва -"анти" ("заприсяжені", "союзники", "побратими" за смислом). Русь же IX-X ст.ст. створювалась шляхом завоювань полянами (= русс) інших племен, тобто при наявності між ними ворожнечі. Але і це все не важне. А ось що важне: публікація в "Известиях Академии наук СССР, серия литературы и языка", том 46, № I, 1987 надзвичайно новаторської статті В.М. Стецюка (інженер-кібернетик) "Определение мест поселения древних славян графоаналитическим методом" (с. 36-45) з картою і схемою праслов'янської території, за якою серби, хорвати, болгари і словенці первісне своє місце проживання мали на нашому Подесенні з південною межею по річці Сулі. Звідси вони й пішли на Балкани в УІ ст. І до цього на додаток стаття Мирослава Ленцького "Українська мова у центрі слов'янських мов" в варшавському тижневику "Наше слово" № 5I за 1987 рік від 20.XII.87, с. 3, за якою всі слов'янські мови виникли одночасно без міжчного етапу спільної нібито для трьох мов якоїсь давньоруської, при чому праукраїнська мова розташована в центрі схеми до інших слов'янських мов має таке відношення, як латинська до інших романських, є наче матірньою праслов'янською мовою. Крім цього всього, антська держава як політична одиниця на території між Доном і Сяном та Зах. Бугом є історичним і археологічним фактом.

Незважаючи на ці міркування, вважаю, що стаття Я. Гомзи варта уваги читача.

Ігор Кічак
м. Коломия на Івано-Франківщині

ВІДПОВІДЬ АВТОРА

Шановна редакціє!

Читач Ігор Кічак вказує на мою "дрібничкову помилку" в імені імператора, він називався Траян, через літеру "а". Я вибачаюсь. У рукописі ніякої помилки не було, і римського імператора названо Марк Ульпій Траян, а далі вказано, що Троян - це болгарська форма цього імені. На жаль, у "Порогах" при передруку з рукопису допущена помилка: скрізь фігурує форма "Троян". Ця помилка відсутня, проте, у публікації скороченого варіанту статті в "Нашому слові" № 4 за 29 січня 1989 р. Тому редакцію "Порогів" прошу спростувати допущену помилку.

2. У своїй статті я не торкався і не заперечую міграцію слов'янських племен з Подесення на Балкани у VI ст., а лише вказав на міграцію сіверів у VII ст. з Добруджі в басейн Десни-Сули-Сейму під натиском тюрко-болгар хана Аспаруха.

3. Щодо держави антів як союзу східнослов'янських (українських) племен, то це досить таки гіпотична теорія. А саме слово "анти" не було самоназвою цих племен чи союзу. Етимологія цього етноніма досить спірна. Авари називали антами частину тих слов'ян, які на деякий час вступили з ними в союз, тобто були їхніми друзями чи побратимами, "здруженими". За іншими припущеннями анти - це племена, які жили скраю, на краю (окраїнах - українських) не то слов'янського племінного об'єднання між Дніпром і Дністром у IV-VI ст., не то на краю іранських володінь у Причорномор'ї. Ще інші пов'язують цей етнонім з племінною назвою вятичів ( ), які, буцімто, жили первісно в басейні нижнього Дону-Дінця і лише пізніше відійшли на північ.

4. Ігор Кічак і сам не заперечує наявності ворожнечі між слов'янськими племенами в IX-X ст. при утворенні Русі. Але така ворожнеча була і раніше. Адже дозволили інші слов'янські племена обрам "примучити" волинян-дулібів.

5. Не можу не погодитися з І. Кічаком в іншому. А саме, в питаннях, яких я в своїй статті зовсім не торкався, тобто виникнення слов'янських мов, а, значить, і слов'янських народів і вважаю т.з. давньоруську мову, як і "давньоруську" народність зовсім міфічними. Український, білоруський і російський (московський) народи виникли не в результаті розпаду "давньоруської народності", а шляхом консолідації груп племен.

Я. Гомза

смт. Очеретине на Донеччині

МОГАЛЕВСЬКИЙ ГРИГОРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

1877 - 1930

Закінчив Академію мистецтв в СПб (1898-1907). Варіант дипломної програми "Переможці" був в ДІМ (Дніпропетровський історичний музей ім. Д.І. Яворницького). Цей варіант експонувався на виставці (Південно-російська) 1910 року в Катеринославі.

1909 року Могалевський вступив у створене у Катеринославі Художньо-артистичне товариство. На II виставці товариства (1911) експонувалися його твори "Нащадок запорожців", "Відпочинок", "Надвечір", 6 етюдів Дніпра. Були в нього ще роботи "Дніпро могутній", "На схід сонця".

Працював він в Управлінні залізниці. З 1914 року - на війні. Потім жив у Олександрівську (Запоріжжя).

В Дніпропетровському художньому музеї є один його твір - "Портрет І.Я. Акинфієва", 1909, П., олія.

Акинфієв
Іван Якович
(1851 - 1919)

Іван Якович Акинфієв, геоботанік, вивчав рослинність Катеринославщини. Викладач Катеринославського реального училища (1900-і роки). Член Катеринославського наукового товариства з 1902 року. Один з фундаторів Катеринославського обласного музея імені О.М. Поля.

Ярослав Гомза

ЩЕ РАЗ ПРО УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ГІМН

У першому числі "Порогів" була опублікована довідка (передрук) Б. Якимовича про українську національну символіку, зокрема про гімн "Ще не вмерла Україна".

Позаяк спеціального закону, який би монополізував пісню "Ще не вмерла Україна" як державний чи національний гімн, не було, то це привело до виникнення варіантів цієї патріотичної пісні, що для оф-ційного гімну не допустимо, а для народної пісні - дуже характерно.

Б. Якимович подав і не найкращий варіант і не автентичний вірш П. Чубинського. Цей варіант має явно галицьке забарвлення (дві середні строфи, автором яких був М. Вербицький).

Як патріотична народна пісня "Ще не вмерла Україна" побутувала на Кубані. А ось вірш П. Чубинського:

Український гімн

Ще не вмерла Україна і слава, і воля!
Ще нам, браття-молодці, усміхнеться доля!
Згинуть наші вороги, як роса на сонці,
Запануєм, браття, ми у своїй сторонці!

Приспів:
Душу й тіло ми положим за свою свободу
І покажем, що ми, браття, козацького роду!
Гей, гей, браття милі, нумо братися за діло!
Гей, гей, пора встати, пора волю добувати!

Наливайко, Залізняк ще й Тарас Трясило
Із могили кличуть нас на святеє діло.
Гей, згадаймо славну смерть лицарства-козацтва,
Щоб не втратить марно нам свойого завдатку.

Приспів:

Ой, Богдане, Богдане, славний наш гетьмане,
Нащо віддав Україну Москві на поталу?!
Щоб вернути її честь, ляжем головами,
Назовемся України вірними синами!

Приспів:

Спогадаймо тяжкий час, лихую годину
Й тих, що вміли помирать за нашу Вкраїну.
Спогадаймо славну смерть лицарства-козацтва,
Щоб не стратить марно нам свойого юнацтва!

Приспів:

Очевидно, також у 30-і роки в одному з варіантів рядки

Гей, згадаймо славну смерть лицарства-козацтва,
Щоб не втратить марно нам свойого юнацтва

замінено такими словами:

Як ми станем усі, браття, від Сяну до Дону,
В своїм краю панувати не дамо нікому.

Існувало ще цілий ряд варіантів, але в коротному огляді розглянути їх усіх просто нема можливості.

Проте пісня як гімн у даних варіантах майже ніколи не виконувалася. Виконувалася лише перша та остання строфа поданого Якимовичем варіанту. Ця остання строфа у свою чергу є лише частиною приспіву гімну П. Чубинського.

Гімн був створений на зразок гімнів інших слов'янських народів, зокрема сербського і польського.

На доповнення довідки Б. Якимовича треба сказати, що роль гімну українських монархістів гетьманців-державників у повній мірі виконував вірш Спиридона Черкасенка "Не раз вночі на чужині...", дві строфи з якого і подаю:

Не раз вночі на чужині
Мене навідує видіння:
Гетьман суворий на коні.
Майдан. Софія. Безгоміння.

Я кликав вас під булаву
Щоби згадати давню славу
І на руїнах щоб нову
Створити власную державу ...

На мою думку, в усіх згаданих Якимовичем гімнів найбільшої уваги заслуговують слова Івана Франка – вірш "Не пора", пісенний варіант якого і пропоную:

Не пора,наепора, не пора
Москалеві, ляхові служить.
Довершилась України кривда стара.
Нам пора для України жить!

Не пора,не пора, не пора
В рідну хату вносити роздор.
Хай пропаде незгоди проклята мара.
Під України єднаймось прапор!

Бо пора не великая есть.
У завзятій важкій боротьбі
Ми полягем, щоб славу і волю, і честь,
Рідний краю, добути тобі.

Величаво-поважна і музика Д. Січинського на ці слова. Вірш написано 1916 року, саме в розпалі першої світової війни і напередодні національно-демократичних революцій в Росії та Австро-Угорщині, до складу яких входила Україна.

Музичальним шедевром є гімн "Молитва за Україну" ("Боже великий, единий...") Миколи Лисенка на слова Олександра Кониського:

Боже великий, единий,
Русь-Україну храни,
Волі і світу промінням
Ти її осіни!

Світлом науки і знання
Нас, дітей, просвіти,
В чистій любові до краю
Ти нас, Боже, зрости!

(Боже, послухай благання:
Нищить недоля наш край -
В єдності сила народу,
... Боже, нам єдності дай!)

Молимось, Боже єдиний,
Русь-Україну храни,
Всі свої ласки-щедроти
Ти на люд наш зверни!

Дай йому волю, дай йому долю,
Дай доброго світа.
Щастя дай, Боже, народу
І многая, многая літа!

У пізнішій обробці О. Кошиця слова "Русь-Україну" замінено "Нам Україну". А середня, взята в дужки строфа теж пізнішого походження.

І нарешті, так би мовити паралельним гімном завжди був і залишається Шевченків "Заповіт" з його закличним:

..... вставайте
Кайдани порвіте!

смт. Очеретине
на Донеччині

С В Я Т О В К У Н С Т К А М Е Р І

Наступного дня після чорної чорнобильської річниці у Дніпропетровському художньому музею провадився урочистий захід. Про це нагадувала череда авто на звичайно тихій вулиці біля музею, а наявність чорних "Волг" засвідчувала "високий", обкомівський рівень видовища, що відбувалося.

Спранді, музейний вернісаж ушанували своєю присутністю офіційні особи, а також представники міськкому, Ковтневого райкому, Управління та відділу культури (дивні установи!), голови творчих спілок та інші функціонери місцевої більшкультурної номенклатури.

Лилися промови-дифірамби в кращих традиціях штампованої офіційної балаканини, де траплялися і такі"перли", як "он умеет видеть красоту и проводить ее в жизнь" (працівник Ковтневого райкому, що побажав лишитися невідомим), сипалися чергові адреси-вітання і подарунки. Та чи варто нам приділяти увагу цій"події у культурному житті міста", як величають подібні вернісажі міські засоби інформації, адже "Вечірка" ще за два тижні дала урочистий анонс устами директора музею Л.В. Тверської.

І все-таки в цьому є смисл! По-перше, "подія" відбулася у Дніпропетровську, тому осередку брежнєвської мафії, кузні її республіканських та кремльовських кадрів, що й досі зберігає свій специфічний аромат. Отож і дійові особи цього спектаклю, як у ті "добрі старі" часи застою, що був часом "розквіту" Дніпропетровського художнього музею, адже його відвідував сам Щолоков з командою (відомий шанувальник прекрасного!) - дійові особи тут ті ж. Ті ж партійні дами з відібраними за ранжиром зачісками і бюстами, ті ж підтягнені чиновники для всіляких доручень та безликі люди в цивільному з військовою виправкою, та ж челядь білявистецька. Всі ті, що своїм невіглаством та безпринципністю, великопанською пихою та безкарністю привели Україну до духовного Чорнобилю. Всі, сфокусовані в мініатюрі, як у краплі води.

І такий же типовий сам герой події - п'ятдесятрічний ювіляр Анатолій Степанович Ткач, багаторічний голова Дніпропетровської організації спілки художників, заслужений діяч мистецтв УРСР. Кість від кістки, плоть від плоті тієї генерації функціонерів Спілки художників УРСР різного калібру, що, харчуючись біля стола партійних босів, старанно розмальовувала фасад брежнєвської історії і фактично

загальмувала художній процес в українському образотворчому мистецтві. Зокрема, багато хто з присутніх на цьому"святі у світі прекрасного" безпосередньо брав участь у перетворенні колись яскраво українського міста на Дніпрі в безбатьківченкову асфальтову пустелю.

Біографія Ткача теж типова, хча має, за чутками, колоритний штрих: спочатку подавшися до духовної семінарії, він потім перебрався маляром на ідеологічний фронт. Народився в Дніпропетровську, закінчив Дніпропетровське художнє училище, Київський художній інститут, всім життям пов'язаний з Україною, навіть співає українські пісні на бенкетах, і в той же час людина і в творчості, як що так можна назвати його малювання, і в усій своїй діяльності, абсолютно байдужа до всього національного. Отже і роботи виставки (рука не здіймається написати "твори") вражають не тільки і не стільки нездарністю, професійною безпорадністю, партацькою зверхністю, але, перш за все, той повною відсутністю національної приналежності, за якою стоїть горезвісне "мой адрес - Советский Союз".

В брежнєвські сімдесяті Ткача репрезентували як майстра тематичної картини та портретів металургів Придніпров'я (його постійний тлумач - мистецтвознавець Тверська, член спілки художників, теперішній директор музею). На виставці цей "етап" характеризує полотно з промовистою назвою "Романтики дев'ятої". Дев'ята домна на Криворіжжі - ударний об'єкт брежнєвського "тяп-ляпбуду", що йому присвячували цілі виставки дніпропетровські партачі, стоячи у черзі першими.

Типовий сюжет, характерне виконання. Суцільний мажор, червоняста гама. Здоровенна химерна махина домни завалюється кудись за межі полотна. Її підпирають і на неї спираються з радісними і самовдоволеними обличчями глядачеві прості радянські робітники, на яких разом з глядачем вона має навалитись.

Варто, мабуть, згадати, що до мистецтва Ткач приклав руку і як діяч, що в 1975 року у самий "пік" стагнації очолив Дніпропетровську спілку художників, взявши безпосередньо участь у цькуванні і вигнанні з "Дніпра" обдарованих митців як формалістів, націоналістів тощо. Про його зловісну роль у художньому житті дніпропетровщини згадується у нарисі про художника Феодосія Гуменюка в одному з номерів часопису "Україна" за 1988 рік.

Мистецький його тріумф - тріумф безглуздя доби - доповнюють такі ж бутафорські цинічно оптимістичні й хвацькі портрети горнових, Героїв соціалістичної праці, прізвища яких не хочеться нази-

вати, зважаючи на неповинність моделей.
Та на ювілейній виставці їх не так багато. Не випадково ж і "партійна дама", хоч і не до речі, але вживає слово "краса". От і"співець індустріального Придніпров'я" за 4 роки перебудови переключився на "чисті" пейзажі і натюрморти. Такі собі камерні етюди - наслідки відряджень, туристичних подорожей та вражень в будинках творчості. Тут і Середня Азія, і Болгарія, і Крим. З'явився Дніпропетровськ, "Площа Дем'яна Бедного" з трактором чи катком для асфальтування, а ось"Зупинка на шляху" біля поста ГАІ (такі мотивиккажуть про автора трохи більше, мабуть, як йому бажалося б.

І все однаково невиразне, приблизне, позбавлене, індивідуальності. Мимоволі, перефразувавши трохи слова пейзажиста Ниського, хочеться сказати, що "чистий пейзаж треба писати чистими руками". Та нехай. Подивився і забув. Але один краєвид зупиняє. "60 км від Чорнобилю", 1986 рік. В'ялі сірозелені плями води і невиразні форми дерев. Худфондівський колорит. Боже, яку товсту шкіру треба мати яким глухим до світу треба бути, щоб і тоді написати цей мотив: без думки, без душі.

Але, можливо, і це блюзнірство несвідоме. Взагалі, щоб зробити таку ювілейну персональну виставку до 50-річчя, треба неусвідомлювати навіть власної гідності. Та й звідки її взяти?

Пихаті, вже сиві й бородаті "діти", вигодованці стагнації. Застиглі в своїй добі як мошка у бурштині, "віскові персони". Сьогодні вони святкують ювілеї та влаштовують погромницькі кампанії, намагаючись стримати маятника. Кривавий монстр бенкетує і челядь панствує. Та час іде.

ЗАДѢША КРЕСТЪ ПОНЕСТИ

TRADITI

Альбер Камю

МІФ ПРО СІЗІФА

Боги засудили Сізіфа весь час тягати кам'яну брилу на вершину гори, звідки вона силою власної ваги спочувалася вниз. Боги не без рації вирішили, що немає страшнішої кари, ніж праця марна й безнадійна.

... Неважко зрозуміти, що Сізіф - герой абсурдний, як через свою пристрасть, так і через свою муку. За зневагу до богів, ненависть до смерті і любов до життя він заплатив невимовним стражданням: виконувати без перерви нескінченну роботу. Ото ціна, яку треба було заплатити за любов до землі. Про Сізіфа в пеклі невідомо нічого. На те й міфи, щоб уява їх оживила. В нашому ж міфі ми бачимо лише, як напружується в зусиллі тіло, щоб підважити величезний камінь і підняти його вгору вже стократ вибитим схилом, як спотворюється гримасою обличчя, як щока припадає до каменя, як плече приймає обліплену глиною брилу, як шукають куди стати ноги і за що вхопитися пальці й як надійно лягають вимазані землею людські долоні. Наприкінці цієї тяжкої праці, міряної простором без неба і часом без дня, мету осягнуто. Тоді якусь хвилину Сізіф дивиться, як камінь спадає додолу, звідки треба буде знов його винести нагору. Він сходить на рівне.

Мене цікавить Сізіф під час цього повернення, під час цієї паузи. Обличчя, натруджене при камені, вже сам'яніло! Бачу, як той чоловік спускається вниз важкою, але рівною ходою, вниз до страждання, що його кінця не спізнає. Цей час, що є ніби спочинком і що повертається з такою самою певністю, як і його нещастя, є часом свідомості. Кожну хвилину, коли з верхів'я Сізіф іде до лігва богів, він підноситься над своєю долею. Він дужчий за камінь.

Я залишаю Сізіфа під горою! Завжди знаходиш свою ношу. Але Сізіф учить вищої вірності, що заперечує богів і зрушує скелі.

... Сходження на вершину вже досить, щоб заповнити людське серце. Треба уявити собі Сізіфа щасливим.

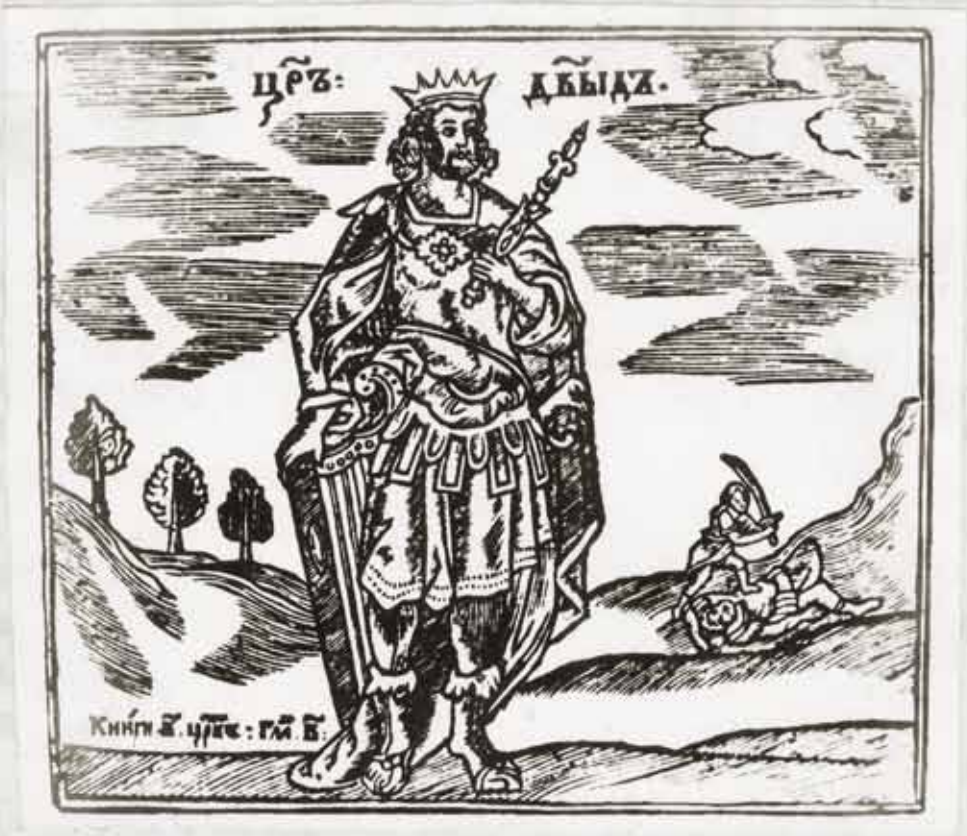
ЦРЪ: ДВЫДЪ.

Микола Костомаров

КНИГИ БУТТЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

I. Бог создав світ: небо і землю, і населив усякими тварями, і поставив над усею твар'ю чоловіка, і казав йому плодитися і множитися, і постановив, щоб род чоловічеський поділився на коліна і племена, а кожному коліну і племену даровав край жити, щоб кожне коліно і кожне племено шукало Бога, котрий од чоловіка недалеко, і поклонялись би йому всі люди, і віровали в Його, і любили б Його, і були б усі щасливі.

2. Але род чоловічий забув Бога і оддався дияволу, а кожне племено вимислило собі богів, а в кожному племені народи повидумували собі богів, і стали за тих богів биться, і почала земля поливатися кров'ю і усіватися попелом і костями, і на всім світі сталося горе, і бідпота, і хвороба, і нещастя, і незгода.

3. І так покарав людей справедливий Господь потопом, війнами, мором і найгірше неволею.

4. Бо один есть Бог Істинний, і один цар над родом чоловічим, а люди, як поробили собі багато богів, то з тим укупі поробили собі багато царів, бо як у кожному кутку був свій бог, так у кожному кутку став свій цар і стали люди биться за своїх царів, і ще стала земля поливатися кров'ю і усіватися попелом і костями, і умножитись на всім світі згоре, будпота і хвороба, і нещастя, уі незгода.

5. Нема другого Бога, тільки один Бог, що живе високо на небі, іже всюди сий Духом святим своїм, і хоч люди поробили богів в постаті звіриній і чоловічій со страстями і похотями, а то не боги, а то страсті і похоті, а правив над людьми отець страстей і похотей, чоловіковбивця диявол.

6. Немає другого царя, тільки один Цар Небесний Утішитель, хоч люди і поробили собі царів в постаті своїх братів-людей, со страстями і похотями, а то не були царі праведні, бо цар есть то такий, що править над усіма, повинен бути розумніший і справедливіший над усіх, а розумніший і найсправедливіший над усіх есть Бог, а ті царі -

со страстями і похотями, а правив над людьми отець страстей і похотей, чоловіковбивця диявол.

7. І ті царі лукаві побрали з людей таких, що були сильніші, або їм нужніші, і назвали їх панами, а других людей поробили їх невольниками, і умножились на землі горе, біднота і хвороба, і нещастя, і незгода.

8. Два народи на світі були дотепніші: Євреї і Греки.

9. Євреїв сам Господь вибрав і послав до їх Моісея, і постановив їм Моісей закон, що приняв од Бога на горі Синайській, і постановив, щоб усі були рівні, щоб не було царя між ними, а знали б одного царя Бога небесного, а порядок давали б судді, котрих народ вибирав голосами.

10. Але Євреї вибрали собі царя, не слухаючи старця святого Самуїла, і Бог тоді їм показав їм, що вони не гаразд зробили, бо хоч Давид був луччий з усіх царей на світі, однак цього Бог попустив у гріх, що він одняв у сусіди жінку: се ж так було, аби люди зрозуміли, що хоч який добрий чоловік буде, а як стане самодержавно панувати, то злеліється. І Саломона, мудрішого з усіх людей, Бог попустив у саме велике неиство – ідолопоклонство, аби люди зрозуміли, що хоч який буде розумний, а як стане самодержавно панувати, то одуріє.

11. Бо хто скаже сам наобебе: "Я луччий од усіх і розумніший над всіх, усі мусять коритися мені і за пана мене уважати, і робить те, що здумаю",– той согрішає первородним гріхом, которий погубив Адама, коли він, слухаючи диявола, захотів порівнятися з Богом і здурів, – той навіть подобиться самому дияволу, котрий хотів стать в рівню з Богом і упав у пекло.

12. Єдин бо есть Бог і єдин він Цар, Господь неба і землі.

13. Тим і Євреї, як поробили собі царів і наобдли єдиного Царя небесного, зараз однали і од Істинного Бога і почали кланятися Ваалу і Дагону.

14. І покарав їх Господь: пропало і царство їх, і всіх забрали у полон Халдеї.

15. А греки сказали: "Не хочемо царя, хочемо бути вільні і рівні".

16. І стали Греки просвіщенні над усі народи, і пішли од них науки і ісскуства і умисли, що тепер маємо. А се сталося за тим, що не було у них царей.

17. Але Греки не дізналисъ праздивої свободи, бо хоч одріклись царей земних, та не знали царя Небесного і вимишляли собі богів, і так царей у їх не було, а боги були, тим вони виполовину стали такими, якими були б, коли б у них не було богів і знали б небесного Бога. Бо хоч вони багато говорили про свободу, а свободні були не всі, а тільки одна частка народа, прочі ж були невольниками, і так царів не було, а панство було: а то все рівно, як би у їх було багато царів.

18. І покарав їх Господь: бились вони між собою, і попали в неволю іспершу під Македонян, а другое до Римлян.

І покарав Господь род чоловічеський: що найбільша часть його, сама просвіщенна, попалась в неволю до римських панів, а потім до римського імператора.

19. І став римський імператор царем над народами і сам себе нарік богом.

20. Тоді возрадувався диявол і все пекло з ним. І сказали в пеклі: от тепер уже наше царство: чоловік далеко одступив од Бога, коли один нарік себе царем і богом вкупі.

21. Але в той час змилувався Господь Отець небесний над родом чоловічим і послав на землю сина свого, що показати людям Бога, царя і пана.

22. І прийшов син Божий на землю, щоб одкрити людям Істину,щоб тая Істина освободила род чоловічий.

23. І навчив Христос, щоб всі люди братія і ближні, всі повинні любить понереду Бога, потім один одного, і тому буде найбільшая шана од Бога, хто душу свою положить за други своя. А хто перший між людьми хоче бути, повинен бути всім слугою.

24. І сам на собі приклад показав: був розумніший і справедливіший з людей, стабо бить, цар і пан, а явився не в постаті земного царя і пана, а народився в яслах, жив в бідності, набрав учеників не з панського роду, не з учених філозофів, а з простих рибалок.

25. І став народ прозріватъ Істину: і злякалися філозофи і люди імператора римського, що істина бере верх, а за істиною буде свобода, і тоді вже не так легко буде дурить і мучить людей.

26. І засудили на смерть Ісуса Христа, Бога, царя і пана: і претерпів Ісус Христос оплювання, заушення, бієння, крест і погребеніє за свободу роду чоловічого тим, що не хотіли прийняти за царя і пана, бо мали другого царя - кесаря, що сам себе нарік богом і пив кров людську.

27. А Христос-цар свою кров полив за свободу рода чоловічого і останив на віки кров свою для питанія вірним. І воскрес Христос в третій день, і став царем неба і землі.

28. Ученики його, бідні рибалки, розійшлися по світу і проповідували істину і свободу.

29. І ті, що приймали слово їх, стали братами між собою чи були пред того панами, або невольниками, філозофами, або невченими, усі стали свободними кров'ю Христовою, котру зарівно приймали, і просвіщеними світом правди.

30. І жили християни братством, усе в них було общественне, і були в ним вибрані старшини, і ті старшини були усім слугами, бо Господь так сказав: "Хто хоче першим бути, повинен бути всім слугою".

31. Тоді імператори римські і пани, і чиновні люди, і вся челядь їх, і філозофи підпились на християнство і хотіли викорінити Христову віру, і гибли християни, їх і топили, і вішали, і в чверті рубали, і пекли, і залізними гребінками скребли, і інші тьмочисленні муки їм чинили.

32. І віра Христова не уменшалась, а чим гірше кесарі і пани лютували, тим більше було віруючих.

33. Тоді імператори з панами змовились і сказали поміж собою: "Уже нам не викорінити християнства; піднімемось на хитрощі, приймемо її (віру Христову) самі, перевернимо ученіє Христово так, щоб нам добре було, та й обдуримо народ".

34. І почали царі приймати християнство, і кажуть:"От, бачите, можна бути і християнином і царем вкупі".

35. І пани приймали християнство, і казали: "От, бачите, можна бути і християнином і паном вкупі".

36. А того не уважали, що мало сього, що тільки єназваться. Бо сказано: не всяк глаголяй мі Господи! внідеть в царство небесноє, но творяй волю Отца Моєго, іже єсть на небесіх.

37. І піддурили архиєреїв і попів, і філозофів, а ті і кажуть: "Істинно так воно єсть, аж і Христос сказав: воздадіте кесарево кесареві, а Божіє Богові", а Апостол говорить: "Всякая власть од Бога". Так уже Господь установив, щоб одні були панами і багатими, а другі були нижчими і невольниками.

38. А казали вони неправду, хоч Христос сказав: воздадіте кесарево кесареві, а се тим, що Христос не хотів, щоб були бунти та незгода, а хотів щоб мирно і люб'язно розійшлась віра і свобода, бо коли християнин буде воздавать нехристиянському кесареві кесарево - платить податок, сповнять закон, то кесар, прийнявши віру, повинен одріктись свого кесарства, бо він тоді, будучи першим, повинен бути всім слугою, і тоді б не було кесаря, а був би єдин цар - Господь Ісус Христос.

39. І хоча Апостол сказав: "Всяка власть од Бога", а не єсть воно те, щоб кожний, що захватив власть, був сам од Бога. Уряд і порядок і правленіє повинні бути на землі: так Бог постановив, і єсть то власть, і власть та од Бога, але урядник і правитель повинні підлягать закону і сонмищу, бо і Христос повеліває судиться перед сонмищем, і так як урядник і правитель - перші, то вони повинні бути слугами, і недостоїть їм робить те, що задумається, а те, що постановлене, і недостоїть їм величаться та помпою очі одводити, а достоїть їм жити просто і працювати для общества пильно, бо власть їх од Бога, а самі вони грішні люди і самі послідніші, бо всіх слуги

40. А сьому ще гірша неправда: будім установлено од Бога, щоб одні пановали і багатились, а другі були у неволі і нищі, бо не було б сього, скоро б поприймали щире евангеліє: пани повинні свободити своїх невольників і зробиться їм братами, а багаті повинні наділяти нищих, і нищі стали б також багаті; як би була на світі любов християнська в серцях, то так було б: бо хто любить кого, той хоче, щоб тому було так же хороше, як йому.

41. І ті, що так казали і тепер кажуть і переверчують Христово слово, ті оддадуть одвіт в день судний. Вони скажуть судді: "Господи! Не в твоє ми ім'я пророчествовахом", а судія скаже їм: "Не вім вас".

42. Таким викладом зіпсували царі, пани та вчені свободу християнську.

43. Благодать дана всім язикам, а спершу коліну Яфетову, бо бимово через жидів отверглуло Христа. І перейшла благодать до племен грецького, романського, німецького, слав'янського.

44. І Греки прийнявши благодать, покаляли її, бо вони прийняли нову віру і не зовлеклись ветхого чоловіка со страстями і похотями, оставили при собі і імператорство, і панство, і пиху царську, і неволю, і покарав їх Господь: чахло грецьке царство тисячу років, зчахло зовсім і попало до Турків.

45. Романське племено – Влохи, Французи, Гішпани прийняло благодать, і стали народи увіходить у силу і у нові жизнь, і провсіщенність, і благословив їх Господь, бо лучче вони прийняли св. віру, ніж Греки, одначе не зовсім зовлеклись ветхого чоловіка со страстями і похотями, оставили і королей і панство і вимислили голову християнства – папу – і той папа видумав, що він має власть над усім християнським, ніхто не повинен судити його, а що він здумає, те буде гарно.

46, І племено німецьке – народи німецькі, прийняли благодать і стали увіходити у цущу силу і жизнь нову і просвіщенність, і благословив його Господь, бо вони ще лучче прийняли віру ніж Греки і Романці, і з'явився у них Лютер, который почав учити, що повинно християнам жити так, як жили до того часу, коли поприймали і попереверчували ученіє Христово царі і пани, і щоб не було неподсудимого голови над Церквою християнською – паши, есть бо єдин глава всім – Христос. Але і Німці не зовлеклися ветхого чоловіка, бо зоставили

у себе і королів, і панів, і ще гірше дозволили замість пани і єпископів орудувать Церквою Христовою королям і панам.

47. І сталася послідняя лесть гірша першої, бо не тільки у Німців королі, але і у других землях взяли верх на всім і, щоб удержати народ у ярмі, поробили ідолів, одвертали людей од Христа і казали кланятися ідолам і битися за ним.

Бо то все рівно, що ідоли: хоча Французи були хрещені, одначе меньш шанували Христа, ніж честь національну, але такого ідола їм зроблено, а Англичане кланялись золоту і мамоні, а другі народи также своїм ідолам, і посилали їх королі і пани на заріз за шматок землі, за табак, за чай, за вино, - і табак, і чай, і вино стали у них богами, бо речено: "Іде ж сокровище ваше, там серце ваше". Серце християнина з Ісусом Христом, а серце ідолопоклонникове з своїм ідолом. І стало, як каже Апостол, їх богом чрево.

48. І вимислили одщепенці нового бога, сильнішого над усіх боженят, а той бог називався по французьки его їзм або інтерес.

49. І філозофи почали кричати, що то кепство - віровати в Сина Божого, що немає ні пекла, ні раю, і щоб усі поклонялись егоїзмові, або інтересові.

50. А до всього того довели королі та пани; і завершилася міра їх плюгавства: праведний Господь постав свій меч обоюдоострий на рід прелюбодійний; збунтовались Французи і сказали:"Не хочем, щоб були в нас королі та пани, а хочем бути рівні, вільні".

51. Але тому не можна було статися, бо тільки там свобода, где Дух Христов, а Дух Божий уже перед тим вигнали з Францеццини королі та маркізи, та філозофи.

52. І Французи короля свого забили, панів прогнали, а самі почалися різати і дорізалися до того, що пішли у гіршу неволю.

53. Бо на їх Господь хотів показать усім язикам, що нема свободи без Христової віри.

54. І з тої пори племена романське і німецьке турбуються, і королів і панство вернули, і про свободу кричать і нема в їх свободи, бо нема свободи без віри.

55. А племено слав'янське, то найменший брат у сем'ї Яфетової.

56. Трапляється, що менший брат любить дужче отця, одначе получає долю меншу проти старших братів, а потім, як брати старші своє потратять, а менший збереже своє, то і старіших виручає.

57. Племено слав'янське ще до принятія віри не йміло ані царей, ані панів і всі були рідні, і не було у них ідолів, і кланялись Слав'яни одному Богу Вседержителю, ще його і не знаючи.

58. Як уже просвітились старші брати Греки, Романці, Німці, тоді Господь і до менших братів Слав'ян послав двох братів Констянтина і Мефодія, і духом святим покрив їх Господь, і переложили вони на слав'янську мову святоє писмо і одправовать службу Божую постановили на тій мові, якою всі говорили посполу, а сего не було ні в Романців, ні в Німців, бо тем по-латинськи службу одправляли, так що Романці мало, а Німці овсі не второпали, що читано було.

59. І скоро Слов'яне приймовали віру Христову так, як ні один народ не приймовав.

60. Але було два лиха у Слав'ян: одно- незгода між собою, а друге те, що вони, як менші брати, усе переймали од старших, чи до діла, чі не до діла, не бачучи того, що у їх своє було лучче, ніж братівське.

61. І поприймали Слав'яни од Німців королів і князів, і бояр, і панів, а преж того королі були в їх вибрані урядники і не чванились перед народом, а обідали з самим простим чоловіком зарівно, і самі землю орали, а то вже у їх стала пиха, і помпа, і гвардія, і двор.

62. І панів у слав'ян не було, а були старшини, хто старіший літами і до того розумніший, того на раді слухають, а то вже стали пани, а у їх невольники.

63. І покарав Господь слав'янське племено гірше, ніж другії племена; бо сам Господь сказав: "Кому дано більше, з того більше і зищеться". І попадали Слав'яни в неволю до чужих: Чехи і Полабці до Німців, Серби і Болгари до Греків і до Турок, Москаль до Татар.

64. І здавалось: от загине і племено слав'янське, бо ті Слав'яне, що жили коло Лаби і Помор'я балтицького, ті пропали, так що і

сліду їх не осталось.

65. Але не кінця прогнівився Господь на плем'ено слав'янське, бо Господь постановив так, щоб над сим племеном збулось писаніе: камень, його же не брегоша зи жлущії, той бисть во главу угла.

66. По многих літах стало в Слав'янщині три неподлеглих царства: Польща, Литва, і Московщина.

67. Польща була з Поляків, і кричали Поляки:"У нас свобода і рівність!" Але поробили панство, і одурів народ польський, бо простий люд попав у неволю, саму гіршу, яка де-небудь була на світі, і пани без жодного закону вішали і вбивали своїх невольників.

68. Московщина була з Москалів, і була у їх велика Річ Посполита Новгородська, вільна і рівна, хоч і без панства, і пропав Новгород за те, що і там завелось панство, і цар московський взяв верх над усіми Москалями, а той цар узяв верх, кланяючись Татарам, і ноги цілував ханові татарському бусурману, щоб допоміг йому держати в неволі нелюдимий народ московський християнський.

69. І одурів народ московський і попав в ідолопоклонство, бо царя свого нарік богом, і усе що цар скаже, те уважав за добре, так що цар Іван в Новгороді душив та топив по десятку тисяч народу, а літописьці, розказуючи те, звали його христолюбивим.

70. А в Литві були Литвяки, та ще до Литви належала Україна.

71. І поєдналась Україна з Польщею, як сестра з сестрою, як єдиний люд слов'янський до другого люду слав'янського, нероздільною і незмісимою, на образ Іпостасі Божаї нероздільної і незмісимої, як колись поєднаються всі народи слав'янські поміж собою.

72. І не любила Україна ні царя ні пана, а скомпонувала собі козацтво, есть то істее братство, куди кожний пристаючи, був братом других - чи був він прек того паном, чи невольником, аби християнин, і були козаки між собою всі рівні, і старшини вибирались на раді і повинні були служовати всім по слову Христовому, і жадної помпи панської і титута не було між козаками.

73. І постановили вони чистоту християнську держати, тим старий літописець говорить об козаках: "Татьби же і блуд ніже іменуються у них.

74. І постановило козацтво віру святую обороняти і визволяти ближніх своїх з неволі. Тим то гетьман Свирговський ходив обороняти Волощину, і не взяли козаки миси з червонцями, як їм давали за услугу, не взяти тим, що кров проливали за віру та за ближніх і служили Богу, а не ідолу золотому.

А Сагайдашний ходив Кафу руйнувати і визволив кількадцять тисяч невольників з вічної підземної темниці.

75. І багато лицарів таке робили, що не записано і в книгах мира сього, а записано на небі, бо за їх були перед Богом молитви тих, котрих вони визволили з неволі.

76. І день одо дня росло, умножалося козацтво, і незабаром були б на Вкраїні усі козаки, усі вільні і рівні, і не мала б Україна над собою ні царя, ні пана, опріч Бога єдиного, і дивлячись на Україну, так би зробилось і в Польщі, а там і у других слав'янських краях,

77. Бо не хотіла Україна іти услід язиків, а держалася закону Божого, Ні всякий чужестранець, заїхавши в Україну, дивувався, що ні в одній стороні на світі так щиро не моляться Богу, ніже муж не любив так своєї жони, а діти своїх родителей; а коли пани та єзуїти хотіли насильно повернуть Україну під свою власть, щоб Українці-християни повірили, буцім справді усе так і есть, що папа скаже,- тоді на Україні з'явилися братства так, як були у перших християн, і всі записуючись у братство, був би він пан чи мужик, називались братами. А се для того, щоб бачили люди, що в Україні істинная віра, і що там не буде ідолів, тим там і єресі жадної не з'явилося.

78. Але панство побачило, що козацтво росте, і всі люди стануть скоро козаками, єсто то вільними, заказали зараз своїм крепакам,щоб не ходили в козаки, і хотіли забить народ простий, як скотину, так щоб у йому не було ні чувствія, ні розуму, і почали пани обдирати кріпаків, оддали їх жидам на такую муку, що подобную творили тільки над першими християнами, драли з їх з живих шкуру, варили в котлах дітей, давали матерям собак грудьми годувати.

79. І хотіли пани зробить із народа дерево, або камінь, і стали їх не пускать навіть в церков хрестить дітей і вінчатися, і причаща-

тися, і мертвих ховати, а се для того, щоб народ простий утеряв навіть постать чоловічу.

80. І козацтво стали мучить і нівечить, бо таке рівне братство християнське стояло панам на перешкоді.

81. Але не так зробилося як думали пани, бо козацтво піднялось, а за їм увесь простий народ: вибили і прогнали панів, і стала Україна земля козацька вільна, бо всі були рівні, але не надовго.

82. І хотіла Україна знову жити з Польщею по-братерськи нероздільно і незмісимо, але Польща жадною мірою не хотіла одректись свого панства.

83. Тоді Україна пристала до Московщини і поєдналась з нею, як єдиний люд слав'янський нероздільно і незмісимо, на образ іпостасі Божої нероздільної і незмісимої, як колись поєднаються усі народи слав'янські між собою.

84. Але скоро побачила Україна, що попалась у неволю, бо вона по своїй простоті не пізнала, що таке було цар московський, а московський усе рівно було, що ідол і мучитель.

85. І одбилась Україна од Московщини, і не знала бідна, куди прихилити голову.

86. Бо вона любила і Поляків і Москалів, як братів своїх, і не хотіла з ними розбрататися; вона хотіла, щоб всі жили вкупі, поєднавшися як один народ слав'янський з другим народом слав'янським, а ті два - з третім, і було б три Речі Посполиті в одніс союзі, нероздільно і незмісимо по образу Трійці Божої, нероздільно і незмісимо, як колись поєднаються між собою усі народи слав'янські.

87. Але сего не вгоровали ні Ляхи, ні Москалі. І бачуть ляцькі пани і московський цар, що нічого не зроблять з Україною, і сказали помiж собою: "Не буде України ні тобі, ні мені, роздеремо її по половині, як Дніпро її розполовинив: лівий бік буде московському царю на поживу, а правий бік польським панам на поталу".

88. І билась Україна літ п'ятдесят, і есть то найсвятіша і славніша война за свободу, яка тільки есть в історії, а розділ України

есть найпоганіше діло, яке тільки можна найти в історії.

89. І вибилась з сил Україна; і випчали Ляхи козацтво з правого боку Дніпрового і запановали пани над бідним остатком вольного народу.

90. А на лівім боці ще держалось козацтво, але час од часу попадало у неключиму неволю московському цареві, а потім петербургському імператорові, бо останній цар московський і первий імператор петербургський положив сотні тисяч в канавах і на костях їх збудував собі столицю.

9І. А німка царица Катерина, курва всесвітня, безбожница, убійница мужа свого, востанне доконала козацтво і волю, бо; одобравши тих, котрі були в Україні старшинами, наділила їх панством і землями, понадавала їм вольну братію в ярмо і поробила одних панами, а других невольниками.

92. І пропала Україна. Але так здається.

93. Не пропала вона; бо вона знати не хотіла ні царя, ні пана, а хоч і був цар, та чужий, і хоч були пани, та чужі, і хоч з української крови були ті випідки, одначе не посвали своїми губами мерзенними української мови і самі себе не називали українцями, а істий Українець хоч був він простого, хоч панського роду тепер, повинен не любити ні царя, ні пана, а повинен любити і пам'ятовати одного Бога Ісуса Христа, царя і пана над небом і землею.

Так воно було прежде, так воно і тепер зосталось.

94. І Слав'янщина хоч терпіла і терпить неволю, то сама її сотворила, бо і цар, і панство не слав'янським духом сотворено, а німецьким, або татарським. І тепер в Росії хоч і є деспот цар, одначе він не Слав'янин, а Німець, тим і урядники його Німці: оттого і пани хоя есть в Росії, то вони швидко перевертуються або в Німця, або в Француза, а істий Слав'янин не любить ні царя, ні пана, а любить і пам'ятає одного Бога Ісуса Христа, царя над небом і землею.

Так воно було прежде, так і тепер зосталось.

95. Лежить в могилі Україна, але не вмерла.

96. Бо голос її, що звав всю Слав'янщину на свободу і братство розійшлився по світу слав'янському. І одізвався він, той голос Украї-

ни, в Польщі, коли 3 мая постановили поляки, щоб не було панів, а всі були б рівні в Речі Посполитій, а того хотіла Україна ще на 120 літ до того.

97. І не допустили Польщу до того і розірвали Польщу, як прежде Україну.

98. І се їй так і треба, бо вона не послужала Україні і погубила сестру свою.

99. Але не пропаде Польща, бо її збудить Україна, котора не пам'ятусть зла і любить сестру свою, так як би нічого не було між ними.

100. І голос України одозвався в Московщині, коли після смерті царя Олександра хотіли прогнати царя і панство і установити Річ Посполиту, і Слав'ян поєднати, по образу іпостасей божественних нероздільно і неміснно; а сього Україна ще за двісті років до того хотіла.

101. І не допустив до того деспот, одні положили живот свій на шибениці, других закатували в копальнях, третіх послали на заріз Черкесові.

102. І панує деспот кат над трьома народами Слав'янськими, править через Німців, псує, калічить, нівечить добру натуру слав'янську і нічого не робить.

103. Бо голос України не затих.

І встане Україна з своєї могили і знову озоветься до всіх братів своїх Слав'ян, і почують крик її, і встане Слав'янщина, і не позостанеться ні царя, ні царевича, ні царівни, ні князя, ні графа, ні герцога, ні світельства, ні превосходительства, ні пана, ні боярина, ні крепака, ні колонані в Московщині, ні в Польщі, ні в Україні, ні в Чехії, ні в Хорутан, ні в Сербів, ні у Болгар.

104. І Україна буде неподлеглою Річчю Посполитою в союзі Слав'янському.

Тоді скажуть всі язики, показуючи рукою на то місто, де на карті буде намальована Україна: "От камень, него же не берегоша зиждущії, той бисть во главу угла".

Текст подається за виданням:

Микола Костомаров. Книги Битія Українського Народу, УВАН, Авгсбург, 1947. Передрук із часопису українських студентів і молоді інтеліґенції "Зустрічі", Варшава, 1988.

Із книги професора Степана Козака "Українські конспіратори і месіаністи. Кирило-Мефодіївське братство", що невдовзі має вийти у видавництві "РАХ" (Польща) польською мовою.

Основним вихідним елементом історіософських концепцій київських романтичних месіаністів є віра в спасенну місію України. Спробуємо відповісти, які джерела й передумови цієї віри, бо ж на тлі тогочасних месіанських програм це не було відокремлене явище.

Спершу слід підкреслити, що завдяки саме духовній атмосфері - романтизму месіанізм перетворився в історіософію, у своєрідну політичну філософію, що завдяки романтичним поняттям і символам він став рушійною силою національно-інтеграційних процесів. Крім цього він навчив розуміддям народ у історичному вимірі, упізнавати в історичному досвіді моральну вказівку й водночас зобов'язання здійснити її в майбутньому.

З-поміж романтичних месіанських програм на слов'янському ґрунті така концепція виразно появилася в "Книгах народу й польського пілігримства"Адама Міцкевича, і зокрема в аналізованих тут "Книгах буття українського народу" Миколи Костомарова. Якщо характеризувати цей твір найбільш загально, то можна сказати, що "Книги буття" це неначе історіософський трактатії разом з цим нове пророче об'явлення: вони("Книги") мали правити за політичну платформу слов'янського порозуміння і як моральний стимул; роздумуючи про сенс і цінність життя, автор будує філософію відродження людства й досягнення "вершин людяності" за принципами Христової науки, випливаючої зі сторінок Святого Письма.

Костомарівська фасцинація перспективою досягнення народом "вершин людяності", що згодом охопила б усе людство мала свої витоки м.ін. в романтичній потребі облагородження етнічного егоцентризму чи націоналізму слабких народів, позбавлених незалежності та в бажанні узаконити своє месіанське покликання, яким Провидіння обдарувало народ-обранець, здійснюючи свій спасенний план щодо людства.

Згідно з месіанськими вимогами, свою концепцію нового об'явлення, Костомаров вписав в усвідомлювану динамічну історію людсь-

кості, яка будучи позначаною тавром декаденства означала повільний занепад цивілізації Заходу.

Реакція царату на "Книги буття", така гостра і сповнена обурення та зневаги, є чи не найпереконливішим свідченням про демократизм і поступовість поглядів Костомарова, який обстоював права простого народу і карав його гнобителів, виступав за свободу й демократію, засуджував царський і всякі інші тоталітарні режими, врешті був глашатаєм суспільного прогресу, протистоявши силам реакції.

... Суспільність - подібно, як одиниця, народ, чи як тут, слов'яни - переносить всякі історичні катаклізми, але під умовою, що не буде відступництва, не повстане вона проти самої себе, своєї релігії, традиції, не загине національних ідеалів, правоти, не закапастить християнської традиції й не забуде про своє покликання: змагання до здійснення Царства Божого на Землі, Божого панування над світом. Згідно з сучасними теологами, Боже панування це мета всіх подій, що відбуваються в світі. Це завершення Божого плану спасіння реалізованої на протязі історії. Це також знешкодження могутності лиха й очищення землі від всякого гріха на прийдешня часу безконечного щастя для всіх справедливих. Це буде царство миру і правди.

... у його (Костомарова) концепції завершенням суспільного життя є життя просвіченого і свідомого свого призначення народу, народу, осяяного шляхетною, облагороджуючою ідеєю. Коли загубляться ці ідеї - народ гине, гине з ним всяка віра в смисл буття людини. Адже віра це не тільки джерело щастя людини, вона заодно облагороджує одиницю і народ, а також і саму ідею. Саме віра в можливість звільнення від умов несприятливих для розвітку, відродження до нового життя в досконалішій формі, дає народові енергію, свідомість і впевненість в реалізації обраного шляху, сили до дій та героїзму.

У такому контексті представлена тут Костомарівська віра в спасенну місію України, хоч і зосереджена на "духовній ідеї Батьківщини" та на етосі свободи як категоріях закоріненних у історичному і метафізичному порядкові світу, має всякі ознаки великої ідеї, що виходить поза національний партикуляризм. Месіанізм Костомарова в міру наближення до кінцевої мети ставав системою універсальною, яка визначала Україні й Слов'янщині місце в християнському порядку добра і зла, серед етичних цінностей жертви і страждання, передусім у великому плані повторного спасіння світу справедливості, правди, рівності і свободи.

Авторизований переклад Богдана Гука
("Зустрічі", число 3-4, Варшава, 1988)

РЮ: С. БЧА

В А Л Е Р І Й М А Р Ч Е Н К О

Серед людей, що піднялися з низин духовного анабіозу до інтенсивного духовного життя й пізнання Бога в собі і в світі, виділяється постать Валерія Марченка, молодого українського політичного в'язня, що загинув на етапах своєї важкої хресної путі. Якщо ми живемо в кінці XX віку називати мучеників за Правду і Віру, то напевно назовемо його, оскільки він свідомо обрав свій шлях і справді був на ньому замучений.

Хто знає, що таке етап, може уявити собіїв темному боксі високого худого виснаженого юнака, якому відмовляли нирки. Його тягнуть по етапах цілу весну 1984 року, його возять і літаком... Нарешті він потрапляє на місце призначення – жахливу 36-у зону, особливу. Тут у великій камері для прокручування фільмів до нього підходить теж високий і худий Василь Стус (якому залишилось жити ще один рік), зазирає йому проникливо-болісним поглядом у вічі і каже: "Боже мій! Що вони, чоловіче, з тобою зробили!"

Але начальство особливої зони визнає Марченка практично здоровим і витягає його на роботу. Уремія наступить у липні 1984-го. Його повезуть знов етапами в Пермську тюрму і аж до Ленінградської тюремної лікарні ім. Гааза... За ним буде їздити по всіх етапах його мати, але не бачитиме його. Побачить аж 22 вересня в палаті Ленінградської лікарні, куди його вже занесуть на ношах. Син дивитиметься на неї ще присутнім на землі поглядом, але вже відчуженим...

Станеться перше диво: його віддадуть у цинковій труні на руки матері для поховання в рідному краю. 14 жовтня вона привезла його до Київського аеропорту. Тереза покладе на труну білі квіти і тихий автобус – дві жінки в чорному, невелико коло друзів, що недавно або раніше повернулись з мовчки зупинятиметься на всіх Валерійових зупинках...

На Київському завулку поблизу Андріївської церкви – тут 16 вересня 1947 року він народився.

Вище над Подолом вирине з ранкової осінньої Покровський монастир – сюди сердечна родичка тихенько завела його, п'ятирічного хлопчика, і без зайвих свідків охрестила. Автобус зупиниться біля будинку поблизу Печерського мосту. Тут проживав любий дід, відомий професор історії Михайло Марченко.

Потім – будинок на Нивках – тут минули його юність, а потім вільні між тюрмами два роки (1981–1983). Тут примарно усміхалась надія на життя і невідступно тяглась важка вакханалія полювання.

Не буде зупинятися автобус біля університету, де 1965–1970 рр. навчався Валерій. Не буде зупинятися біля редакції "Літературної України", де працював у вікні 70–73.

І навіть в озябших наших душах не зупинятиметься поблизу Софіївського майдану, біля темного будинку, де його взяли "хранить вечно".

І тільки в материнських очах ще зрине далеке казахське селище Саралжин, де розважливий старець зупиняє її і каже: "Хорошего сына имеешь".

Зрине чернеча постать теж засланої грузинської патріотки, в минулому регента церковного хору в місті Тбілісі, Валентини Паїлодзе. Вона стала духовною наставницею Валерія. Відкрила йому високий сенс віри, любов і мир у душі та незнаний світ молитви. В Саралжин прийшов Христос: там двоє зібрались в ім'я Його.

Цю віру він збереже до останнього подиху і передасть матері, потім подрузі... Зрештою, прагнути будити її в кожному, з ким зустрінеться в житті. Але попередньо було бідній матері зібрати два повних портфелі казенних відмов на всі її благання і апеляції, щоб серцем відчути: є тільки один Суддя і один Утішитель. "Так, мамо, Віру треба вистраждати..."

"Я чула його молитви: він говорив з Богом про наболіле і постійно дякував Богові за відкриту йому дорогу до віри...

Крутилося навколо нього чортове насіння, але я не бачила його пригніченим і сумним. Веселий, добрий, він знаходив радість у найменшому. Свідомість тлінності не торкалася його – він вірив у життя вічне. Але йти з цього життя безсловесним – не смієш! Поділитися з людьми, розповісти людям, що побачив, що вистраждав, що відкрив для себе на тернистому шляху, як вибувся страху ("Боящийся несовершен в любви").

Йому була дана велика всепереможна,любов, що долає страх. Він вірив і відчував, що Син Божий і нині постійно творить чудеса. Що наука й муки його і нині повторюється в людях. І що правда по-

стійно торжествує над злом і гряде Суддя Праведний... Над видимою поверхнею життя відбуваються вічні процеси перемоги світла над темрявою".

Останнє важко собі уявити в оту найтемнішу годину перед світанком, хто знає безсловесний зацькований Київ 1983 року... Облудний послух юрби без пастиря... Люди марнословили, боязко зводили мову про нікчемне, уникали тем, проблем, очей - і тікали від себе... Безкарні оргії-зла у всїх темних кутках біля високих установ... Взаконені беззаконня - розквіт безвідповідальності і безкарності, яка час від часу супроводилась "процесами спалення відьм" - зловісно тихим полюванням на живу думку і живу людину...

Мисливці на передяканих зайців і лисиць тут натрапили на неподатливий опір людської гідності. На людську сміливість! Загорілось червоне світло: небезпечно!

Безмежна любов матері - це теж змова ...
Безстрашна любов коханої - це виклик!

І ті сліди... Сліди вели до прихованих таємниць безкорисливої любові!

Навіть сліди молодих людей, що йдуть до храму - це теж дратувало і лютило (храм допускався як притулок для бабусь, що доживають віку).

Син навчав матір бачити навколо живе життя, сповнене див і мудрості Господньої - в природі, в житті людей і в ділах людських, Молитвами, суворою зосередженістю, постами - відганяв від мирної хати страхи, усяку нечисть і навіть навчився долати хворобу.

... Але зупинився автобус біля брами Покровської церкви. Прийняла його труну - і вона стала в квітах посеред церкви, до якоїсь колись він ходив, саме в день багатолюдного престольного свята Покрови. Підходили жінки, хрестились, цілували край віка, клали квіти - і вгадували серцем: страдник. Деякі впізнавали портрет; "Це ж той, хто тут стояв завжди перед Розп'яттям", і молилися: "Пом'яни його..."

Функціонери організували панахиду ще зранку, але все в них переплуталось, заметушились - довелось чекати автобуса... Панахида злилась зі святом...

Справді, такий похорон треба було собі вимолити на етапах, що вели на схід...

Не відбувши і року
як у дивному сні
він вернувся в цинковій труні.

У високому небі
осеніло як стишене слово
Свято Покрови.
А земля тепла рідна
пересилюючи холод і вітер
принесла йому квіти.
На глибокому дні
било дзвоном і глухо ячало
ні журби, ні печалі,
уляглись його болі,
пломеніла свіча його віри
як прийнята офіра.
А рідань не було,
очі гострі колючі сумні,
як на війні.

Валерій Марченко відчував, як йому мало судилося ясних днів. Він уникав зайвих людей і розваг. І любив ходити в Печерську Лавру. Ходити часто, в погожі недільні дні.

"Там, у київських печерах" – це образ ладу його почувань і думок. Хто може дивуватись, хай дивується, що в кінці XX-го віку велика кількість людей з вищою юридичною освітою визнало цей твір, як "документ, виготовлений з метою підриву і ослаблення основ..." І дали авторові, зокрема за це, десять років особливого режиму та п'ять заслання...

Господи!

Яке коротке і скупе життя,
самі надії,

але Ти послав йому
велике страждання

з якого піднялись
його стежки до Тебе.

Ти відкрив йому дорогу честі
і судив йому полягти на цій дорозі.

Так у короткім куцім житті
він був не бездольним.

Є.С.

В А С И Л Ь

С Т У С

(1938–1985)

Продовжуємо публікацію поезій високо-талановитого поета України ВАСИЛЯ СТУСА, замордованого в уральському "таборі смерті".

Як згадувалось в попередньому числі альманаху, поезії ці – з "поетичного снопа", подарованого автором своєму співв'язневі ВОЛОДИМИРУ РОКЕЦЬКОМУ.

Крізь сотні сумнівів я йду до тебе,
добро і правда віку. Через сто
зневір. Моя душа запрагла неба,
в буремній леті держить путь на стони
високого вогню, що осіянний
одним твоїм бажанням. Як туди
де не ступали людські ще сліди
з щовба на щовб, як поза смерті грані
людських дерзань, за чорну порожнечу,
де вже нема ні щастя, ні біди,
і врочить порив: не спиняйся, йди!
То шлях правдивий. Ти – його предтеча.

* * *

У передсвітті мав я дивен вік
Ані турбот, ані гризот не знавши.
І тільки по народженню пропащі
постали літа. Дольний чоловік,
збагнув я першу смерть - і стало лячно.
Збагнув я другу - і урвався стерп,
побігло древнє сонце на ущерб
до тебе усміхаючись двозначно.
Життя - пішло убік. Руїна душ.
Руїни існування прозначила
тобі стежу і владно повеліла
ступати нею. І тепер не руш
днедавніх спогадів. Твій передсвіт
хіба що в сні привидівся. Химери
тобі ірисові прочинили двері
де гналися кажани услід харят.

* * *

Ти власну плоть утратив і життя
офірував химерам. І сам - добро і зло -
зігнувся од нещадної закури
за тишею-впокоєнням. За тим
неіснуванням, що життя і творить,
для ока непомітне. Переріс
набридлу ватерлініо? Чи глибу
запрагнув, ніби смерті? Ось вони,
душі протоки: правда і добро,
краса і щедрість і любов. І все це -
уламки душ, почвари, що, як дар,
даються людям, тільки - дар зловісний,
що більше забирає, ніж дає,
що обдаровує, неначе губить
і віку приморочує. Ці всі
уламки душ обсіли, як вампіри,
твоє чутливе серце. Ні дихнути,
ані оговтатись. Ти, вічний рабе
цих обов'язків, смертну путь верниш
для радості, неначе горя. Досить:
живи у продухах. Так Бог велів,
бо тільки-но забудешся, бо тільки
ступиш убік, пристанеш - і нінець
наблизиш свій. І забряжчать собори,
що віром будовані лише,
держаться тільки вірою.

* *
*

Вервечка заборонених бажань –
дружина, мати, син, сестра, батько,
побравшися одне за одне – ніби
на проході якоїсь божевільні –
мій сон веде й сама снується сном.
Дві постаті нахилені – моя
і їхня – поміж нами відстань
тюремних мурів – довго накликають
себе – подоженого на любов
і спогади. І так слізні сновиддя,
ми допровадкуємось до страждань,
неначе в ньому поклик існування
і найдорожчий. І гарячий шепіт
і подих – чую в себе за плечима.
Та потерпю: обернусь і вклякну
і стану невпізнанним, наче сфінкс.

* *

*

Є дві надії: перша – більший світ,
що став на голову, таки нарешті
постане світом, а не тьмою. Друга:
небавом ти кінець наблизиш свій
і твердо станеш. Бо немає сил
терпіти, щоб талант твій став комусь
за власність. Бо нема для тебе сили,
якій ти б міг коритися. Пощо
себе дійшовши, знову повертати
із гирл до перших витоків? Навіщо
переінакшувати родовід
і річище пролитих екзистенцій
змістити, ніби серця перестук?
Є тільки дві надії, але ти
існуєш не між них, але під ними
без них існуєш. І ніщо тебе
на світі не здивує. Надто рано
цей світ назвали світом. Надто пізно
людина спрагла власного єства,
допіру все згубивши. Надто щедрий
був Бог для нас, і надто нерозумно
пускати смерть попереду життя
аби змертвити все, що нас чекає
в прийдешньому. О, власна клітко,
о, ребра здвоєні! О, мудрість грат.
Є дві надії. Але край, здається,
лише один: усевельможна смерть.

* * *

Мені зоря сіяла нині вранці,
устромлена в вікно. І благодать -
така ясна лягла мені на душу
сумирену, що я збагнув блаженно:
ота зоря - то тільки скалок болю,
що вічністю протятий, мов огнем.
Ота зоря - вістунка твого шляху,
хреста і долі - ніби вічна мати,
винищена до неба (від землі
на відстань справедливості), прощає
тобі хвилину розпачу, дає
наснагу віри, що далекий всесвіт
почув твій тьмяний клич, але озвався
прикованим бажанням співчуття
та іскрою високої незгоди:
бо жити - то не є долання меж,
а наближання і самособоюнаповнення.
Лиш мати - вміє жити,
аби світитися, немов зоря.

ж ж
ж

Яке блаженство – радісно себе
пуститися, неначе човен берега.
Не нарікай і не шкодуй, сердего:
тобі все ближче небо голубе.
Як легко, збувшися своїх вериг,
почутись вільному, з собою в парі!
В нічнім вікні горять волосожари
очей і усміхів, снігів і криг,
що, слава Богу, видяться крізь відстань.
Тролейбуси безглуздо гуркотять
та довжиться твоя висока падь
і душу виголублює пречисту.
Оце твоє народження нове –
в онові тіла і в онові духу.
І запізнавши погляду і слуху
нового, я відчув, що хтось живе
в моєму тілі: нишком виглядає
мене із мене. Надить повсякчас,
щоб погляд мій засвічений обгас,
неначе свічка. Врочить і навчає,
що хай би грець, що й місця не знайду
од погляду зухвалого, що сниться
і видиться, коли мою біду
дотіпує на клоччя громовиця.
Це він для тебе обживав ці мури,
іще тебе не знаючи? Це він
шукає шпари у твоїй натурі,
аби солодкий близити загин?
Розкуто як аероплан реве,
лишаючи на згадку пасма сині!
Ввійшло у душу радісне тремтіння.
Це смерть. І це – народження нове.

ж ж
ж

Вже цілий тиждень обживаю хату
(це ново?– ? Старокиївська гора?)
Стілець і ліжко, вільних три квадрати,
що сповнені цілющого добра
небес просвітлих. Сонця синє груддя
аж ломиться у затісне вікно.
Оце тобі на славу і огуддя,
Оце воно, життя. Оце – воно.

* * *

Ну й сон – нападати не хоче, а никає, ніби мана!
У тата заплакані очі, а мама бліда і сумна.
І звівши всій погляд на маму, татусь мій благає – рятуй!
О, дай прихистити руками синочка тяжку самоту.
Не треба, мої голуб'ята, біда мені ваша болить.
Як сина почнуть виряджати – це віку не дасть вам дожить.
Приниділі тремтять коридори, заходить в душі на грозу.
Простіть же мені своє горе! Сльоза побиває сльозу.

* * *

Така хруска, така гучна уся моя кімната!
Так м'яко встелена вона – їй-бо, не мулько спати.
Шість з половиною – в один, чотири кроки – в другий.
Блукаю нею, вражий син, неначе кінь мурутий.
Так дзвінко думається в ній, не нудно і не лячно,
але збігає з мене лій, хоч їсться – дуже смачно.
Машини шастають навкруг, неначе на параді.
Папір, мій зловорожий друг, і тут мені завадить.
Покинув я сумний підвал, лишив майдан Богдана,
де гетьман огиря учвал кудись жене щорана.
Я там давненьку вже не знав про справжні емпіреї,
а тут Господь наобіцяв гетьманські привілеї.
Доскочив радості я враз, коли на поверх третій
мене провели на показ за букви і мислєті.
Така хруска, така гучна уся моя кімната,
гуде, як басова струна. Та ні з ким танцювати.

* * *

Загородивши білий світ будинками і муром
і обернулося на ніч моє життя похмуре,
і утікати почала земля моя кохана,
лиш дві руки, як два крила, шукають безнастанно
опорятунок – угорі, в осліплій синій висі.
Тепер віддайся смертній грі, тепер, заблудивши в лісі,
несусвітенних цих обмов, пильнуй надію в хащі,
спізнаним вченицьк: любов, як і життя – пропащі.
Та віддавайся смертній грі, цій подрузі навіки,
мов таті снищуть чагарі, розверзлось чорне віко
непам'яті. І чий це труп скоцюрблений спускають
на мотузках, у кілька рук? І знову повертають
тебе землі, що почала віддавна утікати.
Стрімкі к до неї – в два крила, щоб смертю
смерть скарати.

* * *

Як добре те, що смерті не боюсь я,
і не питаю, чи тяжкий мій хрест,
що перед вами, судді, не клонюся
в передчутті недовідомих верств.
Що жив - любив і не набрався скверни
ненависті, прокльону, каяття.
Народу,мій, до тебе я ще верну,
і в смерті обернуся до життя
своїм стражденним і незлим обличчям,
як син, тобі доземно поклонюсь
і чесно гляну в чесні твої вічі,
і чесними сльозами обіллюсь.
Так хочеться пожити хоч годинку,
коли моя розвіється біда,
хай прийдуть в гості Леся Українка,
Франко, Шевченко і Сковорода.
Та вже мовчи! Заблуканий у пущі,
проходь крізь себе, прозирай у глиб,
у суще, що розпукнеться в грядуще
і ружею заквітне коло шиб.

* * *

Ще й до жнив не дожив, ані жита не жав,
не згубив, не лишив. І не жив. І не жаль.
Тьманих протобажань заповітна межа:
бо напасті зі щастям давно на ножах.
Безборонно любити заказано край.
А зазнав би ти, світе великий, добра.
В смерть задивлені очі. Отерпла душа
і навчає і врочить: тобі кунтуша
вже довіку не мати. А чорний бушлат -
він як батько і мати. Як дружина і брат.

* * *

Господи, гніву пречистого благаю - не май за зле.
Де не стоятиму - вистою. Спасибі за те, що мале
людське життя, хоч надією довжу його в віки.
Вірую тугу розвіюю, щоб був я завжди такий,
яким мене мати родила і благословила в світи.
І добре, що не зуміла мене од біди вберегти.

x ж
ж

Здається, кожен день до мене йдуть листи –
Від рідних, від коханих, від знайомих.
Лише в нічному снінні є знакомий
знак, що там десь є син і там є ти,
моя голубко гарноока, люба!
Ти –за межою, за риллею, там,
куди, аби я волю дав чуттям,
на ліктях міг би доповзти. До дуба,
у бурю зламаного, до сосни,
що глицею у моторошні сни
увійде і назве себе: загуба.
Там хата спить, як курка на паркані,
там чорний стіл от туги яж лящить.
І все мені із поночі іржить
муругий кінь у сонячнім паркані.

ж ж
ж

Наснилися мені якісь кохані
і кожна з них чужа і не моя,
і кожна, мов холодна течія,
моєї віри підмиває камінь.
І кожна з них убрана до весіль
несе в руках сумний букет трояндний,
ясний, як радість, ярий, наче біль,
що чим нестерпніший, то більш принадний.
Гуртом рушаємо до когось в гості,
а тому очі круглить переляк:
не сподівався він скількох друзяк
стоїть блідий, сумний, простоволосий.
О, ні, не дарма оцей парад,
мов поховальний хід. І я сумую,
і думаю, котру з своїх троянд –
червону ачи чорну подарую,
аби не сприкрити. Здається, сто смертей
взято мене під руки і згубило
межі собою. Ще допіру дніло
і ледь торкався сон моїх очей.

ж ж
ж

ЧИТАЮЧИ ЯСУНАРІ КАВАБАТУ

Розпросторся, душе моя, як чотири татамі
або кульсь від нагая чи прихрийся руками.
Замість тебе є дві мені, та середина - справжня.
Марно, невіре, ворожить - молода чи поважна.
Посередині стовбур літ, а обабоки - крона.
Посередині - вічний слід (тінь ворушиться сонна)
ні до неба, ні до землі, - хорі добрістю груди?
не сягнути нікуди.
Чи у мене ви замалі, хорі добрістю груди?
Чи не мріяв я повсякчас, чи не праг, як покути,
щоб занвітнути проміж вас, як барвінок між рути?
Як то сниться мені земля, на якій лиш ночую,
як мені небеса болять, коли їх я не чую.
Як постав ув очах мій край, ніби стоні осіянний,
каже - сина бери, карай, Він для мене коханий.
Тож простерся, душе моя, на чотири татамі
і не кульсь від нагая і не крийся руками.

* * *

Блажен, хто тратити уміє, коли заходить час утрат
аби лишилася надія і вирастала востократ,
що білий світ - він завжди білий і завжди добрий -
білий світ.
Хай ти у ньому сни несміймий, кого пройняв циганський
піт,
а все буття твоє у леті, і в ньому - порятунок твій.
Вся суть твоя - лише в поеті, а решата - тільки
перегній,
що живить корінь. Золотіє над осінь яблуневий сад.
Блажен, хто тратити уміє, коли заходить час утрат.

* * *

Пірнаю в ночі, наче в сни (до ранку не прочахну),
а три весни, як три стіни, пополотніли з жаху.
Ще видиться тонка сосна - пірнути в небо хоче -
Стоїть дружина голосна і в безвість тупить очі.
Туди провадять тільки сни, але немає шляху,
а три весни, як три стіни, пополотніли з жаху.

* * *

* * *

Бальзаку, заздри: ось вона, сутана
і тиша, і самотність, і пітьма.
Наказують тут спати надто рано,
то ти тепющи очі, як відьмак
на телевежу, видну по рубінах,
розсипаних, мов щастя навісне.
Отут і прокидається уміння
накликати натхнення, що жене
од тебе всі щонайсолодші мрії
і каже: вищий обрій назирай,
де ані радості, ані надії.
То твій прадідівський край. Ото - твій край.

* * *

Моє перелицьоване пальто,
єдиний мій товаришу незрадний,
ану ж, переповідь мені докладно
про те, що є цей світ і хто є хто -
із тих, кого ми десять років бачим
(чи й одинадцять?) Хто буде вона,
та перша подруга, котра одна
на цілий вік мені біди настачила
і докорів сумління? Хто б сказав,
що світ я їй навіки зав'язав,
розлукою і мукою змаячений?
Моє перелицьоване пальто,
ану скажи, кого ти взимку гріло.
скажи про те, як десять років збігло
і час угнався, ніби долото
у трухле дерево? скажи про все:
куди мене розкрилено несе
моя біда, дочка моєї віри?
Хто хрест поклав на мене? Інше вирок?
Моє старе пальто, скажи про все.

* * *

О, скільки слів, неначе поторочі!
І всі повз мене, ніби кулі б'ють,
і всю живу мою минають суть,
а тільки строчать, строчать, строчать.
А я іду - крізь ці слова облудні,
незнані досі. Тут - передова,
де всі твої бійці - одні слова
і сіють зраду спогади марудні -
про матінку, про батька, про сестру,
про сина, про дружину, про знайомих.
Спогадуючи, піддаєшся втомі,
хоч тільки-но стомився і помру,
і в помережені увійду ночі,
де ні жалю, ні радощів не йдуть,
а так живуть - і смерть свою жують.
О, скільки слів, неначе поторочі.

* * *

***

Усе життя моє в інвентарі
тюремному розписане по графах.
Це концлаги твої і тропарі,
це кара, це з отрутою карафа.
Над цей тюремний мур, над цю журу
і над Софіївську дзвіницю зносить
мене мій дух. Нехай-но і помру -
та він за мене відтоншоголосить
три тисячі пропащих вечорів,
три тисячі світанків лебединих,
що оленями їхніми між чагарів
і мертвого мене не розбудили.

***

Ах ось воно, блаженство самоти
й розкоші спокою - на всю планету!
І стільки сили додалось поету,
і стільки дум, і стільки висоти!
Ану скажи - ти був її запраг
коло ставка, де в соснах висять зорі?
Світилішала душа у мертвім морі?
Ти, навіжений, був її запраг?
Ото ж, бери ці скривавлені брили
довкола стін, як свічку обнеси.
та більше вже нічого не проси
в богів, котрі навік тебе судили.

***

СПОГАД

Край золотого берегка вода струміла,
щока, солона і гірка, мені щеміла.
Єдвабом теплим обдало мій зір колючий.
Вечірнє сонце відійшло за дальні кручі.
І захід дзвоном калатав і звістувала
зоря між радісних заграв, що ніч настала.

***

ж ж
ж

Скажи ім'я своє, поете і я вгадаю, ачи ти
спізнав римовані куплети, як чад сухої самоти,
що раптом може спалахнути і без вогню, ти волі брат,
ти свого духу супостат, загуби просиш, як покути
для хисту нищого? Кажи ж: коли ти Бога не гнівиш
любов'ю злою і коли капариш недолугий вірш
без честі й совісті, тоді неплотикайся. І облиш
автодафе благословенне для інших. Тих, котрі горять,
а білий світ боготворять своїм коханням нескінченним.

ж ж
ж

Мов лебединня, розкрила тонкоголосі дві руки
ледь теплі губи притулила мені до змерзлої щоки.
Сльозою темінь пронизала, в пропасниці счи маячні,
казала щось – не доказала, мовчала, може, ачи ні
стеналась, плакала, ридала? Мов на антоновім огні
не чув нічого я й не бачив, В останньому зусиллі зміг
збагнути все, тебе я трачу, от тільки заверну за ріг.

ж ж
ж

Як моторошний сон – ці дні і ночі пригнічують мене і додають
безмежних сил. Хоч силоміць ув очі засилюй сон. Привіддя постають
спогадані, згорьовані, урочі, з моїх артерій, кров солону точуть,
а як уп'ються – з мертвих постають.
І перегуслі зойки, мов туман, зависли над вікном, беруть у брам
мене німотного і вгору зносять, де хмар нічних посивіле волосся
і вже в путі нашіптують мені якісь слова, облесні та чудні.

ж ж
ж

Чи витримаєш ти найтяжчий іспит,
моя любове? Зможеш, ачи ні?
Ввижаються уста твої сумні
і щоки богородиці - пречисті,
в нічних сльозах. І видиться рука
беззахисна, самотня і тонка,
що пише на стіні розлуку довгу.
І мариться, що з рідного порогу
ти вже добра не ждеш. І не зовеш
того, хто знявшись до надзірних веж,
тебе, згорьовану, лишив самою
із велетенською, мов світ, бідою.

ж ж
ж

Вивріяна і жива донині,
незнайома, але й знана теж,
заховавшись в довгій самотині,
вже мене не кличеш, не зовеш.
Сто доріг, мов змії, розплатались
в тисячі незвіданих розлук.
Все життя жилось, немов прощалось,
як прощається з стрілою лук.
Я тебе не відлюбив, не випив,
навіть ти казало - недопив.
Сумовитий вечір десь захлипав
і фіранки чорні опустив.
Ти єдина в самоті розрада,
просвіток смеркальної пори
Не кажи - тебе чекала зрада
і любов ждала - не говори.
Ким, скажи, до тебе я вернувся?
Вже живим калікою, мерцем?
Перед ким сльозою обіллюся
гіркою? Перед чиїм лицем
я тоді повідаю про долю
ту, що ніби зашпори зайшла
в душу. Але кожну - славословлю.
Ти страждала? Отже, ти жила.

* * *

Сховатися од долі не судилось.
Ударив грім – і зразу шкереберть
пішло життя. І ось ти – все, що снилось,
як смертне існування й життєсмерть.
Тож іспитуй, як золото, на пробу
коханих, рідних, друзів і дітей:
ачі підуть крізь сто твоїх смертей
тобі услід? Ачи твою подобу
збагнуть – бодай в передкінці життя?
Чи серцем не жахнуться од озноб
на цих всебідах? О, коли б знаття ...
Та відчайдушно пролягла дорога
несамовитих. Світ весь – на вітрах,
ти подолала, доле, слава Богу.
На хижім вітрі щезне й нищий страх.

* * *

На однакові квадрати
поділили світ.
Рівне право всім страждати
і один терпіти гніт.
Зле і кату, зле і жертві,
а щасливого нема.
Всім судилося померти
за заслами сімома.
Отаке ти, людське горе,
отака ти, чорна хлань,
демократія покори
і свобода ніпувань.
А кругом життя веселе,
скільки сонця і тепла,
Ти мене даремне, леле,
в світ неправди привела...

* * *

* * *

Гаряча ложка юшки – як молитва:
прозоре тіло миттю освіжить
і дух зігріє. Ніби лезо бритви,
той відігрітий дух в мені іскрить
і ловить сонця радісну порошу.
Сріблішає, світлішає, втрає
нарівні горя. Боже, дуже прошу:
не забери од мене, що моє
і не додай того, чого не прагну я,
що залишає в серці чорний шрам.
Зігрітий дух шумує, наче брага
і прагне йти у вічність – напролам.

* * *

Вік би не бачити й не чуть
про тебе, скрипко чорна!
А вірші йдуть, і йдуть, і йдуть,
неначе кров із горла.
І пахнуть рутою, котра
уже напівзабута,
і пахнуть м'ятою. Добра
мені Господь забутий
був зичив, даючи цей хист
прокляттий – віршувати
на власну голову. А зміст?
А змісту – не добрати.
Коли топилася душа
в грайливім струмуванні,
ти відчайдушно полишав
всі приписи посланій,
де стільки ком, рисок, крапок –
сам чорт там шило зверне,
сердечний нажиток порок
чи совісті каверни.
Добром об'яснена душа
велить вогнем палати.
Ти лиш за хистом полишав
право – обирати.
собі дорогу. Бо не він,
а ти-був раб. Не блазнем,
а рудокопом. Домовин
таланту вічним в'язнем.

* * *

1827 днів – ось життя рівновага.
Отже, рушили, взявши гнів у руки – наперевагу.
Це-як армія, як дисбат за образу сержанта,
тут навчайся стати до чат коло свого таланту.
Отже, рушили! Почала вже чманіти од чаду
віра, бо не вперед пішла путь твоя, а позаду
нам'яті. Нагаяй літа, ті, що збавили віку.
Пелена заслала густа тобі погляд, каліко?
На ісході ти ісходив життьові всі причали?
1827 днів – це багато чи мало?

* * *

* * *

Ці яблука держала у руках
моя дружина. Зо три, зо чотири,
напевне, днів. І на її устах
лежала зморшка болю. Надто щирі
були для нас мацулих кілька літ.
Здається, шість? Шість років ще і місяць
на сьомий. Похилився білий світ
на вижалене соснами узлісся,
там, де гудуть вітри: "у-гу-гу-гу!"
Ні спину їм нема, ні обереги.
Прости мені, любове, що жагу
до мучених – і сущих, і полеглих,
до бідних, кривджених, до жебраків,
до кожного, хто, запізнавши горя,
віддарував мені, здається, вчора
людську біду за декілька віків.

* * *

Довкруг – обрізано жалі
обтято голосіння,
Десь при вечірньому столі
батьків моїх тужіння
згорьоване. О цій порі,
як чорні од розпуки
ридають наші матері,
заламуючи руки.
Мене й мій мур
відгородив од цього,
не чути їхніх слів-зажур.
Урвалася дорога,
якою близяться уста
і чола, і долоні,
де матірня рука свята
мої голубить скроні.
Ще наші біди замалі!
Ще наберись терпіння.
Довкруг – обрізано жалі,
обтято голосіння.

* * *

На золоту солому
лягає червінь дня.
Десь мати пише втому,
як призьбу, нанмання.
Надії озеречка
довкола тьмяних вій,
як курячі яєчка
в соломі золотій.
Вже й день скінчиться скоро,
і супокій паде,
і сон сховає змору
в колодязі грудей.

* * *

*
* *

Нелке ти народився, чоловіче,
щоб зазирати в келіх мій?
Нелке твоє життя тебе не кличе?
Чи ти спізнав життєву тлуть свою
на цій безрадісній, сумній роботі,
де все людської мукою взялось?
Та ніке стоїш в моїй тяжкій скорботі,
твоїм нещастям серце пройнялось
моє недуже. Ти ж - за мене вдвоє
нещасніший. Я - сам. А ти - лиш тінь.
Я є добро. А ти - труха і тлінь,
а спільне в нас - що мертві ми обоє
дверей обабоки. Ти там. Я - тут.
Нас порізними мури, як статут.

* *
*

Пригадуєш своє метро? Щит, вагонетки, шпали?
Коли душа цвіла добром, хоч і добра не знала,
яке на смак воно? Коли розбилось і творилось
там тихим голосом неалим так гарно говорилось
про цілий світ. А Київ спав у нас над головою.
Та вже тоді ти прочував час зустрічі з бідою,
що закушпелить - не збагнеш, де гаряче, де зимно,
тепер доходь найдальших мех, як закурила димно
твоя звалашена душа, бо стогін як валує.
Але ти в Бога не прошак. Ти той,
що все дарує.

* *
*

І. Світличному

Сидять на шпарах всі мужі хоробрі,
всі правдолюби, чорт би вас побрав!
Чи людська добрість тільки доти добрість,
поки без сил, без мужності, без прав?
Допомогти, зарадити, вступитись,
Страдденного в нещасті прихистить.
І зважитись боротися, щоб жити,
І зважитись умерти, аби жить!

* * *

Тут сни долають тонцу забуття
і виринають з теміні, мов змії,
тут на кону забутого життя
блазнюють, корчаться, як лицедії
вертепних інтермедій. Тут живе
ховається у смерк і так існує
пропахле смертю. Небо гробове
за нами назирає і вартує,
щоб не згубити. І в хапливий сон
угнався гострий, ніби ніж, прокльон
і провертається в душі розверстій.
Бо він - найбільший ворог мій - спішить
моєю кров'ю лезо окропить,
щоб став і ти такий, як треба - черствий.

* * *

Будні тут тобі про свято,
а про свято - будні правлять,
хоч занадто творчу хату
пильні погляди буравлять,
хоч твоє зголіле серце
тут обмацують руками -
не зважай на це, не сердься -
те одвічне, що над нами,
стріли повиймає з рани
і губами поцілує,
адже хвиля покадана,
убиваючи рятує.

* * *

То як тобі пенати? Тягнись, як шарий віл.
Десь шамотить Хрещатик і кішлиться Поділ.
Подзенькують трамваї, автобуси снують.
Оденки десь справляють, шиячать і жують.
І п'ють моє здоров'я і многая літа,
край мого узголов'я мати преснята
маною сновигає - ні оком не змигне -
сліпа рука блукає - відшукує мене.
Шепочуть спраглі губи: синочку, сину мій,
завіщо тебе губить Господь усеблагий?

* *
*

Б'ється серце, як пташка німа,
буде спогадами надити.
Мати сина виглядатиме, а не дідде -
буде плакати.
Будуть сипати сухі сніги,
будуть ще й дощі періщити,
посмутніють вірні вороги,
а невірні друзі - тішитись,
що одної голови нема і не буде вже
навіки - вік,
лиш затужить по тобі зима,
по незлому чоловікові,
Скоро смерть мене в похід візьме і життя
не буде надити,
Мати сина виглядатиме, а не дідде -
буде плакати.

* *
*

Ця мить - як тріщина у камені
загусла на смолу пітьма.
Ані минулого нема мені,
ані майбутнього - нема.
Уводноволені течуть як ноче-дні,
так і дне-ночі,
лиш серце вірити не хоче
і цідить сіру каламуть
на вечори, і дні, і ранки, і ночі -
ці грудки ждання.
Був віщий сон: мов коло ганку
приспала зграя вороння
і голу хату обліпила і довго каркала в вікно.
Зимова блискавка розбила твій дім надвоє -
колуном.
І як зліпити половини, з'єднати як -
сам Бог не зна.
І плаче син, голосить жінка,
немов зигзиця край вікна.

* *
*

* * *

Якими нападами рвусь до вас,
своєї спроневіри гострим краєм!
Валує з мене салюта, як сказ
і лють, немов пропасниця, струсає
напружене тіло. Розтопився час,
його змертвіла хвиля нас гойдає.
Як вільного життя ми ще не знали?
Ачи повернемо - бодай по нас,
бодай душею голим? Бодай
пречистими і білими кістками?
Чи з нами втішиться наш рідний край?
Заграє радісна зоря над нами,
рабованими янголами мук?
Чи вже на нас чигає крук?

Євген Сверстюк

ВИСТУП У ЛЬВІВСЬКОМУ ТЕАТРІ РОСІЙСЬКОЇ ДРАМИ
17 січня 1989 року ПРИ ВРУЧЕННІ ПРЕМІЇ ім.ВАСИЛЯ СТУСА

Панове-товариство! Мені випала честь представити перед Вами Українську Асоціацію незалежної творчої інтелігенції - УАНТеІ - вручити дипломи першим лауреатам премії ім. Василя Стуса. Честь мало заслужена, оскільки я був запрошений на готове і ознайомлений з уже організованою премією. Президентом Української Асоціації незалежної творчої інтелігенції мене обрано 14 січня.

Зараз дозвольте представити: УАНТеІ - це самозрозуміле і природне явище культурного життя, оскільки інтелігенція споконвічно тягнеться до об'єднання на полі творчості, на ґрунті спільності ідеалів. Всілякі творчі угрупування завжди були явищем життя. На руїні їх у найважчі роки сталінщини було утворено так звані творчі спілки. Але це не творчі об'єднання, а ніби форми реєстрації офіційно визнаних прибічників офіційної літератури, живопису і т.п. Офіційне визнання супроводжувалось офіційною ласкою на публікацію і тираж. Темні сили крутили засобами популяризації і славою, але ми знали ще від Лесі Українки, що

Лихую тільки славу
Тії руки можуть дати.

На наших очах виходили книги, яких люди не читали, а тим часом від руки переписувались і поширювались твори, які люди вивчали напам'ять. Ми переконались, що твір справжній народжується з крові і болю, і живе він незалежно від преси ...

Отже, головне - жити, світити, і запалювати світлом інших. Не треба охоплювати мільйонів: якщо комусь з нас вдалось пробудити і засвітити одну людину - і то слава Богу, і то виправдання місії сіяча.

Ще Паскаль зауважив смішну людську слабість - прагнення неодмінно широкої і всесвітньої слави!. В ній мало сенсу. Життя - це маленькі живі вогнища, вогники любові, яка єднає. Не треба прагнути обов'язково масового тиражу - краще невелике коло читачів справжніх. В масовості зникає найбільша цінність культури - індивідуальність, яка має силу створювати навколо себе осередки інтенсивного життя.

Інтелігенція в моєму розумінні – це не особи, яким призначено службу на відповідній посаді. Але це люди інтелектуальної праці, настільки інтенсивної і справжньої, що вони залишаються собою і на теремних нарах, і на роботі вантажників чи кочегарів. Отже, вони не потребують визнання в офіційній пресі і не потребують державної винагороди.

Незалежність – це сама суть інтелігенції, вірної споконвічним ідеалам нашої християнської культури – ідеалам істини, добра і краси, і вже в силу того – цілком незалежної від політичної кон'юнктури і від користі.

Безкорисність є неодмінним принципом, що лежить в основі і етичного, і естетичного. На цьому принципі особливо наголошує Кант у своїй етиці, і цього особливо вчить гіркий досвід нашого нашого літературно-мистецького заробітчанського життя.

Хотілося б, щоб причетності до УАПЦеї не боялась інтелігенція з різних спілок чи об'єднань. Асоціація творчої інтелігенції не заангажована ні в які ідеологічні, філософські чи релігійні течії. Але, як відомо, герой грецького міфу Антей мав свою таємницю сили – дотичність до рідної землі. Відриваючись від землі, він раптом ставав безсилим.

В дусі цієї істини – ми всі заангажовані. Усі ми – від джерел, від народної пам'яті, від традицій, а, отже, наша символіка і наша аксіоматика йде від коріння – від віри батьків. Таким чином, усі ми духовно заангажовані, кого родила мати, і хто не хоче долі штучного гомункулюса з колби.

Зайвим було б нагадувати, що справжнє мистецтво на високих верховинах ідеалізму, де неминуча зустріч з Богом. Треба тільки досить високо піднестись. Може, й для Василя Стуса ця висока зустріч прийшла несподівано, судячи з його побіжних неглибоких міркувань про ослаблячу роль християнства в нашій історії. Поезія народжується на більших вершинах, і там, де вона народжується, вже з'являється в поета голос, подібний до молитви, як у Шевченка, що майже в кожнім творі з Богом розмовляє. І бринять молитовні інтонації:

Сподоб мене, Боже, високого краху,
Дай мені, Боже, гордого лиху.

Мені б хотілося чіткіше і образніше передати дух ідеалізму і в нашому звичайному мистецькому житті – ту справжність, яку треба вистраждати:

ВІРА – НАДІЯ – ЛЮБОВ
Любі дочки Софіїні
колись я думав
що ви милосердні сестри
які в пору приносять те
чого нам бракує
Но черзі я був закоханий в одну
і тоді дві відходили
на другий план
ВІРА була першим романтичним коханням
Тоді здавалось
більше нічого на світі не треба
тільки летіти і горіти на її блакитних крилах
Потім прийшла промениста ЛЮБОВ
заполонила весь світ по вінця
затьмарила своїх двох сестер
і свою матір Софію
Осторонь десь
в розрідженому повітрі майбутнього
тихо й мовчазно таїлась НАДІЯ
як зірка бездомних на грані загибелі
Я уникав зазирнути їй у вічі
Але великі символи
нараз приходять до нас близько
і тільки тоді настає справжня зустріч
з ними живими
в акті драми
Назустріч віч-на-віч виявилось
ви сестри великомученицї
святі з бездонними очима
вчительки страждань
провідниці над прірвами жаху й невідомості
Ваші обличчя суворіші
за ті
в які я но черзі колись закохався
Приходить ВІРА
висока проста
без блакитних крил
похилом невинним показує хрест
НЕСИ ДОКИ ЗДОЛАЄШ
І ДОКИ НЕСТИМЕШ
ДОТИ ЖИТИМЕШ
Приходить ЛЮБОВ
неосяжна
як обіймм рук Розп'ятого
РОЗДАЙ СЕБЕ
І ДОКИ РОЗДАВАТИМЕШ
ДОТИ ЖИТИМЕШ
Приходить НАДІЯ
Господи яка рідна
тих світлих очей
нічим захмарити
те світле чоло
крізь віки невразиме
і відчуваєш
на світі нема страху
доки сятиме те чоло
на грані останній
ще ясніше сятиме
СВІТИСЬ ПОПРИ ВСЕ
ДОКИ СВІТИТИМЕШ
ДОТИ ЖИТИМЕШ

Любі сестри
тільки тепер бачу
ви ОДНА РІДНА ДУША
тільки профіль змінюється
незалежно від світла моїх очей
ОДНА РІДНА ДУША
і я живий допоки та душа в мені

На цьому і тримається наша спраяність.

Премія ім. Василя Стуса повинна піднести цей дух ідеалізму алізму і міцніше утвердити стиль незалежної творчої інтелігенції - її "гордий лик".

Є на Україні і у світі багато премій, заснованих на добрих засадах, аби тільки тих засад дотримуватись. Премія ВВасиля Стуса має вирізнитися, як і сама постать Василя Стуса, своїм неповторним профілем. Думаю - це профіль морального максималізму з елементом хоробрості за людську гідність і свої ідеали. Підкреслюю - хоробрості, бо без хоробрості, без повної відданості, без офірності - живих ідеалів немає. Я уточню цю думку віршованим образом:

Мир на планеті
не чути пострілів
тільки салюти
спини принишкли
в чергах збльовані
чекають грому
ще один
повстав проти ночі
і навіть у труні
не вернувся додому
Цить справжні крові
живої крові
темні вампіри
геній ночі
кров переводять
у мряку сіру
Одважних вних
на захист волі
кидала Спарта
Ми як ті бранці
шлемо поетів
наче кидаєм
останню карту
сухими очима
змордовані змарені
проводжаєм на хрест
Вони даленіють
високими зорями
їх не оплакують
ХОРОБРИМ ВІДДАЮТЬ ЧЕСТЬ

Отже не всі повинні хотіти премії Василя Стуса: вона зобов'язує. Але вона і утримує на вістрі пошуку істини – так, як розбурхана стихія моря тримає мореплавців лицем до Бога.

За ідеали треба боротись – це останній висновок знання... Їх треба оновлювати в поті чола щодня, бо вони мають тенденцію вироджуватись у лялькові моделі. Їх треба щодня поїти своєю кров'ю.

З великою радістю, здається, усієї цієї живої зали, вручаю премію імені Василя Стуса колективові Львівського молодіжного театру – юним, талановитим, хоробрим, що першими вийшли на сувору вершину нашої поезії і освоюють її глибокі мотиви, її шляхетні трагічні профілі.

Літературну премію присуджено поетові, літературному критикові і громадянинові Іванові Світличному. Лише частково мотивуємо тим, що Василь Стус признавався: "Не можу без посмішки Івана..." Це добра посмішка, на яку злiтались, як на вогник, молоді поети і художники 60-х років. Це феномен, варгий відзначення. Не тільки Василь Стус чи Василь Симоненко – майже всі молоді таланти того часу пройшли через гостинну хату Світличних, відчули тут уважність і повагу до себе, були підтримані й окрилені в цій хаті. Нинішній стан Івана Світличного фізично дуже важкий. Він свідчить лише про ціну розплати. Але це хоробрий чоловік, який був ув'язнений ще в 65 році за те, що посмів закинути на ризиковану орбіту вірші Василя Симоненка – так, щоб їх відразу побачив світ. І пригорнув багатьох невідізнаних, невизнаних, все живе й незалежне серед молоді, і живив сам у них дух незалежності.

Мистецька премія належить художникові з ласки Божої, скромному подвижникові, шукачеві правди і краси Панасові Заливасі. На недавній виставці його творів у Львові ми могли побачити, як у глухі десятиліття, здавалося б, у повному культурному вакуумі, митець йшов сам – від джерел рідної землі до сяйва рідного неба. Йшов неухильно вгору до осягнення нашої національної істоти і наших святинь. Він витворив свій світ образів, захмарених насильством і просвітлених стражданням. Світ під образом о Покрови. Він ніс тягар наших болів, наших мозолів і ран, ішов один – все-таки вийшов на зустріч з нами на нинішньому святі.

БОРИС АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧ – ЛИСТИ НА БАТЬКІВЩИНУ ДРУГА

Існує думка, що наша надіндустріальна Дніпропетровщина в культурному відношенні – суцільна біла пляма, Дике Поле. Що це "край чавуна і сталі", залізної, марганцевої, титанової, уранової (і ще якої там?) руди, похмурого робітничого класу, який нібито живе одним ентузіазмом, єдиним бажанням виконати п'ятирічку і, мовляв, є настільки інтернаціональний, що йому "совершенно все равно, на каком языке разговаривать", а на "какую-то отдельную украинскую культуру" завжди готовий кинутись із молотом в руках.

Але це не відповідає дійсності. Як би там не було, Дніпропетровщина – невід'ємна частина давнього материка української культури. Українська кров пульсує, український народ живе, а відтак твориться його самобутня культура. Лазар Глоба, Леонтій Корж, Іван Манжура, Олександр Поль, Дмитро Яворницький, Валеріан Підмогильний, наш сучасник художник Володимир Лобода – без цих довільно взятих імен історія української культури не буде повною.

Окрім цих всім відомих імен є ще десятки, а може сотні, палких ентузіастів нашої культури, самовідданою працею яких і підтримується горіння того благородного вогню, ім'я якому Дужонність. Це краєзнавці, народні майстри та умільці, збирачі книг чи картин, інші сподвижники невбитого народного духу. Одним з таких є мешканець села Чаплі (тепер околиця Дніпропетровська) Юхим Олексійович Сущенко.

Вже літня людина, він дбайливо збирає все, що має стосунок до культури народу, веде широку переписку з багатьма діячами культури, людьми незвичайної долі. Разом з дружиною Вірою Григорівною обоє вони є тим острівком живої української культури серед моря збайдужілого до всього безкорисливого, вищого над голий інтерес люду, який навіть місцеву вулицю Халхінгольську несвідомо (за народною етимологією) перейменував на Хапхінгольську. Прикро про це говорити, але так є.

Особливо багато зробив Юхим Олексійович для популяризації творчості свого односельця Валеріана Підмогильного, для вшанування його пам'яті.

Зі свого особистого архіву Юхим Олексійович люб'язно запропонував кілька листів до нього відомого українського письменника Бориса Антоненка-Давидовича, які ми і подаємо нижче.

Київ, 19 березня 1971 року

Шановний Товаришу!

Вибачте, що так запізно відповідаю на Вашого листа з запрошенням приїхати да Чапель на вечір пам'яти Валеріана Підмогильного. На жаль, приїхати я не зміг з двох причин: вечір було призначено на 13.II, а Вашого листа я одержав лише 15.II... Пояснюється це тим, що Ви написали на конверті мою стару квартиру - 53, тоді як з літа минулого року я одержав більшу квартиру в тому ж будинку № 68, а квартира тепер - 24. Подруге, саме тоді захворіла тяжко моя дружина, а потім син і нарешті я. Отож тільки тепер, очунявши після того лиха, пишу до Вас.

Я дуже радий, що ви, земляки Валеріана Підмогильного, любите й шануєте цього видатного майстра слова й, наскільки могли, відзначили річницю його народження, чого не можна сказати ні про Спілку письменників України в Києві, ні про її орган "Літературну Україну". Незважаючи на мої наполягання, Спілка так і не спромоглася організувати вечір пам'яти Підмогильного, а стаття Ковтуненка "В житті і літературі" справила на мене жалюгідне, щоб не сказати бридке, враження. Це типова пристосовницька стаття пересічного кон'юнктурника, який боїться сказати своє правдиве слово, а, оглядаючись на вищих за рангом критиків, як кажуть росіяне, "твердит зады и врет за двух". Цебто, він повторив слова критика Л. Новиченка, який, лавчи на початку 60-х років феноменальне явище української повоєнної літератури М. Хвильового, довбонув, щоб довести свою вірність догмам, і В. Підмогильного. Внаслідок цього була знята у видавництві художньої літератури приготовлена до друку збірка творів В. Підмогильного з прекрасною передмовою покійного академіка О. Білецького, який високо оцінював творчість цього видатного письменника.

Кілька років я ставив у Спілці й видавництві питання про перевидання творів Підмогильного, але досі це було марно. Останнім часом обіцяють щось таки видати незабаром, але коли то буде й що саме видадуть - сьогодні сказати ще важко. Хай Вас не смутить і не дивує таке ставлення до Вашого талановитого земляка. Моє сімдесятріччя теж тихцем "забули" відзначити... Але не вічно в літературі буде належати останнє слово кон'юнктурникам і пристосованцям! Прийде час і нові люди, справжні знавці й шанувальці художнього слова, віддадуть належне В. Підмогильному. Не завжди ми будемо по-дурному обкарнювати самих

себе, позбавляючи читача змоги познайомитись з скарбами нашого художнього слова, де Підмогильний займає почесне місце. Не забудьте, що яких 10 років тому були заборонені Нечуй-Левицький, Олесь, Грінченко й ще й досі ніяк не можуть видати твори В. Винниченка... Комусь, може, вигідно, щоб наша українська література, позбавлена цих талановитих надбань, виглядала такою убогою і бідною, та це минеться, і коли стане все на своє місце, тоді щиро подякують тим самовідданим землякам, які, подібно до Вас, намагалися повернути В.Підмогильного нашому народові та його літературі. Я певен, що такий час прийде, і, може, він недалекий уже...

Буду Вам вельми вдячний, якщо напишете, як у вас відбувся той вечір пам'яті В. Підмогильного.

Можливо, десь улітку я приїду на Чаплі, де колись гостював у родині Підмогильних, коли ще був живий його батько. Але я не уявляю собі, чи Чаплі стали частиною Придніпровська, чи й далі лишаються окремим селом? З адреси, яку Ви подали, важко це збагнути. Напишіть також Ваше ім'я та по батькові, бо з ініціалів я не знаю точно.

Якщо буде якесь зрушення в справі видання творів В. Підмогильного, я одразу повідомлю Вас.

З повагою

(підписано: Б.Антоненко-Давидович)

Київ, 22 червня 1971 року

Шановний Юхиме Олексійовичу!

Дякую Вам за листа з описом вшанування Вашого видатного земляка й мого друга Валеріана Підмогильного. Дуже радий, що так воно добре й урочисто пройшло, а головне, що земляки письменника, чаплівці, пам'ятають його й шанують. Ще раз кажу Вам, що творчість В. Підмогильного то є окраса нашої літератури української, й хоч через дивне непорозуміння наші критики й видавці ще не дійшли до усвідомлення цього, та прийде час, коли і літературознавці, й читачі поставлять Підмогильного в ряд наших класиків, що збагатили своєю блискучою творчістю нашу літературу й культуру. Мені шкода дуже, що я не був на тому вашому святі, навіть не міг надіслати привітання, бо повідомлення про день свята надійшло до мене як після нього... До того ж я ще й не здужав

у той час.

Охоче виконав би Ваше прохання надіслати Вам мої твори, але на жаль, у книгарнях мої книжки, видані останніми роками, давно вже розійшлися, а вдома я знайшов тільки один примірник зайвий своєї книжки для дітей "Як воно починалося", яку вчора надіслав Вам рекомендованою бандеролею. Прошу повідомити мене про одержання її. Надалі, коли виходитимуть мої книжки, я обіцяю Вам надсилати.

Дуже дякую Вам за запрошення приїхати з дружиною глянути на теперішні Чаплі, які я бачив лише, здається, 1925 року, коли приїздив до Валеріана. Мені вони дуже подобалися, надто Кодацький поріг та й сам Кодак, де ми побували також. Але, на жаль, нині за всяким невідкладним клопотом не можу, згодом, коли розвантажусь трохи, постараюсь скористатися Вашим ласкавим запрошенням.

Передайте Вашій дружині подяку за привітання. Я і моя дружина вітаємо Вас обох і шлемо найкращі побажання.

З пошаною

(підписано: Б. Антоненко-Давидович)

Київ, 7 липня 1971 року.

Шановний Юхиме Олексійовичу!

Щойно одержав Вашого листа й одразу ж сідаю відповідати Вам, як то Ви просили.

І. В Криму, в м. Алушті, я і Валеріан були 1925 року й прожили там разом місяць. Я не пам'ятаю, щоб ми вдвох чи з більшим товариством тоді фотографувалися там. 1926 року ми були в Ялті, але нарізно й у різні місяці; дуже можливо, що фото з Бажаном, Плужником та іншими (окрім Микитенка, який не міг бути в тому товаристві), про яке Ви пишете, і є це саме.

2. "Ланка" фотографувалася перед будинком на сходах, де мешкаю я і Підмогильний, десь 1926 чи 1927 року. Сфотографований на ній Тодось Осьмачка був поет, належав тек до "Ланки", а потім і до "Марсу". Десь 1928 чи 1929 року він збожеволів (став шизофреніком) і кудись подівся з Києва. Під час німецької окупації він був на Україні й, хоч, здається, нічим особливим себе не виявив тоді, але, боячись, видимо, арешту, коли повернеться Радянська влада (він увесь

час хворів на манію переслідування), Осьмачка втік з німцями, далі подався до США, де кілька років тому помер. Він - син черкаського селянина-бідняка, писав непогані вірші, а в США написав і якусь прозову річ, але я, звісно, того не читав.

На тому фото "Ланки", яке Ви маєте, нема Бориса Тенети, поета і прозаїка, справжнє прізвище якого - Гуревв і походить він чи не з самого Дніпропетровська, в усякому разі він довго там жив, перше ніж переїхати до Києва.

3. Фото Валеріана з сином мені невідомо. Якщо син на фото ще немовля, то, певно, це належить до року 1927 чи 1928.

4. Мусіяка С.П. я не пам'ятаю, але, можливо, що ми й познайомилися з ним у Дніпропетровську. Це могло статися 1926 року, коли, гостюючи у Валеріана в Чаплях, я їздив з ним до Дніпропетровська, коли познайомився з Яворницьким, П. Єфремовим, Ковбасою, М. Лебедем та іншими. Вдруге я був у Дніпропетровську влітті 1930 року, коли саме в Дніпропетровську закінчили я і Валеріан свою подорож по Україні разом з Тенетою на велосипедах, але тоді ми швидко поїхали пароплавом назад до Києва, не заїжджаючи в Чаплі. Остап Вишня приїздив до Дніпропетровська з Харькова окремо від нас і разом з харьківськими письменниками.

Не пам'ятаю, чи познайомився коли з Чаплею, але його, як письменника знаю й поважаю. Як побачите його, передайте йому привіт від мене.

Напишіть мені, будь ласка, адресу Насті Петрівни - я хочу їй написати, бо тільки від Вас дізнався, що вона ще жива.

Дякую Вам від себе й дружини за привітання й добрі побажання. Прийміть і Ви з Вашою дружиною наше привітання й бажання всього найкращого Вам.

Буду дуже вдячний Вам, якщо надішлете мені ту збірку, де будуть вміщені матеріали про В. Підмогильного, коли вона вийде з друку.

З пошаною

(підпис: В. Антоненко-Давидович)

ДЛЯ
ДУШІ

До Президії Верховної Ради СРСР
До Президії Верховної Ради УРСР
До міжнародної християнської
громадськості

З В Е Р Н Е Н Н Я

Ініціативного Комітету Відновлення Української
Автокефальної Православної Церкви в Україні

В духовному житті нашої країни відбуваються важливі зміни. І хоч процес цей непослідовний і суперечливий, та вже сьогодні пролито світло на багато проблем, що вимагають негайного вирішення. Одна з них - релігійне питання в УРСР, де віруючим українцям протягом десятиліть наклеювалися ярлики ворогів народу і націоналістів. Корінне населення Республіки було позбавлене можливості молитися, проповідувати або вчитися в духовних школах своєю рідною мовою. Ми позбавлені найсуттєвішого, того, що Дух Святий подарував Церкві Христовій у день П'ятидесятниці, коли зійшов на апостолів (Діян., 2, 8-11). Пригадаймо також слова ап. Павла в листі до коринтян:"в Церкві волію п'ять слів зрозумілих сказати, щоб інших навчити, аніж десять тисяч слів чужою мовою" (14, 19).

Ієрархія Російської Православної Церкви незаконно узурпувала собі владу над Українською Православною Церквою ще 1685 року, невдовзі після так званого воз'єднання України з Росією, і досі не визнає існування окремішньої української національної релігійної традиції як такої з її культурою, мовою, обрядовістю, тобто дотримується давніх шовіністичних трактувань національного питання. Православна Україна не може миритися з такою антиєвангельською і антиканонічною практикою. Ми, як і кожна цивілізована нація, маємо невід'ємне право на свою незалежну автокефальну Церкву.

Традиція Українського Православія бере початок ще від хрещення Київської Русі, від Великого князя Київського Св.Володимира, хоч місіонерська діяльність провадилась як з Константинопольського, так і з Римського центрів християнства. Загальноцерковний розкол стався значно пізніше (1054 року), але офіційно прийняте нами з Візантії християнство вже від початку мало виразно окреслений православний характер. Цю традицію згодом утверджував Київський митрополіт Іларіон,який всіляко підтримував ідею східньої ортодоксальності християнства, всі пізніші українські церковні ієрархи аж до козацьких часів, коли спостерігався найбільший розквіт Української Православної Церкви. Згадаймо церковну і громадську діяльність київських митрополитів Іова Борецького, Петра Могили, Сільвестра Косіва, велику культурно-просвітительську і місіонерську діяльність Києво-Могилянської Академії, православних братств, розкиданих по всій Україні...

Українська Православна Церква, втративши свою незалежність 1685 року, була відновлена в жовтні 1921 року (Перший Всеукраїнський Православний Собор). Головним рушієм відродження Української Православної Церкви та її автокефалії був митрополит Василь Липківський. За дев'ять років свого існування було створено понад п'ять тисяч парафій, в яких правили чотири тисячі священиків, 32 єпископа на чолі з митрополитом В. Липківським. Своєю діяльністю УАПЦ втілювала євангелійські слова, записані в постанові Церковного Собору 1921 року:"Так само й Син Людський прийшов не на те, щоб служити Йому, а щоб послужити, і душу свою дати на викуп за багатьох?" (Мт.20,28). Майже всі провідні діячі Церкви як члени Всеукраїнської Ради з мирян, так і всі єпископи з митрополитом Василем загинули смертю мучеників по таборах, тюрмах та на засланні. Таким брутальним способом була знищена Українська Автокефальна Православна Церква в тридцяті роки за часів сталінських репресій. Українські храми були масово понищені, а залишки пастви знову приєднані до російського православ'я, яке, хоч і зазнало переслідувань, але за сталінською системою національних пріоритетів все-таки дістало право на життя. Однак Російська Православна Церква не визнає самого факту існування Української Православної Церкви і не спромоглася вдовольнити релігійні потреби віруючих українців.

Тому ми, українські православні вірущі, вирішили створити Ініціативний Комітет відновлення УАПЦ в Україні. Ми ставитимемо питання про відновлення УАПЦ перед законодавчими органами СРСР та УРСР, домагатимемося реєстрації релігійних громад УАПЦ, при потребі будемо збирати підписи за відновлення УАПЦ серед українського громадянства. Однак сподіваємося, що до таких масових заходів справа не дійде, що наша Церква відродиться безборонно на підставі конституційних гарантій свободи совісті, що стане дійсним доказом демократичної перебудови нашого суспільства.

Водночас ми звертаємося до Святішого Православного Вселенського Патріарха Димитрія, до Української Автокефальної Церкви за кордоном, до Автокефальних православних церков світу, до міжнародних християнських кіл і всіх людей доброї волі з проханням підтримки. Ми прагнемо, як і всі цивілізовані люди, спілкуватися з Богом в рідних храмах рідною мовою.

15 лютого 1989 року

Ініціативний Комітет

БОГДАН МИХАЙЛЕЧКО, Священик Свято-Успенської Церкви (Лат. РСР, м. Єлгава, вул. Леона Паегліас, II, кв. 15)

ТАРАС АНТОНИК (м. Київ, вул. Чкалова, 79, кв. 3)

АНАТОЛІЙ ВІТЧЕНКО (м. Київ, вул. Конюшівська 2-А, кв. 36)

МИКОЛА БУДНИК (Житомирщина, Володарськ-Волинський р-н, с.Сколобів)

ЛАРИСА ЛОХВИЦЬКА (м. Київ, вул. Єреванська, 4, кв. 72, т. 272-72-00.

ΜΡ
ΘΥ
ΙΣ
ΧΣ

1988 РІК У ЖИТТІ УКЦ

Закінчується ювілейний рік, тисячний з часу Хрещення України. Тепер можна з певністю сказати, що ми гідно відзначили пізнаменну подію і на рідних землях і в діаспорі. На чужині, в умовах свободи і лояльності з боку властей, ці святкування пройшли з великою урочистістю, при участі сотень тисяч людей. Таким було свято в сусідній Польщі, в Ченстохові. Мати Божа Ченстоховська, колись вивезена з нашої землі, стала святинею поляків, і через 600 років прийняла синів і дочок України. Вперше вищі духовні достойники Польщі і України відслужили Божественну Літургію разом, в католицько-східному обряді.

У короткому зверненні до українців, що проживають у Польщі (а їх на відправі було 40 тисяч), і до українського народу Кардинал Глемб попросив прощення за усі кривди, які були причинені нашому народові польською державою. З нашого боку це зробив Кардинал Любачівський. Завдяки такій поставі обох Церков ставлення до українців у Польщі за останній час кардинально змінилось. Шовіністична нетерпимість до всього українського, що широко заразила майже усі кола польської громадськості, як видно, змінюється розумінням спільності проблем і завдань.

В Європі, Америці, Аргентині та Австралії ці святкування стали потужним чинником консолідації наших земляків (католиків і вірних Автокефальної Української Церкви). Ювілей оживив культурне та духовне життя громад, привернув увагу широких кіл світової громадськості до проблем України та українців діаспори. Та проте увага всіх була прикута до подій на рідних землях, УКЦ в підпіллі. Знаки життя нашої Церкви деколи давали себе знати і зрідка доходили до вільного світу, а що офіційна пропаганда продовжувала обстріл "уніатів", то це було ще одним підтвердженням живучості Церкви в катакомбах. Тому в період "гласності та демократизації" вперше з'явилася можливість об'явити про вихід УКЦ з підпілля. І на початку року свою легалізацію заманіфестували не тільки душ-пастирі, а й вірні масовим домаганням від властей реєстрації громад. Якийсь час (до половини літа цього року) власті були в певному замішанні - хоч громади не реєструвалися, але проти них не виступали так агресивно, як колись. Та ситуація різко змінилася після Відправ на Ясній Горі в Гошеві, Грушеві, Зарваниці, Грабівці, Вубнищі, Церківні, Станківцях, Розточчях, Надорожній, Гостеві, Терновиці. Отримавши санкції згори, місцеві власті знову вдалися до старих методів: посипалися штрафи на вірних та священників, розгони, побої, залякування прокуратури, нагінка в пресі. І в тому, що Церква повністю не легалізувалася, вина не УКЦ, а тільки власті.

Останнім часом склалася парадоксальна ситуація -делегації в складі єпископів Павла Василика, Софрона Дмитерка, Филимона Курчаби, Івана Семиді та священників Григорія Сімкайла, Миколи Сімкайла, Михайла Гавриліва, Івана Маргитича, що поїхала в Москву до уповноваженого в справах Церкви, обіцяють "розібратися", а місцеві власті діють за вже давно виготовленими й знов підтвердженими інструкціями. Знаючи, що місцеве начальство кодного кроку зробити не може без погоджень з центром, не важко здогадатися, яка гра ведеться: в Москві щають із себе демократів (мусить же столиця репрезентувати "нове мислення" періоду перебудови перед світом), а на місцях з усією старанністю показують силу "держать и не пущать", не перебираючи в засобах придушення того, що за їх логікою вже давно бути не може (бо ж ліквідована УКЦ в I946 році). Спливає на думку одіозне: "Этого быть не может, потому что этого быть не может никогда!" Може, панове! І це показали численні святкування I000-літнього ювілею в Західній Україні. В переважній більшості сіл, всюди, де активно діяли душпастирі, і вірні зберегли вірність поруйнованій церкві та національній традиції, в серпні-вересні відбулися ювілейні Літургії з встановленням Хрестів на честь великого свята, чому не перешкодили облави та міліцейські кордони (окремі села були оточені по кілька днів "блюстителями порядку"), не залякали людей штрафи.

Тут мусимо зазначити, що не всі села були охоплені ювілейними святкуваннями. Найперше з причини нестачі священників. В Галичині до війни було 2950 священників, I354 - на Закарпатті, всього 3304 священники. Триста з них покинули Радянський Союз, решта були репресовані і і не багато з них залишилось в живих. Крім цього відчувається недостатня активність певної частини наших душпастирів, мається на увазі саме місіонерська їх діяльність.

До того не всі духовні пастирі усвідомили ситуацію, в якій тепер знаходиться наша Церква. Нерозуміння конечної необхідності продовження процесу легалізації, виходу Церкви з підпілля і попри всі заборони, гоніння штрафи, нападки в пресі, перехід до відкритої широкої місіонерської духовної праці з народом. Тактично вироблене у підпіллі Богослужіння у закритому колі довірених людей, тепер себе не виправдовує. Хоч демократизація і гласність є лише політичним рішенням, а не правовою реформою, переслідування вірних продовжується і з усього видно (антидемократичні вибори, закон про мітинги і демонстрації), що і надалі будуть тривати, мусимо побороти почуття страху, прищепленого в часи сталінізму та епохи застою. Безстрашна, чесна, відповідальна, безкорислива постава пастиря може і повинна виховати таку ж позицію народу.

Значною мірою активізувалася діяльність відновленого Комітету Захисту УКЦ. Окрім членів-засновників о. Г.Будзінського, о. Гавриліва, В. Кобрина, о.Д. Зеленюха, С. Петраш-Січко, до Комітету увійшли - голова - І.Гель, Ольга Горинь, о. Ярослав Лесів, Степан Хмара. Треба віддати належне, Комітет підніс работу на якісно новий, вищий рівень. Нашими духовними достойниками, священниками - членами Комітету і вірними було зібрано понад 30 тисяч підписів на вимогу визнання нашої Церкви і надання їй статусу незалежності, що є підтвердженням масовості руху за рідну Церкву. Хто знав силу тиску властей на народ, страх, що панував і всіляко підтримувався властями, недавні репресії не тільки поодиноких активістів, але й цілих громад, тому цифра 30 тисяч не видається малою.

Заходами наших вищих духовних достойників, священників, членів Комітету Захисту УКЦ були висунуті домагання легалізувати й повернути всі права нашій Церкві. Піднімалися ці питання під час візиту Р. Рейгана до СРСР. На зустрічі, організованій в американському посольстві, був і Голова Комітету І. Гель,який поінформував усіх присутніх про довгу боротьбу вірувчих і духовенства УКЦ за відібрані права.

Зустріч за "круглим столом" делегації Комітету Захисту УКЦ (єпископ Павло Василик, о. Григорій Сімчайло, о. Михайло Гаврилів, голова Комітету - Іван Гель) з американськими сенаторами та конгресменами, депутатами Верховної Ради СРСР та іншими офіційними представниками - промовисте свідчення легалізації і визнання нашої Церкви у світі.

На безпідставні звинувачення депутатів Верховної Ради СРСР щодо співпраці вищих Ієрархів УКЦ під час окупації з німцями єпископ Павло Василик дав вичерпну, правдиву і гідну відповідь:

Андрій Шептицький, митрополіт Української Католицької Церкви, один із перших в Європі вислав протестного листа Гітлеру і "Кату Європи" Гіммлеру проти винищення євреїв.

Андрій Шептицький видав спеціальний пастирський лист у справі євреїв під промовистою назвою "Не вбивай".

Ще одним окремим листом митрополит заборонив під загрозою екскомунікації (відлучення) всім українцям брати участь в переслідуванні євреїв.

Голова УКЦ А. Шептицький доручив всім священникам, монахам, монахиням допомогати євреям, рятувати всіх, кому би загрожувала небезпека смерті.

Андрій Шептицький різко запротестував проти вивезення української молоді в Німеччину.

Рабин д-р Давид Коган, а також д-р Курт Левін свідчать перед всім світом, що Український митрополит особисто врятував життя не лише їм і їхнім сім'ям, але сотням євреїв, переховуючи їх в підземеллі катедри св. Юра у Львові, ризикуючи власним життям, життям священиків, монахів і монахинь, а також всією Церквою.

Заява єп. П. Василика силою фактів настільки вразила присутніх, що депутати Верховної Ради СРСР вибачились за свою необізнаність і навіть пообіцяли поставити питання Української Католицької Церкви на наступній сесії Верховної Ради СРСР.

Помітним явищем у духовному піднесенні і відродженні руху за права нашої Церкви став часопис Комітету Захисту УКЦ "Християнський голос".

Можна без перебільшення сказати, що 1988 рік - тисячний з часу Хрещення України - став роком початку нашого духовного відродження.

Духовенство, Комітет Захисту УКЦ, вірні підняли справу рідної Церкви в ранг високої світової політики. За блискавично короткий період УКЦ здобула собі визнання і багато прихильників у цілому світі.

То чи не найбільшим свідченням роботи Комітету Захисту УКЦ, його авторитету є люті напади на Комітет його недругів. Власті, офіційна преса, КГБ докладають чимало зусиль, аби внести розкол між Комітетом і Церквою, послабити актив Комітету, чи навіть припинити його діяльність.

З гіркотою і болем відзначаємо, що ювілейний рік став роком не тільки наших духовних здобутків, але й роком наших територіальних втрат. Російська Православна Церква в супрязі із владою активізувала свою окупаційну діяльність. В найбільш активних католицьких селах при допомозі армій і міліції були насильно захоплені церкви, монастирі і "відкриті" православні. Яскравим прикладом став Гошівський монастир. 28 серпня 1988 року батюшки в супроводі більш як 300 міліціонерів силою забрали в народу одну із найбільших його святинь.

В ніч на Різдво Христове біля 200 курсантів міліції, озброєних дубовими дубинами, прихопивши з собою попа, намагалися захопити храм в с. Грабівка Калуського району Івано-Франківської області. Вірні героїчно відстояли свою церкву, та чи надовго?

За останніх півроку РПЦ в такий спосіб насильно "відкрила" близько 60 храмів на Львівщині, 28 церков на Івано-Франківщині. Цілком зрозуміло, що відкриття православних храмів на Псковщині, Орловщині, Вологді - явище вельми бажане і позитивне, але власті і вищі ієрархи РПЦ не квапляться зробити це в себе вдома, а намагаються домогти УКЦ на Україні.

Чиновники від релігії потирають руки – стара як світ тактика поборювати одну церкву іншою. Властей це влаштовує. Їх можна зрозуміти, але де ж сумління служителів РПЦ, що вони разом із слугами сатани нищать своїх братів у Христі.

В такій ситуації кожен українець, кожний вірний УКЦ повинен усвідомити, що Російська Православна Церква є Церквою урядовою і ніякого відношення до українського релігійного життя не має, навпаки, у всіх випадках вона експлуатує українську громаду у своїх великодержавних інтересах.

РПЦ в Україні має на меті чисто державницькі інтереси, а також свої меркантильні цілі. Так із 6 тисяч парафій Союзу – 4 тисячі на Україні! РПЦ перетворила парафії на Україні із духовних осередків на прибуткові ренти. Так, жителі с. Палянця Долинського району Івано-Франківської області вже кілька разів скаржилися до райвиконкому на не в міру зростаючі побори отця Федора (Н.), який створив своєрідний сімейний підряд, долучивши у священослужителі свого сина, зятя і т.д.

Низький духовний, моральний рівень життя служителів РПЦ, їхня заангажованість імперською політикою обездуховлюють нашу людськість.

Кожна віруюча людина повинна поставити собі запитання: До чого кликала і кличе РПЦ, чого домагалася і домагається, за кого молиться і змушує молитися нас?

Хто опрацював і благословляв загарбницькі війни?

Хто щоденно в храмах молився за деспотів, що тримали народ у рабстві?

Хто оплакував у храмах смерть ката – Сталіна і дотепер жодним словом не осудив терор "вождя народів"?

Хто вже тепер в часи перебудови і гласності назвав Львівський "собор" 1946 року – добровільним приєднанням УКЦ до РПЦ, добре знаючи, як виглядала ота "добровільність", коли $\frac{2}{3}$ українського духовенства було знищено і репресовано сотні тисяч віруючих?

"По діяннях пізнаєте фальшивих пророків",– казав Ісус Христос. Якби РПЦ опікувалася нашими душами, направляючи на істинно-християнський шлях, хіба б вона служила б знаряддям у руках держави, потужним фактором денаціоналізації?

Чи фальсифікували би вони нашу історію, відмовляючи нам в праві на існування та святкування 1000-річчя Хрещення України, добре знаючи, що на Московщині християнство було зведено кількома століттями пізніше?

Чи звинувачували б вони нас в "націоналізмі", добре знаючи, що це лож?

Наша Церква ніколи не стояла осторонь справ народних, суспільних, більше того, протягом віків вона була основним рушієм розвитку освіти, культури, науки і філософії. Все передове, прогресивне діставало розвиток на Україні завдяки активній участі й ініціативі духівництва. Згадаймо церковні братства, духовні академії, монастирські друкарні, церковні школи. Результатами довгої і систематичної праці на ниві культури й освіти ще в XVII столітті Україна дивувала навіть Західну Європу - малярством і архітектурой, культурой співу і майже суцільной грамотністю населення. Все це вражало подорожніх. Втрата політичної, а за тим релігійної самостійності, підпорядкування Української Церкви московському православію в скорім часі привело до такої тьми, що поставило навіть саме існування українського народу під великий сумнів.

І це не випадково, що друге Українське відродження почалося на Західній Україні - тут діяла УКЦ, яка стримавши колонізаційний тиск, очолила культурне оновлення краю, і до насильної ліквідації стояла на чолі великої праці по відродженню народу, формуванню національної самосвідомості.

У добрі і злі часи УКЦ була завжди з народом, разом з ним потерпала від сталінських репресій. У таборах, тюрмах, на засланнях - всюди, де були наші люди, були і наші священники.

Ніхто ніколи не випрошував для УКЦ якихсь привілеїв, і це зберегло нашу віру й Церкву впродовж найтяжчих в нашій історії 40 років гонінь і переслідувань.

Ми відстояли не тільки Церкву й віру, але й свою культуру, мову, традиції і, що найголовніше, не принижуючи при цьому культур, цінностей інших народів, не зазіхаючи на чуже.

Тож чи є різниця між Церквою жертовною і стражду щою, між Церквою, яка разом із властями переслідує, грабує, і Церквою - гнаною, замовчуваною, яка ділила і ділить разом із народом усі випробування?

Аби виміряти правильність своїх вчинків людина мусить оглянутися на минуле. Огляньмося, і ми побачимо нашу землю, рясно встелену кістьми мучеників за волю й віру, що життям своїм, за прикладом Христа Спасителя, утверджували нашу віру й Церкву. Чи маємо відвернутися від вівтарів і могил наших предків?!

Ми повинні чітко усвідомити, що перехід в РПЦ – відступництво не лише у вірі. Це відступництво від своєї культури, від своїх традицій, від своєї національної мети.

Доля нашої Церкви в наших руках, сподівання на зовнішнє вирішення проблеми марні. Катакомбна Церква і незареєстровані громади мусять знайти якісно нові форми виживання і збільшення свого числа. Коротко завдання можна звести до такого:

1. Незважаючи на переслідування, штрафи, можливі арешти, продовжувати вести активне духовне життя в тих формах і тими методами, які виробилися за довгі роки. Незважаючи на 40-літні жорстокі репресії УКЦ зберегла себе як Церкву. Це – єпископат 8 легалізованих єпископів, біля 700 священників, більше як тисячу монахів і монахинь, 4 мільйона віруючих. Це не купка сектантів, як представляє преса. а цілий народ!

2. В громадах віруючих УКЦ треба відновити, чи створити церковні братства. Ще в XVII столітті такі братства врятували український народ та його культуру від асиміляції. Члени братств – найбільш шановані та свідомі християни – повинні мати духовну літературу, Біблію, Катехізм, молитовники, "Християнський Голос" та іншу літературу, ознайомлювати громаду з важливими подіями, що стосуються нашої Церкви, а також життя народу і світу.

3. Братства повинні створити в своїх громадах найсприятливіші умови для катехизації молоді, пильнувати за моральним, християнським способом життя членів громади, об'єднувати навколо себе усіх членів громади, піклуватися усіма й кожним зокрема. Брати во Христі повинні стати братами в житті, яким би воно не було важким, розчаровуючим. Треба пам'ятати, що порушення Божих Заповідей та християнського способу життя (алкоголізм, наркоманія, куріння) вбиває тіло, а душевна невірність – нищить душу, тому проповідь, роз'яснення, а найбільш особистий приклад членів братства, можуть оздоровити тілесно і духовно наш народ.

4. Братство повинно бути активним й соціально і національно боронити і відстоювати свої права – громадянські, духовні, культурні. Наш дух може розвиватися лише в своїй культурній формі, в умовах свободи соціальної і духовної. І хоча на перший погляд здається, що сили нерівні, перевага наша вже в тому, що з нами Бог. Його люблячу руку ми відчуваємо лише тоді, коли позбудемося страху. Подолання тілесного страху серед вірних – одне з основних завдань братства. Бо як сказано устами Христа: "Хто дбатиме про тіло – згубить душу..."

5. Братства повинні бути готовими до грошових внесків, аби мати можливість помагати бідним, тим, що потрапили в нещастя, хворим та немічним. Нехай ці датки поповняться з пожертв вірних (хто скільки може) і знаходяться в руках найдостойніших християн, які після спільної ради використовуватимуть кошти на придбання духовної літератури, журналів та книг для загального читання, на підтримку "Християнського Голосу", та інших позацензурних видань в Україні, на навчання молодих і достойних юнаків у підпільній семінарії, на підтримку монаших Чинів та інше. В майбутньому, коли буде така можливість, кошти громади можна буде направити на ремонт чи будову храму, каплиць, пам'ятних хрестів, шкіл та бібліотек.

Братства повинні стати тим центром, навколо якого об'єднається громада для повноцінного духовно-культурного життя. Сили, що роз'єднують людей, відчужують, роблять їх нетерпимими, заздрісними, захланними - диявольські сили. Протиставити їм треба згуртованість, єдність у молитві й праці, духовному й культурному житті.

Стрічаючи новий 1989 рік, що відкриває друге тисячоліття від прийняття Христової науки, мусимо к спільній молитві до Господа просити сили й благословення перед початком великої роботи - розбудови братств в наших громадах.

Ми, християни, любимо нашого Спасителя й ближнього свого, тому не тримаємо злоби в своїм серці супроти своїх мучителів. Ми в однаковій мірі молимось і закликаємо вас Усіх молитись як за наше, так і за їхнє спасіння і просимо Бога дати нашим гонителям добру волю. Приймаючи несправедливість, наїнку, удари, в молитві щоденній неустанно будемо промазувати: "Боже, прости їм, хоч і не відають, що чинять". Амінь.

СЛАВА ІСУСУ ХРИСТУ!

Листопад 1988 р.
Лужки-Болехів

Священик УКЦ Ярослав Лесів

INRI

ВИТЯГИ ІЗ ПОСЛАНЬ, ПРОПОВІДЕЙ І ПРОМОВ ГЛАВИ УКРАЇНСЬКОЇ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ ПАТРІЯРХА ЙОСИФА

Дорогі во Христі Браття і Сестри!
Дорогі Сини і Дочки Страдної Святої Української Помісної Церкви!
Мої духовні Діти, Діти великого Українського Народу!

Наша Українська Католицька Церква – ця предківська Церква Київсько-Галицької Митрополії і всієї Руси, якої всі ми є діти, навіть тоді, коли живемо поза Україною – є для нас духовною батьківщиною. Ця свята для нас усіх Церква є водночас нашим духовним скарбом, який всі маємо берегти.

Без уваги на те, що її урядово зліквідували в Україні атеїстична влада на спілку з московською патріярхією, ця наша свята Церква існує, виявляє свою незламну життєздатність, страждає, ісповідує і родить нових мучеників за Христа і Його святий Заповіт – "щоб усі були одно".

УКЦ заступала продовж сторіч справжньо Християнську екуменічну думку, вільнувід політичних констеляцій і світових кон'юнктур і пробувала її теж здійснювати; при тому вона собі здавала справу, що бажана церковна єдність – це свята річ.

Ми споконвіку належали і боронили єдність Церкви: скільки горя і крови ми понесли, як ніхто другий, щоб єдність зберегти! Ми не знаходимо признання, та все-таки будьмо свідомі того та й дай, Боже, щоб єдність Церкви і Народу жили в нас, і щоб всюди ми голосили про єдність і не дали себе запропастити! Ми нині не маємо іншого способу, як лише через Патріярхат об'єднатися, чи хто так думає чи може ні, бо не знає історії своєї Церкви. І всі мусять держатися, і всі мусять вже раз зрозуміти, що тільки в Патріярхаті наша сила! Ми ніколи не втрималось при Апостольськім престолі, як один буде так, другий інакше.

Починаючи в 1963 р. – по виході на волю – нашою найбільшою журбою і працею було – не допустити до того, щоб про Церкву стерти з лиця землі, щоб дати їй морально-духовну силу та матеріяльну поміч, щоб вона могла проіснувати. Великим і багатим милосердям Божим, майже чудом, за молитвами вашими і стараннями Святішого Отця Пани Івана XXIII і інших добрих людей, послав мені Бог звільнення, коли тюремні терпіння доходили до вершка... Вихід на волю був нагодою дальшої праці. Хоч не було моїм бажанням покидати

свою паству, не дозволено мені навіть поїхати до Львова, щоб там лишити слово поучення для розсіяних овець стада, та знав я, що їду до мого народу і моєї Церкви там, де треба пригадати їм їхню свідомість приналежності до Матері Церкви і готовитись до дня її волі...

Тому й мою волю прийняв я не для вільного життя, а для дальшої праці, боротьби і змагань для добра нашого народу, для його св. Церкви, для Слави Божої і Царства Божого на цій захитаній нашій землі.

Двадцять літ волі - то великий дар Божий, що його треба було зужити для добра повіреного мені стада. Тому хай не буде це привілеєм визволення, але привілеєм спільної нашої великої праці, щоб рятувати від загибелі здобутки батьків наших. Коли з Божої волі цей рятунок треба було виконувати поза Україною з її стадом по чужих землях, треба було й засоби цього рятунку перенести тут, їх розвинути, скріпити і приготовити для майбутности. Це було моє завдання, і його при вашій, дорогі браття і сестри, помочі я виконував. Хай остануть ці слова для нащадків. Для св. нашої Церкви, для многострадального мого народу я трудився все моє життя - на волі чи в неволі, в радощах чи смутку, в горю чи в недолі, в славі чи в неславі, суджений своїми чи чужими - добро моєї Церкви і мого народу на славу Богу було моїм світлом і моєю ціллю.

Навчіться тут, що все своє рідне треба любити, хоч би воно було й бідне, і людьми призабуте чи навіть погорджуване. Любіть свій нарід, за нього постійно моліться, для нього працюйте, вчіться і живіте! Любов батьківщини є природним обов'язком кожної людини. У християн є вона чимсь вищим, а саме надприродною релігійною повинністю, що опирається на об'явленій науці. Та релігійна повинність походить з заповіді Божої - пошани і любови до батьків, а остаточно виростає з великої і загальної заповіді любови до ближнього, яка домагається, щоб ми любили всіх людей; одначе, щоб особливою любов'ю любити найближчих ближніх..., а найближчими ближніми є наші батьки і батьківщина.

Батьківщина - це наш рідний край, наша мова, наша історія, наша віра, всі наші предки, що продовж століть будували свою державу. Любов батьківщини є приказом розуму, серця і віри. Вона є найбільшим багатством, найвищою моральною силою народу, найбільше плодовитою землею, на якій росте культура. Тільки в батьківщині і через законну рідну державу нарід вповні заспокоює свої духовні,

моральні й суспільні потреби та й осягає найвищий степень ладу і добробуту, і безпеки. Совершенний християнин повинен бути досконалим патріотом. Не є досконалим християнином той, хто по думці Божій не любить всеціло свого народу. Свята Церква поручає чесноту любови батьківщини своїм вірним, заохочуючи їх до жертвенного сповнювання обов'язків супроти свого народу й держави та даючи поодиноким народам кровноспоріднених покровителів у небі.

Любов до батьківщини, оперта на любови до Бога і з нею злита в одну велику любов, повинна бути діяльна - активна. Любов без діл, подібно як віра без діл, є мертва. Слова св. Ап.Йоана: "Дітоньки! Не любімо словом ні язиком, лише ділом і правдою відносяться до кожної любови, отже і до любови батьківщини. Тому, що доля батьківщини основується на діяльній любові кожної одиниці, а вартість діл одиниці залежить від її внутрішньої моральної вартости, то перша і найважніша праця для добра батьківщини - це внутрішнє моральне удосконалення, ушляхотнення одиниць, бо батьківщина буде такою, якою будуть її діти.

... Тому продовжуйте працю і молитву, щоб Господь благословив труди батьків ваших. Ще багато осталось зробити, виконати, здобути. Диявол одного тільки бажає, щоб ми нічого не робили. Це йому досить, а він зробить решту.

В Е Л И К Д Е Н Ь В П О Е З І Ї

В. Щурат

У Ґефсиманії

На Ґефсиманський сад
Клав місяць срібну тканъ,
Дрімав на вітці птах,
Крутом дрімали квіти -
І ті, що їх любив,
Поснули всі, як діти.
Лиш Він один не спав,
Не спав з Ним більш нестримний.
Впав замість рос в ту ніч
Дощ сліз на камінь зимний.

Б. Лепкий

На Голготу

Голгота, хрест, страшні криваві сни...
Товпа реве: Розпни! Розпни! Розпни!
І розп'яли... На голові вінок,
По краплі кров спливає з колючок.
Товпа реве: "Коли ти Бог єси,
То ізійди з хреста і сам себе спаси!
Коли ж не Бог, а лиш юдейський цар,
То військами на ворогів удар!
А ти мовчиш, здригаєшся, як боягуз,-
Га! Ти не Бог, лиш Назарей Ісус!"
Прости їм, Боже, бо сліпі вони...

М. Зеров

Страсна п'ятниця

Благообразний муж з Ариматеї,
Поважний радник, учень потайний

Господню плоть повив у пелени
І до гробниці положив своєї.

І от під чорне сонце Іудеї
Мене тривожать невловимі сни,

Хвилює образів наплив рясний,
Сумний ексод святої епопеї.

Спустилась ніч на Гефсиманський сад
Горби і діл, і військовий наряд –

Все спить, все спить під синьою імлою.
І в теплих сутінках, мов ряд примар,

Несуть жінки свій вікономний дар:
Ливан і нард, і мірру, і алоє.

Р. Лиша

здрастуйте татусь красний
і матуся як зелена трава

тремтить угорі весна

небесний стоїть місяць
кричать сині півні

літо осінь зима весна
літо осінь зима весна

часу нема

ви заповідали мені
те що ніхто не назве

завтра Великодень
воскресне Христос

обіймімо простимо один одного

світ біліє тихо
людина горить

я хитаюсь на очеретині
перед страсною п'ятницею

Дано вдихнути неруйнівну
весну

Здрастуйте радо

ПЛИН

Левко Лук'яненко

Щ О Д А Л І ?

Яким би не було ярмо,
воно завжди приносило менше
страждань тому, хто мирився
з ним, аніж тому, хто про-
тивився йому.

Сенека

Український народ не звик до свободи слова. Понад два сторіччя колонізатори навіюють свої ідеї і поняття і за всяку самостійницьку думку переслідують, засилають до Сибіру, запроторюють до в'язниць. Тепер уперше настає пора, коли можна говорити правду. І як же ми поводимось в нових обставинах?

На наших ногах пудові гирі минулого, що не дають нам побігти вперед; у наших думках внутрішній цензор, що всяке нове слово і новий крок сприймає крізь окуляри закоріненого страху і міряє старою міркою.

У владоможців можливість народу (їхніх підлеглих) висловити гостро критичне слово викликає страх, неначе землетрус - бо зна чим він скінчиться?.. І вони мобілізовують свої кагебістсько-міліцейські сили, аби не допустити відкритого звучання критичного слова на публічних зібраннях людей, на мітингах. Критика їхнього ладу у вузьких стінах квартир приватно уже не лякає. Лякає правдиве слово, коли воно на людях, на великих зборах, бо тисячі людей - це велика стихійна сила, і вона спроможна трусонути землю і струснути їх із насиджених посад, мов яблука з яблуні. І впадуть вони додолу і зрівняються з іншими людьми. А рівності такої їм не треба. І того, незважаючи на демократизаторські настанови найвищої влади Союзу, Щербицький та його обласні помічники - львівські погребняки та чернігівські герасименки - розганяють мітинги, зачиняють двері публічних залів перед громадськістю, арештовують, штрафують і всіляними іншими способами відлякують людей від правдивого слова критики та суспільної активності.

А громадяни?

Їм остогид старий лад, вони хочуть змін. Та вони - люди зі страху. Вони не вірять у перемогу перебудови. Вони звикли йти за переможцем, а переможця ще не видно. Їх веде в житті не прагнення до

справедливості, а прагнення уникнути тюрми. Деспотизм витравив із їхніх душ шляхетну готовність постраждати за свободу і прищепив рабську покору. Вони звикли, що їх вічно б'ють, і поки не ясно, хто переможе, не хочуть ризикувати. І коли їх тепер зверху закликають висловитися, вони неспроможні подолати незаперечну формулу деспотичного ладу: "За правду б'ють". Тож битимуть, мовляв, і знову. І роблять висновок: чекати. І чекають. Чекають тисячі, мільйони українців чекають на той час, коли за слово не тягтимуть до міліції, не штрафуватимуть, не погрожуватимуть судом.

Леле, аби такий час настав, необхідно, щоб хтось ішов на неприємності, на ризик накликати на свою голову гнів старих властей, на втрату життєвих благ. Необхідно боротися за свободу, а не чекати, коли чужа Україні адміністрація піднесе свободу народові на вишиваному рушничкові.

Політика перебудови виявила поділ суспільства на три частини. Перша частина - верхи, що на чолі з Горбачовим хочуть подолати економічну кризу та суспільну стагнацію і натомість збудувати нове демократичне суспільство динамічне.

Друга частина - великий привілейований клас партійно-радянських та господарських керівників, що чудово пристосувалися до старої системи і жодних змін не бажають.

Третя частина - прихильники перебудови. Вони є поміж усіх суспільних верств, але головним чином - це багатомільйонні трудящі маси. Вони були і є об'єктом експлуатації з боку командно-адміністративного класу і того зацікавлені в якнайшвидшій перебудові, бо тільки руйнація старої системи може піднести рівень їхнього матеріального достатку та вивести з принизливого безправного становища.

А втім люди не рівні. І різним людям потрібен різний час для подолання страху. Цілком ясно, що якась частина вже до самої смерті не спроможеться підняти голову і висловити вголос свою думку. Інша частина очуняє після скасування антидемократичних законів і юридичного закріплення демократичних прав і свобод. І тільки зовсім незначна частина трудящих уже тепер взялася активно підтримувати перебудову. Ці люди - ентузіасти. Вони правлять за лакмусовий папір для перевірки щирості гасел, що їх виголошує команда Горбачова. А з позицій командного експлуататорського класу ентузіасти - це заколотники та екстремісти, що їм нібито збивають з пантелику простих добрих совітських людей.

Як показує хрущавський досвід, зламати командно-адміністративну систему можна тільки обопільними зусиллями прогресивних верхів та масовістю низів.

КГБ і міліція належать до привілейованого класу (у кожному разі вони його обслуговують). І щоб загальмувати рух мас, вони швидше намагаються притлумлювати неформальні об'єднання трудящих, і особливо їхніх організаторів та ініціаторів, справедливо вбачаючи в них потенційних організаторів широких трудящих мас у похід за справедливість та експропріацію їхніх незаслужених привілеїв.

Однією з громадських груп ентузіастів перебудови є Українська Гельсінкська Спілка. Вона виникла 1976 року як Українська група сприяння виконанню Гельсінкських угод, зазнала жорстоких репресій, а 1988 року відродилася як Українська Гельсінкська Спілка. Члени Групи завжди мріяли про самостійність України як най сприятливішу умову високого матеріального добробуту та духовного відродження й розквіту нації, але конкретні обставини, що в них доводилося діяти, не можна було ігнорувати, і того вважали за потрібне передусім захищати права громадян та порушувати мовні й культурні проблеми України.

Позаяк майбутнє України цілковито залежить від успіхів перебудови, УГС і спрямовує зусилля на підтримку та поглиблення її. Для України, на відміну від Росії, перебудова означає не просто подолання несправедливого суспільного ладу, вона означає для України незмірно більше ще - життя чи смерть самої нашої нації: продовження доперебудовної політики означало б асиміляцію українців і зникнення нашого етносу, перебудова ж з її демократизацією дає шанс зупинити русифікацію і перейти до поступового відродження національної душі як комплексу психічних і всіх духовних рис нації.

З огляду на те, що з перебудовою на карту поставлено занадто багато, я і вважаю за необхідне подати шановному товариству з УГС (як і ширшим колам української громанськості) більш-менш систематичний виклад розуміння передумов, сучасних умов та перспектив перебудови загалом і нашого патріотичного руху зокрема. Ясна річ, свої міркування я не вважаю за істину в останній інстанції. Проте вважаю їх корисними для обговорення і вироблення спільного погляду. Найближчі роки принесуть бурхливі події. Через те, що вони вирастатимуть не на порожньому місці, а з наявних реалій, то, аналізуючи їх, можна передбачити майбутнє. Проголошена розвідка може допомогти поглибленому аналізові і тим самим сприяти підготовці до майбутніх подій. Заохочуваний такою надією, я і запрошую читача до роздумів над подальшим текстом.

I

I. Фатальність чи воля, або: історія сама твориться чи її творять люди?

Перебудова началася з приходом на найвищу посаду в Совітській державі М. Горбачова. Факт початку суспільно-політичних змін з ініціативи Горбачова викликає думку, що коли б на посаду Генсека прийшов інший чоловік, перебудови могло б не бути. Перебудову уявляємо як можливий варіант розвитку суспільства, але зовсім не обов'язковий. Вона є, але її з таким же успіхом могло й не бути. Історія не сама робиться, історію роблять люди: тридцять років її робив Сталін, десять років - Хрущов, вісімнадцять - Брежнєв і тепер її почав робити Горбачов. Нижче цих земних богів, на низу суспільної піраміди ворушиться мільйонобезлика маса, з якої "боги" ліплять, мов із глини, образ сучасного їм суспільства. Коли так, то простому чоловікові лишається тільки проклинати деспотів та хвалити демократів. І ми в захопленні від Горбачова і просимо в Бога йому здоров'я та многія літа. А тим часом наш кумир, поцупивши до власних рук посаду голови держави так зміцнив особисту владу, що дуже скоро може перетворитися із благодійника і демократизатора на жорстокого деспота.

Може перетворитися чи не може?

Усякий політичний діяч прагне до влади, і немає такої влади, яку володар не прагнув би постійно зміцнювати. Прагнутиме цього і Горбачов. Питання в іншому: чи зможе перетовритися на диктатора?

Щоб краще відповісти на це питання, погляньмо на проблему свободи волі. Вільними були Сталін, Хрущов, Брежнєв?.Міг кожен із них чинити інакше, аніж чинив, чи не міг? Були вони вільні від обставин? Де кінчалася свобода вождя і починався тиск невблаганних обставин? Якщо історію творять люди, суб'єкти, то що таке суспільна необхідність?

Тепер багато вчених, політиків та публіцистів намагаються зрозуміти явище Сталіна: як так сталося, що Сталін перетворився на диктатора?

Більшість бачить причину в особливостях характеру Сталіна: безмежне прагнення до особистої влади, підступність, хитрість, жорстокість, лукавство, негребування будь-якими засобами та плюс складні умови зруйнованого післяреволюційного господарства і вороже оточення, мовляв, і привели до перетворення Сталіна на жорстокого тирана. Це пояснення виходить із засновку, що сталінізму могло й не бути, що він - прикрий зигзаг в історії.

Друге пояснення (що його зустрів у більш-менш розгорнутому вигляді, надруковане в неофіційному журналі "Референдум" ч. 4, 1988 року Л. Тимофєєва) виходить із засновку, що сталінізм – це явище, яке закономірно випливало з ідеології марксизму-ленінізму та попередньої практики більшовизму. Сталін – випадковість, сталінізм – закономірність. Замість Сталіна міг бути Троцький, Зінов'єв, Каменев чи ще хтось і диктатура звалась би троцькізм, зінов'їщина, але обов'язково була б диктатура.

Шановний Л. Тимофєєв бачить причину сталінщини в більшовицькій ідеології. І він має рацію. Справді, К. Маркс, аналізуючи поразку французької революції 1848 року писав, що революція зазнала поразки не того, що стала на шлях терору (як тоді сильні були вважати), а того, що недостатньо широко його застосовувала; не того, що стала вбивати ворогів, а через те, що вбивала їх мало.

Цей марксистський теоретичний висновок із пролетарського досліду XIX сторіччя більшовики зробили наріжним каменем свого вчення про владу. Вони успішно його застосували після державного заколоту 7 листопаду 1917 року незмінно його дотримувалися аж до останнього часу. Аналізуючи в наш час причини поразки Сальвадоре Альєнде у Чілі, більшовицькі теоретики, наприклад, професор Красин, бачать причину її в тому ж саме, що й Маркс у минулому сторіччі – в недостатньо широкому застосуванні терору щодо своїх супротивників.

Головне в марксизмі-ленінізмі, зокрема в його вченні про владу, не тільки те, як захопити її, але й те, як утримати її. Комуністи і, зокрема, їхній передовий загін "чекісти, постійно підкреслюють: "Ніхто добровільно влади не віддає". І розуміють формулу в тому сенсі, що для захисту влади припустимі всі засоби, в т.ч. і збройна сила. Коли більшість явно не на їхньому боці, тоді добре організована невеличка партія, налагодивши систему блискавичного арешту і знищення активних супротивників, приголомшує суспільство, яке після першого здивування з таких екстремальних заходів переходить до стану хронічної прострації. Переможна партія представляє світові цей суспільний параліч за всезагальну підтримку та згоду.

Більшовізм своїм ученням про диктатуру пролетаріату і, зокрема, ученням про владу, обґрунтовує диктатуру партії, диктатура ж її лідера закономірно випливає з організаційної структури та принципів діяльності партії. Отже, деспотизм не в Сталіні, а в більшовізмі. Сталін лишень надав деспотизмові своїх індивідуальних рис.

Це пояснення правильне. Та тільки воно недостатнє. У ньому тільки половина істинних причин. Воно показує залежність сталінщини

від більшовизму, але ще не дає відповіді на друге запитання - яким чином став можливий сам більшовізм? Чого він виріс у Росії і без зовнішньої допомоги більше ніде? На цьому треба зупинитися.

Більшовики зуміли захопити владу в Росії не того, що були вельми впливова партія, а того, що демократична республіка була вельми слабка. Завдяки кращій порівняно з іншими російськими партіями організованості їм заколот удався. Проте Росія не зводилася до Петербургу. Почалася з'ясування політичних взаємин на ширшому тлі, а на ширшому тлі почали діяти ідеали ширшого плану - глибинна національна ідеологія з її уявленнями про Росію, її національні інтереси, її покликання і роль у світі.

У глибинах російського національного духу Росія - це така країна, а периферія не має сталих меж. Навпаки, кордони її від центру постійно розширюються все далі й далі і по суті кінця цьому розширенню немає (якщо не зважати на обмеженість самої земної кулі). Позаяк Росія виростала й формувалася не на етнічній основі, як майже всі європейські нації, а із державності, то верховною цінністю для росіян стала держава. У вічному потязі за потойбіч своїх меж вони бачать свою національну мету. Чаадаєв, Достоєвський, Тютчев розмірковували про цю історичну місію Росії, а Петро I, Катерина II та майже і всі царі втілювати її державними методами. Царський намісник загарбаної Польщі сенатор Новосельцов любив повторювати: " Не буде миру доти, доки не запровадимо в Європі такий лад, за якого наш фельдшер виконуватиме у Вільнюсі, Парижі і в Стамбулі постанови з такою ж ефективністю, що і в Росії." Це XIX сторіччя. А ось XX, 1981 рік, Віктор Боков:

Родина моя не только Русь,
Родина моя - Кавказ, Молдавия,..
Родина моя - широкий Днепр...
Родина моя - Алма-Ата...

(Книжное обозрение, ч. 29)

Воістину загребущості немає меж!

Не тільки ідеологи імперіалізму прагнули до розширення імперії. Сам народ звикав мислити імперіалістичними категоріями. І якщо славнозвісний адвокат Плевако на урочистостях 1912 року з приводу 20-річчя його адвокатської діяльності, говорячи про взаємини з неросіянами, заявляв:"Да и не в русском духе отдавать то, что единожды нами приобретено было", то простий росіянин повторює: "Наш Кавказ", "Наша Прибалтика", "Наша Средняя Азия", зовсім не підозрюючи, що

відповідні географічні території мають власне споконвічне населення, якому і належать ці території.

Коли більшовики захопили владу і через тиждень проголосили "Декларацію народів Росії", декларуванням нею право народів на самовизначення, проти них підялися не тільки Петербурзький "Союз русского народа" та Московський "Союз русских людей" і не тільки одні чорносотенці. Коли ж згодом на ділі почали душити національно-визвольні на Україні, у Прибалтиці, в Середній Азії, тоді лиші вороги більшовицького соціялізму Муравйові та їм подібні адепти єдиної й неподільної гамузом рушили до більшовіків рятувати імперію від розвалу. (На кінець громадянської війни у складі Червоної Армії було 40 тисяч царських офіцерів). Не дивно, далебі, що такий великий корпус досвідченого офіцерства зумів розбити молоду армію Української Народної республіки та слабкі збройні сили багатьох інших поневолених народів.

Ще до Сталіна історія поставила перед більшовиками альтернативу: або демократія – і тоді розвал імперії, або збереження імперії – і тоді нема демократії.

Період громадянської війни і революції показав, яку величезну потенційну силу становить прагнення поневолених народів до незалежності. Ця сила почала появлятися тоді, коли з'явилися можливості для її прояву – після лютневої революції і заснування багатопартійної демократичної республіки. Національно-визвольні рухи налякали захістників імперії, і коли вони побачили в більшовиках прихильників в неподільності, вони й почали підтримувати їх.

Максима "Не може бути вільним народ, що пригнічує уінший народ" давно відома, і російські більшовіки, звісна річ, її знали добре. Проте вони були в полоні російського духу безупинного розширення меж своєї держави. А для більшовиків-неросіян була підходяща теорія: марксова ідея про переваги великих держав над малими та ідея всесвітньої пролетарської революції.

Альтернативу: демократія – і тоді Росія залишиться без колоній, чи збереження колоній – і тоді не буде демократії – більшовіки в період громадянської війни розв'язали на користь останнього варіанту. Сталін тоді не мав вирішального впливу. Вирішальний вплив тоді мав Ленін. Ленін і розв'язав альтернативу на користь збереження єдності коштом відмови від демократії. Він же подав і приклад застосування підступності супроти національно-визвольної боротьби (наприклад, потоплення Чорноморського військово-морського флоту, що за договором мав перейти під оруду Української Народної республіки). Сталін, як вірний ленінець продовжував ленінську політику.

В час революції та на початку 20-х років у більшовицьких впливових колах панував настрій не за визнання права поневолених народів на відокремлення і розпорошення великої імперії на десятки малих держав, а прагнення до всесвітньої пролетарської республіки. Інтернаціоналістична революційна романтика Барбюса, Ролана та інших сотень так званих міжнародних революціонерів у російських революціонерів чудовим чином вростала корінням в глибини старовинних імперських прагнень. Під гаслами "Даешь мировую революцию!" задушили Українську Народну республіку, демагогічно назвавши її буржуазною. Під цими ж гаслами залишили мільйони своїх же громадян голодними, зібравши й відправивши Кемалю Ататюрку величезну кількість золота, зброї, харчів та амуніції для встановлення в Туреччині комуністичної влади.

Щодо ролі партії та свободи-несвободи її волі, слід тут звернути увагу на таке суспільне явище.

Два чоловіки можуть виробити спільну точку зору. Вони спроможні розробити програму і об'єднати навколо неї десяток людей. Невеличка кількість людей спроможна розробити найхимернішу доктрину і довго її дотримуватися. Та коли ініціатори (пасіонарії) із внутрішнього кола виходять і починають робити собі послідовників, їхня доктрина починає розмиватися: у голові неофіта до зустрічі була не порожнеча, а якийсь світогляд, і остаточний результат роботи першого пропагандиста - не перекладення доктрини зі своєї голови в чужу голову, а сплав цієї доктрини з попереднім світоглядом неофіта. Цей сплав не тотожній попередній доктрині. Далі неофіт сам стає пропагандистом і несе доктрину новій людині, яка знову ідею засвоює вже не в чистому вигляді, а у зміненому відповідно до свого світогляду. І так далі аж до самого низу. Яка б не була ідея в початковому вигляді, на низу, в остаточному вигляді, вона вже значно змінена, причому змінена у бік старих традиційних уявлень.

Одиниці, ініціатори, пасіонарії внаслідок теоретичної потужності та неординарності мислення спроможні перервати безперервність і вистрибнути з рівномірної традиційної послідовності і створити неординарну, нову (парадоксальну) ідею. На теоретичному рівні пізнання (і творення) дійсності можливі спалахи. На рівні буденної свідомості спалахів не буває. Всяка нова ідея, просуваючись униз, все більше втрачає від понизки і все більше просякає старим світоглядом. Як казав 1925 року великий український учений В. Вернадський: "Не лише маси, але і їхні керманичі та натхненники належать за своїм розумом та науковим вантажем до стадій, що їх давно подолала

наукова еволюція" ("Труди биогеохимической лабораторії", випуск, 16 Вид. "Наука", Москва, 1980 р., стор. 232-233). Народне мислення інертне і за своїм змістом запізнене. Воно міняється поволі і в час революції консервативне. Воно ненавидить існуючий лад і радо його руйнує, а про позитивний ідеал має найтуманніше уявлення (і того легко стає жертвою демагогічних гасел професійних політиків). Можна припускати, що серед дореволюційних революціонерів була незначна кількість так би мовити чистих революціонерів, що сповідували Марксове "Пролетарі не мають своєї батьківщини" і ладні були будувати якийсь абстрактний соціялізм в якихось абстрактних ненаціональних країнах і були не проти незалежності малих народів. Може і серед росіян було кілька таких революціонерів. Та не вони визначали характер революції.

Ми знаємо, що Ленін був проти відокремлення від Росії колишніх колоній. Але навіть коли б він і весь керівний осередок більшовицької партії був за відокремлення колоній, то й тоді він би не багато спромігся зробити, бо заки ідея про право народів на самовизначення зверху доходила до російського низу, вона перетворювалася на різні паліятиви старого правила: "Ми не для того завоювали Кавказ, щоб його відпускати".

Більшовицька партія не була вільна від обставин, в яких діяла. Настрої діячів, що їх помножила й активізувала світова війна, революція та громадянська війна, становили могутню об'єктивну силу. Настрої окремої людини - суб'єктивне явище; настрій же великої кількості людей стає об'єктивною силою. Коли б більшовики не пішли на поступку, вони б провалилися. Тут суть співвідношення суб'єктивного і об'єктивного, свободи волі вождя (партії) та її меж.

Так, до революції аграрна політика більшовиків була така, що селянство пішло за есерами. Аби через це не злетіти з політичної арени, більшовіки відкидають свою і беруть есерівську аграрну програму.

Другий приклад. Спочатку вони недооцінювали відцентрових національних сил і схильні були бавитися у визнання права народів на самовизначення. Коли ж побачили, що це заграванння підіймає супроти них могутню силу офіцерства, чиновництва, значної частини інтелігенції, вони відступають і безоглядно стають на імперські позиції.

Настрої мільйонів селян - це об'єктивний фактор, об'єктивна (матеріальна) сила; настрої тисяч і тисяч активного проімперського офіцерства, чиновництва, інтелігенції - це об'єктивний фактор, об-об'єктивна (матеріальна) сила.

У більшовиків вибору не було: якщо хотіли зберегти владу, мусили поступитися своїми теоретичними принципами перед цими силами. Партії, для яких політичні принципи були важливіші за владу, втратили владу. Якщо Ленін і його оточення зі своєю програмою - суб'єктивний чинник історії, то оті 40 тисяч царських імперських офіцерів, оте російське народне "Наш Кавказ", "Наша Україна", "Наша Середня Азія" - об'єктивний чинник історії. Його могутність у масовості і традиційній стабільності проімперських настроїв широких народних мас.

Ні Сталін, ні вся більшовицька партія не спромоглися б установити кривавий лад, коли б не знаходили значної підтримки в боротьбі супроти національно-визвольних рухів, а що ці рухи затягнулися на довгі роки й після громадянської війни, то початкова війна арміями супроти "інородних" армій перемінилася на війну чекістських загонів проти малих самостійницьких груп, а далі оперативно-агентурну боротьбу супроти підпілля. Коли ворог став невидимий, тоді його можна було вже бачити де завгодно - залежно від уяви, а позаяк Сталінова уява щорік розвивалася, то й заколючений антисвіт розростався. Та не слід забувати, що ще до початку масових репресій своїх політичних супротивників Сталін вирішив четвертувати весь український народ, що як такий не претендував на його генсеківську посаду. Цей народ був винен не в змові проти Сталіна, він був винен у тому, що після поразки Української Народної республіки і втрати незалежності почав розуміти вагу національної свободи і став швидко зростати за рівнем національної свідомості. Вона, ця свідомість, була страшенною загрозою, бо готувала об'єктивні умови для майбутнього потужного руху за незалежніть. Російська імперія під червоним пролетарським прапором не могла допустити такого розвитку подій і вона пішла на геноцид. Не Сталін, як особа, а тисячі, мільйони середніх і дрібних російських чиновників - носіїв великодержавної шовіністичної ідеї становили об'єктивний фактор (реальну антиукраїнську силу) нашої післяреволюційної історії аж до останніх років. Кінець цього періоду - 4 вересня 1985 року - день загибелі нашого видатного поета і патріота Василя Стуса. Замордувавши останню жертву, збанкрутіла імперія поставила знак оклику своєму банкрутству пистольною кулеє в голову начальника Кучинського концтабору майора Журавкова, що від смерті Стуса до свого похорону прожив лиш десять днів!

Можна звинувачувати москалів, що вічно прагнули загарбувати чуже, та не меншого звинувачення заслуговують наші пращури, що

не оборонили Україну і віддали її на поталу ворогів. Автор "Історії русів" каже: "...Розсудлива людина або добрий політик з першого погляду запримітить, що саме положення землі нашої відкритої звідусіль і незручної до укріплення, робить з нас іграшку невідомої долі та слішних випадків". Слушне твердження. І все-таки не можемо забувати, якого величезного лиха завдали Україні незгоди поміж наших військових та політичних керманичів.

Сумна минущина. Завдання живих поколінь українців – дбати про долю сучасної Батьківщини. Сучасне виростає з минулого, проте минуле мало своє світоглядні уявлення, а наш час – своє. Ніхто не може вимагати від українських князів-завойовників, щоб у 10-13 століттях вони чинили відповідно до сучасних міжнародно-правових норм. Вони завоювали землю угро-фінських племен (що згодом стали Московщиною) – і мали на те право. В результаті татарської навали Московщина відкреслилася від України, згодом стала міцнішою і в 17-18 сторіччях підкорила собі Україну – і це зовсім не обурило світ, бо хоч іспанець Ф. де Вітторія що в 16 сторіччі визначив головні засади міжнародного мислкування, за якими кожна держава була рівноправним суб'єктом взаємин незалежно від її потужності, та треба було кілька століть, щоб ідеї Вітторія набули реальної ваги. Російські царі й імператори керувалися зовсім іншими правилами. Такий був час. У взаєминах народів сила була правом, і що далі на Схід, то слабкішає стримувальна сила Християнського гуманізму. Доки імперія як категорія внутрішньої політики була найбільшою гарантією безпеки народу, доки імперія як категорія міжнародного права була найбільшою цінністю – інакше й бути не могло. Уся писана історія свідчить, що право народу, місце його під сонцем гарантувалося його силою. А позаяк будь-яка сила здається за недостатню, то народи безупинно дбали про зміцнення військової потужності та розширення своїх меж. Держава – гарант життя народу та його свобідного розвитку, а відтак – що міцніша держава, то краще; що більше захопила чужих земель, то славніше для метрополії. Так було до Христа. Так є дві тисячі років після Христа.

Європейська християнська цивілізація виходить із засновку, що не людина має служити державі, а держава людині. Та найвища служба її – це гарантувати неподільність колективного життя людини. Усі попередні покоління людей виховані в повазі й пошані до держави. Альтруїзм людини як найвища чеснота знаходить свій організований вияв у відданому служінні в державній армії. Почуття обов'язку перед батьківщиною переважно означало готовність захищати батьківщину

в бою. Воно – джерело гордості, а участь у боях – гідна пісень і нагород.

Тепер, у другій половині 20-го сторіччя, уперше за всю попередню історію людство розвинулося до такої стадії, коли імперія перестала бути найвищою вартістю міжнародного права. Держава як форма організації безпеки нації на наших очах втрачає своє панівне значення і поволі поступається системі колективних договорів та міжнародних угод. Причому справа не тільки в атомній зброї, що перетворила більшість держав на цілком безсилі й немічні перед атомними велетами. Справа в тому, що розвиток науки відкрив універсальну зв'язаність і потрібність всього живого на землі; відкрив людську одиницю як індивідуальну неповторність, що саме завдяки цій неповторності вона й становить коштовність для всього людства, бо загальнолюдський досвід без досвіду окремої людини був би неповний.

Звуження ролі держави і збільшення ваги людини спостерігаємо в широкій міжнародній діяльності після другої світової війни по виробленню міжнародно-правових документів на захист прав людини. Тим самим проблема прав людини із внутрішньої перетворилася на міжнародну. Держава перестала бути єдиною і самодостатньою політичною організацією захисту життя і свободи своїх громадян. Проголошений в міжнародному праві право громадянина безперешкодно покидати свою країну і знову до неї повертатися або не повертатися, людську особу вилучили з найбільшої залежності від держави. І з боку інтересів індивідуума відбулася кардинальна трансформація: тисячо річчя шукала захисту у тісному зв'язку зі своїм родом, плем'ям, нацією, що в їхніх межах тільки й могла існувати і продовжити свій рід. Тепер же вона має можливість реалізувати себе не тільки в межах своєї держави, а й в інших країнах; бо міжнародне право бере її під захист незалежно від географічного місця. Карл Клаузевіц колись сказав, що війна – це продовження політики іншими методами. Тепер війна перестала бути знаряддям політики. А коли так, то прагнення до вищого виду держави – імперії – застаріло і поступається перед новим порядком взаємин між державами.

Перед російським народом постала надзвичайної ваги психологічна проблема; змінити національну орієнтацію, переглянути шкалу національних вартостей та пріоритетів і, замість прямувати за потойбіч в своїх етнічних меж, спрямувати національні зусилля на покращення ладу у власному домі. Зможуть вони відмовитися від химерного

прагнення загарбувати чужі землі й панувати над іншими народами – і тоді у світі настане мир, а якщо йтимуть утореваним запопередні сторіччя загарбницьким шляхом – згоріти всім у неминучій катастрофі.

(продовження буде)

До виступу на Установчій конференції історико-просвітницького Товариства "МЕМОРІАЛ" в м. Дніпропетровську 9 квітня 1989 року

Шановне товариство!

Лютнева революція в Росії розбудила народи і вони почали з радістю й поспіхом покидати "тюрму народів" і будувати своє національне життя. Імперія розвалювалася.

Жовтнева революція (по своїй суті це був державний переворот) спинила цей натуральний процес і розпочалася громадянська війна.

Основні події громадянської війни відбувалися на Україні. Можна без перебільшення сказати, що громадянська війна велася переважно проти українців на Україні об'єднаними силами більшовиків і "єдинонеділимників". В числі цих останніх було 40 000 царських офіцерів, що пішли на службу до більшовиків задля збереження єдності імперії, щоб розгромити український національно-визвольний рух як основну небезпеку для існування імперії. І, як відомо, розгромили. А як це робилося? А тотальним винищенням передовсім всього того, що говорило українською мовою. Більшовицьке військо під орудою царського офіцера Муравйова 1918 року захопило Київ. Розстрілювали на місці всіх, хто говорив українською мовою. Тягли до стіни для розстрілу навіть більшовика Хатонського, який, на своє щастя, знайшов у кишені якийсь документ, написаний Леніним, і пред'явив нападникам. Це врятувало Затонського. Інші поклали голови.

Підло й по-розбійницьки, з-за спини вбили більшовицького полководця Щорса, вбили Боженка, який сам перед тим убивав усіх, кто мав необережність користуватися "контрреволюционным языком" – українською мовою. За що ж убили Щорса, Боженка та інших? Адже вони були відданими більшовиками! А за те, що вони були українцями і, як наслідок, потенціально небезпечними для існування імперії.

Терор, отже, від початку був складовою частиною практики більшовиків і це був терор проти України й українців. Україна й українці,

бачите, виявили активний нахил до незалежності, а це вже було чимось немислимим. Я наголошую на тому, що "єдінонеделімци" практикували терор в надії зберегти імперію недоторканою. Імперію зберегли, але цим було дано дозвіл на розгул терору увсебіч. Терор, як чума, має нахил до розширення. Такі першоджерела терору.

А як було далі? Землю відібрали від поміщиків, але селянам так її і не дали, заводи ій фабрики також не були вручені робітникам. Виникло бродіння серед селянських мас - тепер уже не тільки на Україні, але і в Росії - антоновщина, наприклад. Почалися спостійні наїзди регулярного війська на великі і малі села - терор не припинявся.

У 1922 році довелося створювати СРСР - це виглядало поступкою обуреному обманом народу. На Україні впроваджується з великим скрипом українізація, дозволено утворення Української автокефальної православної церкви, семимильними кроками розвивається література, мистецтво, культура. Розмах подій давав підстави говорити про певну суверенність, незалежність України; процес цей невблаганно підточував імперські сили. Сили, які під час громадянської війни відстояли "єдіноеделімость", побачили небезпеку для нової держави.

Щоб припинити поступ українізації, потрібен був знову ж таки терор. Досвід для цього вже був. Почали з інтелігенції, яку винищили майже повністю, закінчили селянами, яким улаштували справжню чуму - голодомор 1933 року. Інтелігенція як совість і честь народу в усі часи й епохи приймала на себе перші й найжорстокіші удари. Це треба особливо сьогодні пам'ятати, коли щодня з партійних амвонів лунають прокляття на адресу українських письменників та науковців, що започаткували Народний Рух України за перебудову. Вони, письменники, бачите, не питали в народу його згоди на утворення Руху. Це явна й недвозначна спроба відірвати письменників від народу, цих природних поводирів народу. Партія йде на пряму підтасовку. Але від часів автора "Слова о полку Ігоревім" до часів автора "Собору" українські письменники були з народом і тільки з народом.

Нам треба раз і назавжди покінчити з поділом народу на класи - цією класичною імперською формулою - розділяй і володарюй. Жодне цивілізоване суспільство на планеті не поділяє своїх громадян на класи, щоб ними керувати успішно. Для успішного й ефективного керівництва народом цілком достатньо рівності перед законом, статусу правової держави.

На одній нараді редактор "Известий" Лаптєв сказав:: СРСР буде існувати без Естонії, Литви й Латвії, але без України він розпадеться", Як це розуміти? Бачиться, що навіть видатні представники росій-

ської інтелігенції не можуть позбутися імперських уявлень, їм абсолютно не зрозуміло, що тільки вільні, рівноправні суверенні сусіди можуть продуктивно співробітничати в сучасному світі. Чи не пора вже зрозуміти, що на приниженні, гнобленні й прямому винищенні українців можна приїхати тільки до повної економічної кризи, суспільного застою й морального занепаду. Підраховано, що українці в СРСР виявилися "найалочинішою" нацією. Вбито й репресовано найбільше українців. І це при тому, що ця європейська нація споконвіку має репутацію доброзичливого, лагідного, хлібосольного, податливого народу.

Ми живемо 44 роки без великої війни. Від часів Римської держави такої паузи ще не було. Внаслідок нагромадження нечуваної сили смертоносної зброї, яка загрожує самому існуванню людей на планеті, сила як спосіб розв'язання проблем поміж народами уступає праву. Праву й співіснуванню. Цього поки ще не розуміє не тільки редактор "Известий", але й багато інших співгромадян. Отже, сила на наших очах стала анахронізмом, вона віджила свій вік. Ми назвали цю пекельну силу терором. І сьогодні зібралися тут, щоб раз і назавжди засудити силу як метод розв'язання міжнаціональних проблем. Афганістан подав наочний урок пріоритету права над силою.

Часто чути голоси, що українці, впроваджуючи свою культуру повсюдно, й свій суверенітет повсякчас, ущемлять права інонаціоналів, що живуть в межах України. Це твердження не витримує жодної критики. Той, хто домагається свого права, не ущемлює нічийого права – це прадавнє юридичне правило, що його ввели в обіг ще в Давньому Римі.

На цьому постулаті побудована Загальна Декларація прав людини ООН та Прикінцеві документи Гельсінкських домовленостей. Українська Гельсінкська Спілка, яку я маю честь представляти, виступає за принципи, викладені в Загальній Декларації прав людини ООН та Прикінцевих документах Гельсінкського процесу. УГС виходить з того, що повне й цілковите право кожної окремої людини може реалізуватися лише в умовах вільного, суверенного, незалежного народу з його власною державністю. Тому першочерговим завданням слід вважати побудову суверенної державної структури України як гаранта повної свободи народу. Тільки при цій умові можна впевнено сподіватися на неповторення тих деструктивних явищ, що ми їх найменували державним терором.

Які найближчі, на мою думку, завдання "Меморіалу"?

"Меморіал" складає списки жертв терору, класифікує їх і вживає заходи до реабілітації їх та вимагає матеріального відшкодування всім репресованим.

"Меморіал" ставить своїм першочерговим завданням поіменно виявити всіх катів, назвати їхні злочини, піддати їх анафемі навіки вічні.

"Меморіал" вказує своїм перстом на доносників, лжесвідків, на установи, руками яких чинилися страхітливі злочини - ОДПУ, НКВС, МДБ, КДБ, що так довго паразитували на страхові народу, який вони сіяли своїми інфернальними діями, судить їх громадським судом.

"Меморіал" співробітничає з усіма дієчими на Україні церквами - православною, католицькою, баптистською, іудаїстською, вірменською, ісламом.

"Меморіал" закликає своїх членів до стриманості й милосердя під час своєї діяльності, пам'ятаючи, що як кати, так і жертви плинуть в одному й тому ж човні, дихають одним повітрям.

Петро Розумний

НАРОДНИЙ

РУХ УКРАЇНИ -

ПРОБУДЖЕНА ГІДНІСТЬ

НАРОДУ!

БАРАБАШКА ПРОТИ ПЕРЕБУДОВИ

В кризовий, переломний період життя нашого суспільства, поряд з основним, домінуючим потягом до реального спасіння, в ньому з'являються і запендюрські настрої, суспільний декаданс. Наростає сум'яття. Інтерес до всього дешево-потойбічного, містичного, в свідомості воскрешають дешеві забобони, посилюється захоплення різно манітною маскультурною нісенітницею, парапсихологією, ворожінням, контактам з прибульцями та іншими загадковими силами, душами померлих тощо.

В суспільстві наростають месіаністичні, есхатологічні чаяння та прагнення. Такі настрої зовні маскують глибоку кризу та ідеологічне спустошення, заповнюють духовний вакуум, відвертають увагу від реальних кричущих проблем життя – культурних, економічних, мовних, моральних, екологічних, а передусім – від основного політичного питання: про реальну владу. Кому вона буде належати: народові чи, як і далі, апаратникам, номенклатурі. Хто – кого? Порожня досі фраза "Вся влада – радам!" – звучить нині оновленою і має найгострішій реальний зміст.

Сім десятиріч дорогою – куди? Моральне спустошення, культурне здичавіння і економічний занепад. Десятки мільйонів загиблих. Ідеологічний король – зовсім голий. Чим прикриє король своюнаготу? Коли земні кумири та лжепророки виявляються неспроможними, збанкрутілими, залишається остання надія на рятунок від царів та істот небесних. На жаль, це часто саме надія на грубий натуралістичний рятунок, а не на відродження душі через спокуту і подальшу активну дію.

Добро, якщо інтерес до непізнаного, вищого за людські сили набуває високих одухотворених релігійних форм. Якщо це благодатний, просвітлений Бог Євангелія чи книг Пророків Старого Завіту. Така духовність підносить, скріплює людину, адже це, зрештою, фундамент мислимої людської культури, джерело моральної сили. Значно гірше, коли це Барабашка – містична істота, про яку мова піде нижче. Це означає, що розірвана свідомість знайшла псевдовихід, заповнилася псевдомістикою. Вихід, проте, ілюзорний. Опіум завжди залишається опіумом. Тим, що для народу.

Каламутна хвиля декадансу в суспільній свідомості торкнулася й обласної партійної україномовної газети "Зоря". Їй теж захотілося, за висловом критика початку XX сторіччя, заглибитися в "нишки" диявола" – тобто потойбічне, містичне, незбагненне. Не в "нишки"

ках", звичайно, справа, а в пошуках сенсації, спробах хоч якось привернути читача. Проте це турбота самої редакції. Нам передусім цикавить, що є об'єктом такої сенсації, які явища в суспільній свідомості цей інтерес відбиває і кому служить.

Отже, Барабашка. Хто це чи що це таке? Пропагандою діянь цієї потойбічної (чи космічної) істоти-пришельця редакція газети почала займатися з літа минулого року - часу виборів на Всесоюзну партійну конференцію. Ніби то живе в якомусь московському гуртожитку (далеченько!скоро до нас приїде?) якийсь невидимий чоловічок. Перестукується з дівчатами, які там живуть, лякає їх. Часом по кімнаті літають предмети. Виявити цю істоту не вдається. Не боїться вона й партфункціонерів, міліції, вчених, які заходять до кімнати, щоб вигнати істоту. Мабуть саме ця обставина навела редакцію на думку, що вона має справу з істотою потойбічною.

Ось, якщо коротенько, і вся казочка. Пересічну свідомість вражає і відволікає. Починаєш думати: що ж воно таке стукає? Тут не до партконференції.

З діяннями Барабашки обласна газета ознайомила читача ще раз - восени - в розпал передплати. І нарешті - 8 січня, втретє, відвела Барабашці цілу полосу. На цей раз мова йшла не лише про нього, а й про інші потойбічні явища, зокрема (і це підкреслила редакція) - на Дніпропетровщині.

Інтерв'ю редакції "Зорі" люб'язно дав голова Дніпропетровської секції по вивченню аномальних явищ А.В. Кульчицький. (Виявляється, є в Дніпропетровську й таке товариство. Чи не альтернатива Товариству рідної мови, "Меморіалу", асоціації молодих істориків та найстрашнішому - Народному Руху?). З матеріалу ми дізнаємося, що в світі існують неймовірні речі: лозоходство і біоенергетика. Читаємо про знахарів та віщунів, домовиків, зачаровані місця, літаючі об'єкти (чи не знамення кінця перебудови?), "незареєстроване випромінювання", літаючий вінок з покійниці, який всупереч законам фізики не падає з голови, а підіймається вгору тощо. На закінчення бесіди Анатолій Володимирович закликав вивчати такі явища на території області, сповіщати про них секцію, а також запросив заходити на її засідання.

Дивно коло інтересів для органу обласного комітету партії, несподівана проблематика! Наскільки вона відповідає часам пробудженої, шукаючей свідомості широких верств суспільства? Чи не черговий це кострубатий ідеологічний пірует місцевих функціонерів, спроба підкинути народові духовну сивуху поідніпропетровськи?

Давнє і вічне питання: кому вигідно? Вигідно, звісно, функціонерам, апаратникам. Навіч спроба хоч якось відволікти маси від реальної політики в період висунення кандидатів в депутати на вибори до Верховної Ради та вакантних виборів в парторганізаціях. Спроба залякати, паралізувати волю, переключити увагу на нісенітниці.

На тлі погіршення життєвого рівня і умов життя широких верств народу, наростання здебільшого штучнихдефіцитів та спроб зламати хребет перебудові, перший ознак "приморозків" - "ідеологічне забезпечення" цих процесів. "Хтось" руками журналістів намагається переключити увагу "мас", а насправді - народу - в перевірене русло хоч нове і дещо новеньких псевдоміфів.

Чи не краще сказати людям, куди поділося мило чи цукерки, де картопля, чому на Україні (!) цукор дають по талонах, чому до ідеологічної комісії міськкому партії входить представник держбезпеки, чому місцеві власті як можуть саботують перебудовні процеси?

Взагалі висловимо промудумку про газету "Зоря". Чи знайшла вона місце "в строю" в часи перебудови та гласності? Ні, газета продов довкус животіти. Вона малопопулярна, бо млява і беззуба, не веде читача, а біжить за ним. Живе на державній дотації. Не змогла (чи не захотіла?) газета "перебудуватися", як зробила це, приміром, газета "Прапор Юності", що стала сучасною та гострою. Перебивається газета тим, що вистуває "свахою" - друкує шлюбні оголошення.

На тлі кричущих проблем краю газета залишається бездіяльною, провінційною й сентиментальною. За чим же ностальгічно побивається "Зоря"? Та за давнім і не таким давнім нашим минулим. І до цього є глибокі, суттєві підстави.

Згадаймо, як ще в 60-ті роки газета на всю республіку набула собі "слави" тим, що однією з перших за вказівкою Ватченка - тодішнього верховного функіонера області - напинкила від імені міфічних представників класі-гегемона роман "Собор" і самого автора - О.Т. Гончара.

1986 рік - вже інший часовий і духовний пояс. Редактор Буреймо в період викриття злочинів Сталіна виступає на захист Йосипа Вісаріоновича. В ватхненній, пройнятій ностальгією за сильною рукою статті автор запитував: "Чи не час нам перестати паплюжити ім'я Сталіна?" І виходило, що саме час. Далі - ніноандрєєвська казочка та нападки на прогресивних московських письменників і журнал "Огоньок". Як тут не згадати відому байку про слона і когось ... маленького!

В перервах між двома цими часовими відтинками газета цілком успішно була рупором застійних стагнаційних сил апаратників облас-

сті: систематично цькувала кращих письменників, художників, поетів чи просто громадян – по тодішніх поняттях – "дисидентів" або (найстрашніший для "Зорі" вирок) – "націоналістів", як, наприклад, відомого в світі художника Феодосія Гуменюка або інженера Нечипоренка, що мав сміливість виступити на захист рідної мови і за це потрапив до концтабору. Часом газета друкувала чиєсь зфальшоване (цікаво, ким?)"прозріння", де той чи інший "нечистий" ніби-то "прозрівав" і навертався до "праведності". Діставалося вірулючим – особливо баптистам, істовістам, п'ятидесятникам . Судовий вирок над ними, як писала газета, трудящі схвалювали оплесками (А що їм, бідним, було робити?)

Взагалі часом здавалося, що газету в ті часи випускало якесь поліційне управління, а не цивільна організація."Люди, будьте пильні" і "Обережно: ідеологічна диверсія" – ось улюблені газетою рубрики ще на початку 80-х років. Вони найхарактерніше відбивали її інтимні, потаємні вподобання, інтелектуальний кругозір. Редакція дуже любить слово "пильність". А від нього рукою подати до нічного стуку в двері...

Дні сьогоднішні. В розпал перебудови газета друкує матеріал про "чорні тенета" ЦРУ (стаття "Армія таємної війни", січень, 1989). Де ті тенета, де та рука? Невже наші проблеми та біди породжені втручанням заокеанських спецслужб? В чому бачить шановна "Зоря" "руку ЦРУ" та в котрий раз закликає до"пильності"? Чи була не в самому факті тривалої перебудови, демократизації та гласності вмикається газеті рука американських розвідників? Це скоріше нагадує заклинання: "Свят, свят!" Але ж це не партійна точка зору, а скоріше позиція одіозної "Пам'яті", яка в пароксизмі параноїдного маячення у всіх бідах винить масонів та спецслужби.

Якої теми не торкнеться – скрізь у неї позиція особлива, набагато "правіша" від офіційної перебудовної точки зору. Мабуть, ностальгію за сильною рукою шановна газета ніяк не може пов'язати з плюралізмом.

Ось приправлені ліризмом спогади внука Брежнєва – виявляється Леонід Ілліч був і хороший, внуків любив. В останні дні січня – новий"шедевр" – матеріал "Не один Брежнєв винен в застої", а всі ми". Це справжня поема лицемірства. З матеріалу виходить, що в роках застою, його наслідках винні "всі ми". Хто "ми"? Ми знаємо "їх" і "нас"! Хіба що в християнському розумінні – всі грішні. Проте мається на увазі інше, мовляв, не було опору, отож і панував в нашому житті впалий в маразм вождь.

І це мовиться для народу, кращі сини якого роками ув'язнення, а часом і ціною власного життя відстоювали гідність і людяність, наближали перебудову, отже довели, що вони були – проти. Ні, не всі мовчали в часи мракобісся, маразму і стагнації. Хіба життя геніального поета,

справжнього сина України Василя Стуса, який помер у таборі, не є красномовним прикладом? І також говорить газета, яка сама зовсім недавно цькувала так званих дисидентів, а насправді кращих представників свого народу! І сьогодні редакція без тіні сумніву користується словом "відщепенець" (див. хоча б той же матеріал про ЦРУ). "Відщепенець" від чого? Від деградованої Адміністративної Системи?

Газету нав'язливо цікавлять аномальні явища, тож звернімо її увагу на деякі. В місті до останнього часу (та й понині) людині творчій, талановитій можна задихнутися - ось аномальне явище. Попри деякі відродні зміни, атмосфера в мільйонному Дніпропетровську залишається нестерпно затхлою, а місто продовжує бути "зачарованим місцем", "чорною дірою" брежнєвщини і ватченківщини, де все високе і чисте гине, в'яне - ось ще одна аномалія. Місто залишають, а точніше - втікають з нього безвісті поети, художники, письменники - теж не до кінця вивчене і сумне патологічне явище. Де всесвітньовідомий скульптор скульптор Сідур, де Макаренко, де Гуменюк? Ці люди зробили честь і Парижу.

А може шановна газета "Зоря" повідомить своїм читачам про діяльність Української Гельсінської Спілки?

Перестане цькувати Народний Рух України за Перебудову?

Або повідомить, що нарешті вулиця Калинова скинула свою нинішню одіозну назву Ватчина (до речі: куди веде ця вулиця?) і стала сама собою?

Зробити все, щоб життя змінилося на краще, щоб не віяло від Дніпропетровська духом провінційної спертості та безперспективності - благодатне завдання для головної обласної газети. І аж ніяк не Барабашка, "діяльність" якого об'єктивно виступає проти перебудови. Виходить, все тече, але нічого не міняється. І ідеологічна Барабашка знову стукає, гримає, топчиться по передовій і прогресивній думці українських письменників, по тих, хто став совістю нашого народу. Невже через кілька років Буреєю, а може й новий редактор, пустить сльозу: "У застої на Україні винен не один Щербицький, а всі ми..."?

Виходить, все тече, але нічого не міняється? Для "Зорі" - так! Ні, не гріє "Зоря", віє від неї холодом і застійним мороком.

Юрій Вінташ
лютий-квітень

"БУДЕМ ШОТО ДЄЛАТЬ" (!?)

В понеділок 2 січня 1989 року я пішов на прийом до голови Солонянського райвиконкому з метою поставити йому три запитання, що стосуються поточного моменту перебудови в нашому районі.

Запитання перше. В цей час перебудови на Україні особливо гостро стоїть питання розширення сфери використання української мови. Я пройшовся вулицями селища Солоного і не помітив навіть елементарного вияву згаданого розширення: всі вивіски в райцентрі тільки російською мовою, наочна агітація – також; загальновідомо, що документацію райвиконком видає виключно російською мовою. Що би ви могли сказати на цю тему?

Відповідь. Ми – государственное учреждєніє і делаєм то, що нам кажуть. Буде указаніє перевести всьо на украінський язик – будем шото делать (дивиться через вікно на зимовий пейзаж), а покаміть нєт – буде так, как єсть.

Запитання друге. Обабіч шосе Новопокровка-Солоне вже третій рік вирівнюють і викорчовують дерева. Спочатку обіцяли садити на місці вирваних дерев молоді, але ніхто нічого не садить, а вирівнювати продовжують. Як розуміти цю ситуацію?

Відповідь. Обично када дерева старі ілі там єщо шото, їх нада вирівнять, а на їх мєсто посадить новиє сорта. Леєхоз должен бил, кажетьця, в прошлом году шото делать – не знаю, как в етом году (простягає руку до селектора, щоб зв'язатися, мабуть, з лісгоспом, але передумав). Будем шото делать.

Запитання третє. В нашому районі немає жодної церкви. Як ви ставитеся до ідеї відкрити бодай одну православну церкву в районі, щоб забезпечити духовні потреби віруючих?

Відповідь. Дев'яносто п'ять процентов граждан не желаєть етого. Стариє люді могуть там шото єщо делать, а остальниє – нєт.

Запитання додаткове. Припустимо, ми зробили відповідну підготовку до відкриття храму – в якій формі ми можемо сподіватися на ваше сприяння?

Відповідь. А ми собіръом сход граждан, і оні проголосуєть протів етого.

(На цьому інтерв'ю з головою закінчилося).

Отже, голова Солонянського райвиконкому Оришака Григорій Олексійович ясно й чітко висловився з трьох питань, що є важливими складниками перебудови на Україні - стан культурного будівництва, екологія та церква. Відповіді голови дуже точно відзеркалюють перебіг, темп і масштаби перебудовного процесу в районі та на Україні в цілому.

Взяти, наприклад, мовне питання. Дуже неохоче партійна організація області приєдналася до народного руху за відновлення розширення сфери вживання української мови в громадському житті. А з приєднанням до згаданого руху дуже мляво бере участь у конкретному втіленні в життя впровадження мови в усі сфери її неодмінного функціонування. Здавалося б, чому? Адже є на цю тему партійні документи, де ясно зазначено про потребу повернути 50-мільйонному народові народові його суверенне право на власну культуру, є також широкий народний рух за надання українській мові статусу державної. Це все є... Немає тільки вказівки, яка дозволила б голові розпочинати щось робити. А як же тоді з рішеннями ЦК?

В тому й біда, що досвідчений апаратник добре знає, що не всі рішення треба й можна виконувати. Є рішення для неодмінного виконання, а є рішення для красного слівця, так би мовити, присмачені дозою демагогії. Голова зробив пристойну кар'єру без знання й користування українською мовою. То чи є сенс нині поспішати впроваджувати повсюдно українську мову в районі, коли таке впровадження зразу ж поставить питання про належне володіння мовою збоку самого голови? А він до цього "подвигу", як видно з перебігу інтерв'ю, не готовий, і день, коли вказівка все ж надійде, буде вельми невеселим для голови днем.

Під час розмови голова зазначив, що природу треба "охранять". Цілком вірно. А як же пояснити це винищення дерев, які росли 45 років і надіялися рости до своєї природної смерті? Очевидно, тільки тим, що голова <u>взагалі</u> береже природу, а <u>зокрема</u> - нищить. Подейкують навіть злі язики, що таким винищенням дерев збільшують посівні площі колгоспів явочним порядком за рахунок введення в сівозміну очищеної від дерев придорожньої смуги. Трагічна суміш оказамилювання з екстенсивним способом господарювання. І це робиться в степовій зоні України, де кожне дерево приживається з великими труднощами і волає повсякчас про захист.

Насторожує, наренті, дивовижна неполінформованість голови на

предмет прав і можливостей громадян щодо відкриття храму господнього в районі. На думку голови це питання вирішується більшістю голосів, отже, сход може нібито відмовити у відкритті храму. Це, на щастя, не так. Релігійну громаду реєструють без загальних зборів громадян, лише на підставі бажання певної кількості віруючих.

Нині, коли мова йде про повернення боргів селові, яке нахабно обібрали протягом десятиліть, треба ясно сказати, що відновлення й відбудова зруйнованих храмів господніх за рахунок держави є одним із способів повернення цих боргів.

"Будем пото делать" - сумний лейтмотив розмови з головою, свідчення того, що перебудова в районі тупцює на місці і рушати вперед упевненим кроком не поспішає.

с. Пшеничне П. Розумний

... Я проплив мимо Курляндії, Пруссії, Данії, Швеції, Норвегії, Ютландії, Голландії, Шотландії, Англії аж до Франції. Ось кілька висловлених морською мандрівною політичних конструкцій.

... Який вигляд матимуть всі ці місця, якщо подивитися на них з Півночі й Заходу, коли, нарешті, зійде на них дух культури! Україна стане новою Грецією. Прекрасне небо, що підноситься над цим народом, весела вдача його, співучість, родючі ниви і т.д. проявляться коли-небудь. З великої кількості малих народів, якими колись були і греки, постане цивілізована нація. Її кордони будуть простягатися до Чорного моря, а звідти - по всьому світу. Угорщина, всі ці народи, частина Польщі і Росії стануть причетними до цієї нової культури.

И.Г. Гердер. Избранные сочинения, с. 324 ГИХЛ, М.-Л., 1959
(переклад П.Р.)

НА ВИБОРАХ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР

Висуванці дніпропетровської номенклатури вперше дістали поразку

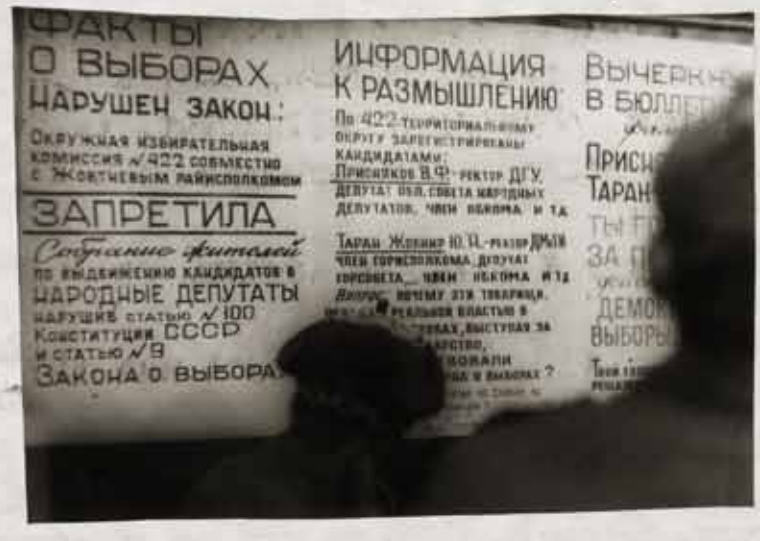

Перебіг передвиборної кампанії

П О Л Ю В А Н Н Я Н А В Е Л И К І Д Е Р Е В А

"Сонце уже не так світить "

М. Бердяєв

Полюють на все велике. Ніби в якомусь пароксизмі люті, маленька людина - та, що вже не миється милом і забула смак цукерок - прагне все применшити, занизити, споганити. "Дивіться, - пророчив Ніцше, - я покажу вам, як скаче остання людина!" Ми - свідки цього. Бачимо виразну тенденцію в настроях люду до загального спрощення, біспування, анігіляції, отже, потягу до загибелі. Чуємо перші відлуння майбутньої апокаліптичної тиші.

Людина - позбавлена духовності, моралі, мови - носій лише якоїсь "середньоміської" субкультури, сурогату - справді вже не живе, не ходить по землі під небом і Богом як колись, а - лузгаючи насіння - "скаче". Вона споганила землю, і та вже не родить; отруїла смердючими газами повітря, чинить жахливі радіаційні катастрофи, перетворила ріки на стічні канави, забула своїх предків, забула релігію. Вона, задавлена дефіцитами, загальним погіршенням умов життя та зневірою, соціокультурно / а то й біологічно / вироджується, гине.

Прости їй, Господи! Не відає вона, що чинить, не відає вона, що робили і роблять з нею.

Здавна - вже років сімдесят - по нашій землі час від часу прокочуються Великі Полювання Тоталітаризму.

Були в часи порівняно нещавні лови на Бога, дзвони, ікони та церкви, рідну мову, селянство. Гнали космополітів, інтелектуалів, дисидентів, шизофреників, націоналістів. Були широкі полювання на "стиляг", панків, хіппі, "ворогів народу", кримських татар, "тунеядцев". Викорінювали сільських господарів - щоб лишитися напівголодними, світову культуру, алкоголь, шпигунів, весь народ український - під час геноциду 30-х років.

Тепер - за підлою, одному йому зрозумілою логікою тоталітаризму - настала черга на великі дерева.

Великі дерева бентежать душу, бо струменіють до неба, до сонця, а значить - до Бога. Велике дерево муляє очі "маленькій людині". У порівнянні з ним мале видається малим удвічі. Велике дерево дратує своїм добрим кострубатим спокоєм, свободою віт, міццю стовбуру.

О, Велике Дерево! По тобі піднімаються соки землі до неба.

Велике Дерево! Ти - суть, відтворення і прообраз світу. Твоє коріння вросло глибоко в землю, а гілки тягнуться до сонця

і зір. ...Потихеньку, крадькома установа "Зеленбуд", яку інакше як злочинною, терористичною назвати не можна, виконуючи якийсь зловісний план, з відома і благословіння номенклатури, на вулицях Дніпропетровська - де тільки може - винищує старі дерева.

Цього року знищено акації на проспекті Пушкіна. Потиченьку, з року в рік ближче, підбираються й до голосного проспекту міста, де теж хотіли б розгорнути "фронт робіт", щоб місто остаточно втратило своє обличчя. "Естафету" підхоплює номенклатура сільська райвиконкоми, сільради, колгоспи та радгоспи, сільські архітектори, окремі господарі - які звісно вважають старі дерева своєю власністю.

Зловісна, недобра кампанія, яка показує всю духовну нищість тоталітарного світу, в якому нам випало жити.

... Попросимо пробачення у великих дерев. Пробачте нам, великі дерева - кожне зокрема зрубане і всі разом. Будемо сподіватися, що існує якийсь інший світ, якесь Царство Небесне - не тільки для нас - людей, але й для вас, дерева. Отам ми й будемо жити, якщо нам немає місця на Землі, - ви і ми - кращі, вільні - жити у згоді, жити разом.

Ю Вівташ.

НЕОСТАЛІНІЗМ В ДОКУМЕНТАХ

КГБ і "жовте око"

Поети не люблять документів, тим більше протоколів. Та й серед них настільки промовисті, що ніби просяться до літературного альманаху. Вони - мов замальовка з натури часів недавніх.

1980 рік. Весна. Центр Дніпропетровська. До старого будинку о 6-й ранку нечутно, крадькома підкочує фургон - схожий на тих, куди живодери кидають безпритульних кішок та собак. Поети теж безпритульні? Безпритульними та беззахисними є їхні вірші. Виходить, для них цей фургон? Така доля спіткала поезії Раїси Лиші, що під час тотального /на всю Україну/ обшуку потрапили в міцні тенета КГБ.

Отже/ компанію/ що буквально вдираються до квартири, зустрічає жінка-поет в халатику. Перегляається кожна книжка, кожен папірець, кожне випадково написане слово. Що ж знаходять в помешканні поета? Зброю? Наркотики? Плани захоплення влади в країні? Ні - лише вільне слово, поезію.

І находять "жовте око" та ще когось, хто "змахує крильцями". Виявляють - о жах! - те, що й шукали - "жовто-блакитний плащик" в одній з поезій.

Чим же страшне було для Системи живе тремтливе Слово? Тим, що його не роздавиш танками, не скрутиш загонами спецпризначення, не згноїш в карцерах і таборах?

Протокол обшуку - ще один звинувачувальний вирок тоталітаризмові.

В кабінеті слідчого Раїса Лиша побачила під склом на столі портрет Сталіна. Ось хто міг з певністю сказати: "Мій дім - моя фортеця"!"

Йосипу Сталіну в кабінеті було затишно.

О.В.

Друкується із збереженням
орфографії оригіналу.

П Р О Т О К О Л
обшуку

Дніпропетровськ 12 грудня 1980 р.

Ст. слідчий УКДБ по Дніпропетровської області капітан Хрипков, ст. о/уповноважений к-н Шевченко та співробітник того ж УКДБ Бакута з участю понятих:

1. Апілата Володимира Дмитровича, мешкаючого у м. Дніпропетровську, вул. Н.Перемоги-44, кім. 39
2. Павлюченка Володимира Івановича, мешкаючого у м. Дніпропетровську, вул. Н.Перемоги-44, кім16, та Калюжної Світлани Федорівни мешкаюч у Дн-ську, вул. Полігонна 20 кв 65 в присутності Лиші Раїси Савельовни з додержанням вимог ст.ст. 180, 181, 183, 1 85,186,188 і 189 КПК УРСР провів обшук у гр-ки Лиші Р.С., яка мешкає у м. Дніпропетровську, вул. Самарського,6, к. 22 з метою відшукання речових доказів у справі.

Зазначеним особам роз"яснено їх право бути присутніми при всіх діях слідчого і робити заяви з приводу тих чи інших його дій. Понятим, крім того, на підставі ст. 127 КПК УРСР роз-яснено їх обов'язок засвідчити факт, зміст і наслідки обшуку.

Обшук почато о 6-й год. 25 хв.

Закінчено о 12 год. 10 хв.

Перед початком обшуку слідчим було пред'явлено постанову про це від 5 березня 1980 р., після чого Лиші Р.С. було запропоновано видати цокументи антирадянського, наклепницького змісту. Гр. Лиша заявила, що таких документів у неї немає.

Після цього був проведений обшук у квартирі де мешкає Лиша під час якого знайдено і вилучено такі документи і речі:

1. Лист паперу білого кольору на якрму написано вірш ворожого змісту який починається словами: "Здесь сердце заморожено России..." і закінчується: "...рану уксусом залей".

2. Збірник віршів на 29 аркушах. НА тітульному аркуші є такі написи: "верлібровий вирок". "-у грудні 1971 р., Львів-Ігор Калинець.

3. Аркуш паперу білого кольору складений вдвое. Текст починається словами: "гребенясте море..." і закінчується: ...змахує крильцями".

4. Поштовий конверт з адресою отримувача: "м. Дніпропетровськ вул. Самарського 6/22 Вівташу

вул. Самарського 6/22 Вівташу Юркові", та зворотньою адресою: "Львів-16 вул Кірова 38 кв 14 Горинь Михайло. Штемпель відправлення із Львова: "1871.79" Штемпель отримання у Дніпропетровську: "18.1.79."

4. Двадцять п'ять аркушів паперу білого кольору, на яких друкарським способом надруковані вірші. Усі аркуші пронумеровано від "1" до "27", за винятком аркушів "2"" та "25". На першому акушу вірші озаглавлено: "Голоси".

5. Записна книжка червоного кольору /обкладинка/ у якій занотовано адреси та телефони різних осіб. На оборотній стороні першого аркушу записи починаються: "Черга на квартири..." На зворотній сторінці останнього аркушу останній запис:...27-90-75".

6. Записна книжка в обкладинці чорного кольору у якій занотовано адреси та телефони різних осіб. Записи починаються на титульному листі: "285261..." і закінчуються на зворотній сторінці останнього листа: "...96-52-83".

Обидві записні книжки, зазначені у пунктах 5 та 6 мають алфавіт.

7. Саморобна записна книжка із сімнадцяти аркушів паперу білого кольору. На сторінці під номером "1" записи починаються: "Жовте око...", закінчуються записи на зворотній сторінці: "тримають квитки на тролейбус". Записна книжка без обкладинки.

8. Перекидний кольоровий календар за 1979 рік під назвою: "Юнисеф" 1979", у якому на аркушах відповідних січню і лютому є рукописні записи.

9. Саморобний загальний зошит виготовлений з листів стандартного формату в обкладинці червоного кольору з машинописним текстом, який починається на першому аркуші: "Черные одуванчики" і закінчується на останньому аркуші: "...презирающего к тому же литературное хулиганство".

10. Аркуш паперу білого кольору на якому з обох сторін нанесено рукописний текст який починається словами: "Черные одуванчики..." і закінчується на зворотній сторінці: "...щастя авторові 2.У11.77р.

11. Фотоплівка розміром 24х36 мм загорнута у папір чорного кольору Папір не розгортався. Плівка прошита нитками і опечатана сургучною печаткою УКДБ №241.

Всі документи і речі описані та перелічені у пунктах 1-11 були знайдені у кімнаті серед інших паперів.

Заяви і зауваження, які зробили поняті та присутні Лиша Р.С. заявила, що всі вилучені у неї документи іречі, за винятком віршів Калинця, не мають відношення ні до якої справи і вона не погоджується з тим, що їх у неї вилучено.

Протокол оголошено слідчим, записано правильно.

Поняті /підписи/ - Апілата
Павлюченко
Калюжна

Присутні /підпис/ - Лиша

Обшукували: ст. слідчий /підпис/ - Хрипков
к-н /підпис/ - Шевченко
/підпис/ - Бакута

Копію протокола одержав 12 березня 1980р.
/підпис/ - Лиша

ДЕКЛАРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ АСОЦІАЦІЇ НЕЗАЛЕЖНОЇ ТВОРЧОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ

Період революційної перебудови усіх сфер нашого суспільного життя, атмосфера демократизації та гласності створюють для митців, для всієї творчої інтелігенції України нові шанси та можливості. для творчого самовиявлення.

Мусимо одначе констатувати, що на Україні цей процес гальмується. Якщо в Росії друкується нині практично все, що має літературно-естетичну вартість, незалежно від часу і місця написання, від особистості і долі автора, то у нас досі панує вульгарно-соціологічний підхід до багатьох помітних або й навіть видатних мистецьких та літературних явищ епохи культу особи та брежневського застою.

Офіційні творчі спілки України ігнорують багатьох поетів, прозаїків, критиків, публіцистів, художників, яких визнали читачі та критика багатьох країн світу, але які були незаконно репресовані або гнані в останні десятиріччя.

Ці митці у своїй країні опинилися у неймовірному становищі, адже, цілком підтримуючи ідею перебудови, вони практично позбавлені доступу до видавництв, творчих об'єднань, літературної періодики та видань образотворчого мистецтва, ізольовані не лише від громадського життя, але й один від одного.

Ми глибоко переконані, що офіційні спілки письменників, театральних діячів, кінематографістів УРСР не репрезентують всієї повноти духовних літературно-культурних, суспільних процесів, що поширюються, набувають усе більшого розмаху на Україні і які фактично з причин, що існують за межами літератури та мистецтва, ігноруються формальними об'єднаннями діячів культури.

Цією декларацією ми проголошуємостворення нового добровільного неформального клубу художників слова та пензля, театру та кіно - Української Асоціації Незалежної Творчої Інтелігенції - УАНТІ. Наша мета - видання творів членів УАНТІ окремими книгами, підготовка та випуск періодичних видань і альманахів, творчих портретів літераторув та художників, організація художніх виставок, усне й письмове пропагування творчості УАНТІ, підтримка усіх, хто бажає своїм талантом ра громадянською мужністю послугувати на благо і духовний розквіт рідного українського народу. Національне буття України у контексті загальнолюдських ідеалів - домінуючий мотив творчості членів УАНТІ.

УАНТІ виписує квиток №1 видатному письменникові та громадському діячеві України нашого часу Василеві Стусу /посмертно/, який за життя активно підтримував ідею письменницького об'єднання поза СПУ.

УАНТІ має своє видання - "Кафедра", характер та періодичність якого буде встановлено у робочому порядку.

Прийняття нових членів УАНТІ пов'язує з їхніми публікаціями у офіційних та неформальних виданнях.

Ініціативна група УАНТІ: почесні члени Міжнародної письменницької організації Пен-клубу Ігор Калинець, Михайло Осадчий, Микола Руденко, Степан Сапеляк, Євген Сверстюк, Іван Світличний, Ірина Сеник, В'ячеслав Чорновіл.

Літератори та художники: Василь Барладяну, Михайло Горинь, Опанас Заливаха, Ірина Калинець, Павло Скочок, Стефанія Шабатура.

7 грудня 1987 року

Київ, Львів, Харків, Одеса, Івано-Франківськ

РЕДАКЦІЙНІ ОГОЛОШЕННЯ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ

Доброзичливе сприйняття читачами першого числа "ПОРОГІВ" спонукує нас більш уважно ставитись до спрямування нашого альманаху. Маємо на меті надати йому виразно культурологічного профілю - добре, що матеріалів для цього є чимало на наших теренах! Тож запрошуємо читачів допомагати нам розшуком призабутих феноменів української культури.

Дбайливо збираймо та вивчаймо нетлінні надбання народу, спільно будуймо Дім нашої духовності, ім'я якому - Україна! Пам'ятаймо, що кожен з нас, в тій чи іншій мірі, є будівничий!

Матеріали краще надсилати рекомендованими листами.

Зайти до редактора можна в четвер від 15-ої до 21-ї години. Їхати від нового мосту автобусами №№35,40, від площі Островського / вокзал / автобусом №70 до зупинки РАЙВИКОНКОМ, а далі пройти через сосновий ліс до селища ВІННИЦЯ.

Щиро вдячні за пожертвування!

За три місяці цього року / лютий, березень, квітень / нам допомогли коштами:

Куліш М.Ф. із Дніпропетровська - 100 крб.; інженер із Дніпропетровська - 35 крб.; робітник із Дн-ська - 10 крб.; медик із Донецька - 20 крб.; Павло - 20 крб.; Михайло Р. зі Львова - 40 крб.; Оксана К. із Запоріжжя - 20 крб.; Кульчинський М.Г. з Полтави - 30 крб.; особа, що не побажала назватись - 30 крб.

Кошти витрачено на придбання друкарської машинки, паперу та іншого.

ПРИ РЕДАКЦІЇ СКЛАДАЄТЬСЯ ДОСЛІДНИЦЬКО - ПОШУКОВА ГРУПА "МИСТЕЦТВО СІЧІ ЗАПОРІЗЬКОЇ"

Крім дереворитів С. Ковіки, видання ілюстровано світлинами творів народної художниці Я. Пилипенко, картин О. Заливахи, старопруків 17 - 18 сторіч.

Поезії М. Романушка ілюстровано його художніми творами.

РЕДКОЛЕГІЯ

ГОМЗА ЯРОСЛАВ 343020 Донецька обл., Ясинуватський р-н, смт. Очеретине, вул. Сацова, 56

ГРЕБЕНЮК ГРИГОРІЙ 343923 м. Краматорськ, вул. Остапа Вишні, 18, пом. 85 тел. сл. 3-94-11

АЛІЄВ-КОВІКА СЕРГІЙ Художник. м. Дніпропетровське

РОЗУМНИЙ ПЕТРО 322192 Дніпропетровська обл., Солонянський р-н, с. Пшеничне

СОКУЛЬСЬКИЙ ІВАН 320127 м. Дніпропетровське, вул. Марш. Конева, 9. / головний рецактор /

КОРЕСПОНДЕНТСЬКІ ПУНКТИ

ЗАБІГАЙ ВОЛОДИМИР 323550 Дніпропетровська обл., м. Вільногорськ, вул. Барена, пом. 30

СИНЬОГІН МИКОЛА 323035 Дніпропетровська обл., м. Тернівка, вул. Миру, 11 пом. 54

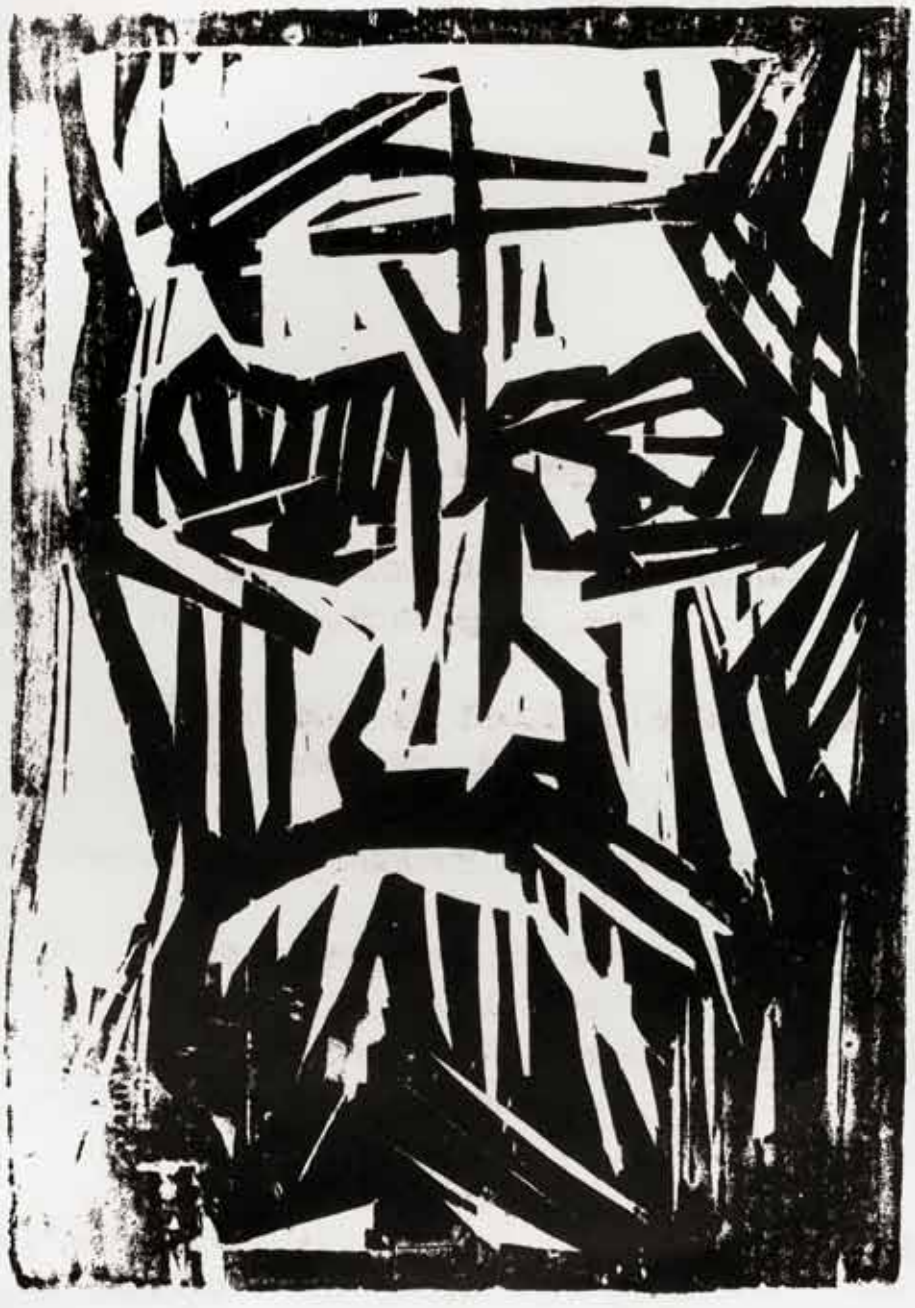

50
номерних примірників

№_____